

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA

**VÝZNAM KOMUNIKACE PRO OSOBY
SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Zpracovala: Bc. Jitka Tlapová, DiS.

České Budějovice, 17. 5. 2010

Vedoucí práce: Mgr. Petr Jánský, Ph.D.

ABSTRACT

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION FOR PERSONS WITH VISUAL IMPAIRMENT

This paper examines the importance of communication for people with visual impairments. Communication is a basic human need and information is its tool, whose shortage may occur when eyesight is damaged or lost.

The beginning of the paper introduces the basic concepts associated with visual impairment and it also presents a historical overview of the issue. The importance of communication intertwines through the following chapters, based on a general description of communication but also its division into non-verbal and verbal communication that is divided into spoken, written and computer-aided communication, with a focus on speech input and output, and other forms of communication. The paper also describes the functions of communication and communication in various fields such as in teaching and working processes, in health care, but also in communication with a social worker. The theoretical part is concluded with a brief mention of communication of people with hearing and speech impediments.

The objective of the practical part is to map the views of visually impaired people on the importance of communication in their lives, while finding the most common ways of mediated communication not only in people with visual impairments but also in those without visual impairment. For this purpose, a research, which is further evaluated and discussed in the following chapters, was created. Seven case studies of people with visual impairments, focusing on the history of their visual impairment and on communication, were also elaborated in detail.

This paper can be used in TyphloCentres and this paper may also serve to a wide professional public who encounter visual-impaired people during their work.

Keywords: Blind person – Braille – Communication – Person with impaired vision – Person without impaired vision – TyphloCentre.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 17. 5. 2010

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Petru Jánskému, Ph.D. za podněty při zpracování diplomové práce. Dále děkuji všem, kteří mi poskytli informace o sobě a umožnili mi sepsat kazuistiku, a též všem, kteří spolupracovali při řízeném rozhovoru, i všem, kteří vyplnili dotazník.

*„Lidský organismus užívá všechny své schopnosti k tomu,
aby mohl jako integrovaný celek přijímat a vydávat informace,
jež mají pro něj smysl a jež může použít ve svém vývoji,
v učení a fungování v harmonii se svým okolím.“*

Natalie Barraga

OBSAH

ÚVOD	8
1 SOUČASNÝ STAV	9
1.1 Základní pojmy související s osobami se zrakovým postižením.....	9
1.2 Nahlédnutí do historie.....	11
1.3 Komunikace obecně.....	20
1.4 Neverbální komunikace	21
1.5 Verbální komunikace.....	22
1.5.1 Komunikace mluvená.....	22
1.5.2 Písemná komunikace	25
1.5.3 Komunikace pomocí počítače	26
1.5.4 Další způsoby komunikace.....	33
1.6 Funkce komunikace	36
1.7 Komunikace v různých oblastech.....	37
1.7.1 Komunikace v pedagogickém procesu.....	37
1.7.2 Komunikace se sociální pracovníci.....	39
1.7.3 Komunikace v rehabilitaci.....	40
1.7.4 Komunikace v pracovním procesu.....	40
1.7.5 Komunikace ve zdravotnictví.....	41
1.7.6 Komunikace a samostatný pohyb.....	41
1.8 Komunikace a osoby s hluchoslepotou.....	42
2 CÍL PRÁCE	43
3 METODIKA	44
3.1 Použitá metoda.....	44
3.2 Charakteristika výzkumného souboru	45
4 VÝSLEDKY	49
4.1 Výsledky dotazníků pro osoby bez zrakového postižení.....	49
4.2 Výsledky řízených rozhovorů s osobami se zrakovým postižením.....	53
4.3 Vzájemné srovnání některých odpovědí.....	60
4.4 Výsledky některých vzájemných závislostí.....	62

5	KAZUISTIKY	65
5.1	Kazuistika paní V.....	65
5.2	Kazuistika paní E.....	72
5.3	Kazuistika paní D.....	75
5.4	Kazuistika pana A.....	80
5.5	Kazuistika pana P.....	84
5.6	Kazuistika pana P. 2.....	89
5.7	Kazuistika pana J.....	91
6	DISKUSE	96
7	ZÁVĚR.....	100
8	KLÍČOVÁ SLOVA	101
9	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	102
10	PŘÍLOHY	113

ÚVOD

Kolik lidí se v současné společnosti zajímá o osoby se zrakovým postižením, nelze přesně zjistit. Jak velká část populace s těmito osobami dokáže komunikovat, to budu zjišťovat v této diplomové práci. Jestli osoby se zrakovým postižením dávají přednost komunikaci přímé nebo zprostředkované, to se pokusím v závěru této práce též zodpovědět. A jako hlavní otázku, která je obsažena již v názvu práce, si kladu, jaký význam má komunikace pro osoby se zrakovým postižením a je-li tento jimi uváděný význam shodný či odlišný s významem komunikace pro osoby bez zrakového postižení.

Celou práci jsem rozdělila na teoretickou a praktickou část. První kapitola teoretické části seznamuje se základními pojmy souvisejícími se zrakovým postižením a dále je uveden historický přehled týkající se dané problematiky. Následujícími kapitolami se prolíná význam komunikace na podkladě obecného popisu komunikace, ale i při rozdělení komunikace na neverbální a verbální, která je rozčleněna na komunikaci mluvenou, písemnou, pomocí počítače, se zaměřením na hlasový vstup a výstup, a na další způsoby komunikace. Práce dále popisuje funkce komunikace a komunikaci v různých oblastech, jako například v pedagogickém a pracovním procesu, ve zdravotnictví, ale i komunikaci se sociální pracovníci. Teoretickou část uzavírá krátká zmínka o komunikaci osob s hluchoslepotou.

Praktická část zahrnuje převážně kvantitativní výzkum, který byl proveden u osob bez zrakového postižení formou dotazníků a s osobami se zrakovým postižením byly uskutečněny řízené rozhovory. Výzkum je v dalších kapitolách vyhodnocen a diskutován. Dále je podrobně zpracováno sedm kazuistik osob se zrakovým postižením se zaměřením na historii jejich očního postižení a na komunikaci, což vhodně doplňuje poznatky získané z kvantitativního výzkumu.

K sepsání této práce mě vedly předchozí zkušenosti z práce s osobami se zrakovým postižením a též postupně získávané znalosti o této problematice z odborné literatury.

1 SOUČASNÝ STAV

Přijímání a zpracovávání informací je důležité pro rozvoj každého člověka. Při poruše nebo ztrátě zraku může nastat jejich nedostatek. Zrak podává maximum informací za minimum času. (84)

Zrakové postižení znesnadňuje nejen orientaci v prostoru a samostatný pohyb, ale má pro osoby se zrakovým postižením též psychické důsledky, mezi něž patří i oblast poznávací a vztah jedince a sociálního prostředí. (59)

Každý člověk je individualita, má své typické vlastnosti a charakter, a tím zrakové postižení každého i jinak ovlivňuje. Zvláštností osob se zrakovým postižením je to, že nemají dostatečný přístup k informacím a podnětům, jako vidící. Civilizace je totiž založena na rychlém získávání informací zrakem. Proto osoby se zrakovým postižením potřebují více trpělivosti a respektu při získávání informací. Osoby se zrakovým postižením v této oblasti využívají více sluch a hmat. (29)

V současné době počet osob se zrakovým postižením stále roste. Jednak přibývá starých a velmi starých lidí, jejichž zrak slábne, někdy až na hranici slepoty (41), ale též se zvyšuje počet zachráněných extrémně nezralých předčasně narozených dětí, u kterých se v důsledku kolísání hladiny kyslíku v prvních týdnech života může vyvinout oční choroba zvaná retinopatie nedonošených, která vede k poškození zraku. (31)

Dle odhadů žije v současné době v České republice 100 000 osob s těžkým zrakovým postižením, z toho 15 až 20 000 nevidomých. (44)

1.1 Základní pojmy související s osobami se zrakovým postižením

Zrak je smysl, který umožňuje vnímat světlo, barvy, tvary a slouží k celkovému vnímání okolí. (95)

„Postižení (angl. disability) znamená omezení nebo ztrátu schopností vykonávat činnost způsobem nebo v rozsahu, který je pro člověka považován za normální. (36)“

„Zrakové postižení lze definovat jako absenci nebo nedostatečnost kvality zrakového vnímání. (68)“

Za osobu se zrakovým postižením je považován ten jedinec, který „i po optimální korekci (medikamentózní, chirurgické, brýlové apod.) má problémy v běžném životě se získáváním a zpracováváním informací cestou zrakovou (čtení černotisku, zraková orientace v prostoru, ...). (84)“

Zraková postižení se nejčastěji dělí podle vzniku na vrozená a získaná a podle stupně na čtyři základní kategorie:

- osoby nevidomé,
- osoby se zbytky zraku,
- osoby slabozraké,
- osoby s poruchami binokulárního vidění, přičemž těmito poruchami je myšleno „porušení fyziologické spolupráce pravého a levého oka“; patří sem tupozrakost (amblyopie) a šilhání (strabismus) (84).

WHO (Světová zdravotnická organizace) vydává seznam visusu, podle kterého od visu 0,3 níže jde o osoby se zrakovým postižením a od visu 0,01 se již jedná o nevidomost. Naopak visus 0,8 znamená perfektní vidění, při kterém není potřeba žádná optická pomůcka. (70)

Termín visus znamená zrakovou ostrost. (30) Ta je zjišťována v ordinaci u lékaře čtením písmen na tabulce pověšené na zdi po zakrytí jednoho oka a z určené vzdálenosti. (55)

Slabozrakost se z praktického hlediska ještě dělí na lehkou (visus 0,3 až 0,1 včetně) a těžkou (visus 0,1 až 0,05). (38)

„Tyflopédie představuje doslovně pedagogiku nevidomých“, ale do tohoto oboru patří i ostatní osoby se zrakovým postižením. Z tohoto důvodu se od poloviny devadesátých let minulého století začalo užívat více označení oftalmopedie. (59)

1.2 Nahlédnutí do historie

Z historického hlediska je komunikace spojována s vývojem člověka od prvopočátků a je jedním z nejdůležitějších projevů jeho vývoje. (48)

Z doby asi 10 000 let před Kristem jsou známy první zmínky o existenci jazyka. (48)

V dávných dobách probíhala výměna informací pouze na konkrétním místě a v konkrétní době. (60)

Během vývoje lidstva došlo k tomu, že ústní předávání zpráv a myšlenek nestačilo, a proto vzal člověk do ruky nástroj, kterým mohl zanechat zprávu. (1)

Z roku 4 000 před Kristem pochází nejstarší dochovaná písemná zpráva. (48)

Písmo umožnilo přenášet informace v čase a prostoru. (60)

V období kolem 2900 př. n. l. používali Sumerové v Mezopotámii k záznamu klínového písma hliněné tabulky, na které vyrývali rydlím ze dřeva nebo z rákosu jednoduché znaky. Tabulky pak sušili na slunci nebo vypalovali v peci, šlo-li o závažnější text. (60)

Římský filozof Marcus Fabius Quintilianus (35 – 95) ve své učebnici řečnictví *Institutio oratoria* píše o tom, že ryté a vytesávané písmo mohou číst i slepci. Několik století pak jím vytvořený soubor písmen, tak zvaná *Tabella*, sloužil jako vzor písářům i jako vzor k tvorbě písem pro nevidomé. (71)

V roce 1450 vynalezl Johannes Guttenberg knihtisk. (48)

V roce 1554 italský matematik, lékař a filozof Girolamo Cardano vydal spis *De subtilitate*, ve kterém píše o možnostech výchovy a vzdělávání slepců a klade důraz na výchovu hmatu, který umožňuje nevidomým číst. (71)

V 17. století Adler doporučuje pro nevidomé reliéfní písmo psané speciálním hustým inkoustem, který po zaschnutí zanechá hmatatelnou stopu. Nevýhodou ale bylo, že nevidomí mohli toto písmo jen číst. (71)

V roce 1676 švýcarský matematik Jacob Bernoulli vytvořil pro svou nevidomou žákyni reliéfní latinku. Sestavil šablonu s vyřezávanými vzory písmen, která byla pokládána na povoskovanou podložku a obtahována ostrým rydlem. U tvaru písmen se nechal inspirovat Quintilianovou Tabellou. (71)

V 18. století pokračovala snaha nevidomých o komunikaci na dálku pomocí písma.

Jedním z prvních tvůrců vlastního systému byl Jakob z Netry (1750 – 1771), který v dětství přišel o zrak. Pro zápis písmen používal kolíčky silné asi jako prst a na ně prováděl na různých místech zářezy různého tvaru, které představovaly jednotlivá písmena. Záznam pak dohromady tvořil svazek těchto tyčinek. (71)

V roce 1785 francouzský mechanik a tiskař Boucher zkonstruoval speciální dřevěný válcový lis, jehož základem byl válec potažený gumovým povrchem, který přejížděl po papíru položeném na dřevěné desce s matricí textu. Tímto vynálezem umožnil výrobu knih pro nevidomé. (71)

V roce 1786 dořešil techniku tisku Valentin Haüy, zakladatel historicky prvního výchovně–vzdělávacího ústavu pro nevidomé v Paříži, a zároveň zveřejnil konečnou podobu hladké reliéfní latinky. V roce 1788 pak vydává publikaci o hmatových podmínkách čtení reliéfní latinky a hned v následujícím roce vychází jeho učebnice aritmetiky tištěná reliéfní latinkou. V roce 1797 po zkušenostech s používáním reliéfní latinky provádí revizi některých písmen této latinky. (68)

V roce 1791 sestavil maďarský vědec Wolfgang von Kempelen „mluvící stroj“, který vytvářel zvuky připomínající lidskou řeč. (34)

V roce 1796 důstojník francouzské armády Nicolas Marie Charles Barbier de la Serre vytvořil první tajné písmo určené pro vojenské účely. Používal se k němu nůž, jehož stříenkou se propichoval list papíru, na kterém tak vznikaly dírky trojúhelníkového tvaru. Toto reliéfní písmo šlo číst i psát v zákopech za tmy.

V roce 1815 podává návrh na další podobné písmo, u kterého písmena tvořily skupiny reliéfních bodů. Konečnou podobu dostalo toto písmo v roce 1819 a o dva roky později je předložil Akademii věd v Paříži, která je doporučila vyzkoušet v pařížském ústavu pro nevidomé. Barbierovo písmo nevidomí četli a též i psali za pomoci speciální šablony. Tím se stává Barbier významnou osobností v tyflopédii. Písmo však mělo i své nedostatky, jelikož jeho znaky byly delší než břicho ukazováku používaného pro jeho čtení, a též se většinou jednalo o znaky pro fonetickou výslovnost francouzské řeči. Proto se v jiných jazykových oblastech nikdy ani nezačalo používat. Nevidomí žáci si však toto písmo přizpůsobili a po určitou dobu používali pro notový zápis. Největší význam tohoto dvanáctibodového písma pro nevidomé však spočívá v tom, že z něho vycházel při tvorbě svého šestibodového písma L. Braille. (71)

V roce 1800 zakladatel výchovně–vzdělávacího ústavu pro nevidomé ve Vídni Johann Wilhelm Klein vytvořil koncepci reliéfní hladké latinky pro nevidomé a v roce 1809 přechází na latinku propichovanou, která slouží nevidomým nejenom ke čtení, ale i k psaní. (68)

4. ledna 1809 (výročí UNESCO) se narodil Louis Braille. (86) V roce 1825 vytvořil tento francouzský nevidomý šestibodové reliéfní písmo pro nevidomé, které je složeno ze dvou vertikálních sloupců o třech bodech. V roce 1834 pak sestavil bodovou hudební notaci, která byla dále upravována a modifikována. V témže roce ještě navrhl spolu s Fournierem meziřádkové psaní po obou stranách. (68)

Braillovo písmo celých 25 let učitelé pařížského ústavu odmítali, přijali ho až dva roky před smrtí autora. Písmu vytýkali, že nevidomé izoluje. Stále totiž pokračovaly snahy o písmo pro nevidomé, které by šlo číst zrakem. U nás ještě v padesátých letech minulého století byli nevidomí žáci nuceni psát Kleinovou propichovanou latinkou a ne Braillovým písmem, které je rovnocenné kterémukoliv kulturnímu písmu. Obsahuje samostatné znaky pro interpunkce a pro velká písmena, je použitelné i pro jazyky s diakritikou nebo nehláskové, plní i neustále stoupající požadavky na grafickou úpravu. Nyní jej používají i nevidomí uživatelé počítačů a též programátoři. Braille sestavil

ucelený a otevřený systém bodového písma pro nevidomé z celého světa, který přetrval až do současnosti (71)

V roce 1811 vychází ve Vídni první kniha pro nevidomé tištěná Klainovou propichovanou latinkou. (68)

V roce 1829, bez velkého ohlasu, vychází první publikace v Braillově písmu. (44)

V roce 1832 na výzvu edinburské Společnosti pro umění vytvořila Charlotte Erskin reliéfní písmo pro nevidomé, které ale nezohledňovalo hmatová specifika a nikdy nebylo zavedeno do praxe. Na výzvu téže společnosti se o totéž pokusil o rok později Richard Eaton. Ani jeho písmo se neosvědčilo. O vývoj reliéfního písma se také neúspěšně pokusili R. K. Grewille, který vycházel z malých písmen latinky, John Jones, jehož systém byl sestaven z oblých linií a bodů, John Lothan, který využil kombinace reliéfních geometrických tvarů a bodů, Daniel Mc Pherson, jehož návrh reliéfního písma sestával z různých grafických symbolů, John Richardson, který vycházel z kombinace dvou krátkých reliéfních čárek situovaných v různých polohách, a anglický tyflop John Jonson, který později, v roce 1853, vydal ve Woercesteru publikaci s názvem „Dotyková typographie“, ve které své písmo znovu zdokumentoval. V roce 1835 další návrh učinil James Simpson, jehož návrh reliéfního písma byl z geometrických tvarů. Ani jeden z těchto návrhů se však neujal. (71)

V roce 1833 výzva edinburské Společnosti pro umění měla vliv i na pokus Jamese Galla o vytvoření reliéfního geometrického systému písma pro nevidomé. O tři roky později byl prohlášen za vítěze a vyznamenán zlatou medailí. Jeho písmo bylo populární, ale také se v praxi nakonec neosvědčilo. (71)

V roce 1836 sestavil systém reliéfního písma pro nevidomé N. V. Knoass, který zkombinoval jednotlivé znaky z již existujících písem. V praxi ale jeho písmo nebylo ani vyzkoušeno. (71)

V roce 1838 přišel další návrh reliéfního písma pro nevidomé, tentokrát od Johna H. Frere. Toto písmo bylo vyzkoušeno, dalšími autory přepracováno, ale postupně upadlo v zapomnění. (71)

V roce 1839 nevidomý Francouz Francois Foucault vymyslel pro nevidomé přístroj s názvem „Raphigraph“, pomocí kterého mohli nevidomí psát běžným písmem. Za vynález tohoto přístroje získal od Společnosti pro podporu průmyslových pokusů medaili. (71)

V první polovině 19. století si nevidomá německá slečna von Bina nechala zhotovit sadu lístků s reliéfními písmeny. Tato písmena si seřadila do přihrádek podle abecedy. Písmena si z těchto přihrádek vybírala a navlékala na nit, a tak si mohla dopisovat se svými přáteli. (71)

V roce 1847 nevidomý anglický právník William Moon, věnující se soukromě vzdělávání nevidomých, sestavil vlastní liniové písmo, které se jako jediné tohoto druhu ujalo v praxi. Jeho reliéfně vysoké písmo, vycházející z tvarů latinky a sestavené ze všech jemu známých písem, je nevhodné pro nevidomé od narození, protože nemají představu o systému latinky. V tomto písmu vycházely i časopisy, poslední známý v roce 1968. Také téměř polovina knižního fondu Královské knihovny pro nevidomé v Londýně byla donedávna v Moonově písmu, které je v současnosti významné již jen z historického a vývojového hlediska. (71)

V roce 1851 zkonstruoval Viktor Narcis Ballu, který přišel o zrak po zranění v jedenácti letech, tiskařské zařízení pro Braillovo písmo, které bylo vysázené ze dřeva, otisklo se do sádrové kaše a otisk byl po zaschnutí odlit z kovu. V roce 1861 pak sestrojil přístroj pro psaní reliéfní latinkou, v roce 1864 provedl snížení výšky bodů Braillova písma a tím dosáhl jeho lepšího rozmnožování, v roce 1873 navrhl francouzský slepecký zkratkopis, v roce 1876 lehkou šablonu pro psaní bodovým písmem po obou stranách papíru, v roce 1877 přístroj určený k tisku zhuštěným Braillovým písmem a v roce 1884 se účastnil kódových změn v Braillově bodové hudební notaci. (71)

V padesátých letech 19. století italský mechanik B. Casso, který byl pracovníkem ústavu pro nevidomé v Bologni, vynalezl klávesový mechanismus pro psaní reliéfním písmem. (71)

V roce 1861 byl vynalezen telefon, s nímž jsou spojována jména Reis, Bell a Gray. (48)

V roce 1863 francouzský tyflopéd Beazford, učitel v pařížském Národním ústavu pro mladé slepce, vynalezl tak zvaný „Stylograph“, který umožňoval nevidomým, kteří ovládali běžné písmo, psát kurzívou. (71)

V roce 1868 sestavil A. R. Petzelt šablonu pro psaní Braillovým bodovým písmem a podal návrh na rekodifikaci systému Braillovy bodové hudební notace. Ani jeden z jeho pokusů se v praxi neujal a oba zapadly. Dnes mají jeho návrhy jen historickou cenu. (71)

V roce 1871 ředitel newyorského ústavu pro nevidomé William Bell Wait vytvořil svou koncepci osmibodového písma, tzv. newyorský systém, ve kterém bylo malé písmeno sestaveno ze šesti bodů a velké z osmi. Na rozdíl od Braillova písma písmo Waitovo mělo obrazec bodů položený na delší základnu. Toto písmo schválila konference učitelů nevidomých v roce 1871, jeho bodovou notaci pak v roce 1878. Notace však byla pro svoji přesnost pro nevidomé příliš složitá a těžkopádná. Wait pro své písmo sestrojil i psací („Kleidograf“) a sázecí stroj („Stereograf“). Svůj systém uveřejnil v roce 1892. V New Yorku se Waitovo bodové písmo uplatňovalo souběžně s Braillovým až do roku 1911, kdy Braillovo písmo zvítězilo. (71)

Počátkem roku 1876 si devětadvacetiletý Alexander Graham Bell nechal patentovat vynález telefonu. Patent získal 7. 3. 1876 a o tři dny později provedl se svým spolupracovníkem první hlasový přenos. První telefonní společnost s názvem „Bell Telephone Company“ byla založena 9. 7. 1877. (14)

Koncem sedmdesátých let 19. století se do českých zemí dostává přes německou jazykovou oblast Braillovo slepecké písmo. (40)

V roce 1888 vynalezl Hrabě z Kovaza šablonu, která nevidomým umožňovala psát Braillovým písmem a současně byla uzpůsobena pro psaní běžným písmem tužkou. (71)

V roce 1892 proslulý portugalský oční lékař Don Aniceto Mascaró představil na kongresu učitelů v Madridu vlastní bodové písmo, které bylo sestaveno ze šesti bodů a kombinováno s liniemi. Toto písmo bylo dobře čitelné zrakem. Krátce se používalo v ústavech v Portugalsku i Španělsku, ale Braillovo písmo je vytlačilo. (71)

V roce 1899 Oskar Picht (učitel ústavu pro nevidomé ve Steglitzích u Berlína, a pozdější ředitel ústavu v Bromberku (Polsko) a pak třináct let ředitel ústavu ve Steglitzích) zkonstruoval svůj psací stroj na psaní Braillovým bodovým písmem, který později zdokonaloval. V roce 1901 si ho nechal patentovat. V roce 1907 na výstavě psacích strojů v Benátkách dostal zlatou medaili a v roce 1918 Záslužný kříž za péči o válečné slepce. I když nebyl jako vynálezce jediný, jiné stroje se v Evropě nerozšířily. V povědomí veřejnosti je dodnes jako jeden z nejvýznamnějších tyflotechniků. (71)

Významný posun v předávání informací nevidomým znamenala zvuková kniha, mezi jejíž zakladatele ve Francii patří Georges Raverat (1888 – 1970), který aktivně působil v hnutí francouzských nevidomých, stál u zrodu výboru pro založení zvukové knihy ve Francii a patřil k zakládajícím členům Světové rady pro blaho slepců. (71)

Dalším přínosem pro šíření informací mezi osobami se zrakovým postižením bylo vydávání speciálních časopisů, ale též začínající rozhlasové a televizní vysílání.

V roce 1917 u nás začíná vycházet časopis Zora, v jehož čele stojí Karl Emanuel Macan, učitel v Klárově ústavu slepců v Praze. Tento časopis pro zrakově postižené vychází dodnes. (40) Některá čísla tohoto časopisu si lze v současnosti přečíst i v internetové podobě. (94)

28. října 1919, u příležitosti prvního výročí vzniku Československé republiky, byl z vojenské vysílací stanice na pražské Petřínské rozhledně vysílán první rozhlasový pořad. (39)

V roce 1929 zkonstruoval Dr. Rudolf Hell, rodák z Bavorska, „psací telegraf“, čímž položil základy technologii faxování, která byla za dva roky s úspěchem využita ke komerčním účelům. (92)

V roce 1948 učitel ústavu pro nevidomé v Levoči Jozef Vrabel vytvořil vlastní sázecí stroj, který umožňoval v bodovém písmu tisknout časopis a od roku 1960 i knihy. Tento stroj je nyní ve Slepčeckém muzeu v Brně. Jozef Vrabel se také podílel na vytvoření slovenského zkratkopisu v Braillově písmu. (71)

V srpnu 1937 plzeňský rodák Jaroslav Šafránek předvedl ve své laboratoři první televizní vysílač a přijímač. Ve své práci pokračoval i během války, ale „doba“ jeho práci nepřála a o výsledky jeho práce neprojevovalo zájem ani technické muzeum (16)

Teprve 1. května 1953 bylo zahájeno zkušební televizní vysílání pro veřejnost a od 25. února 1954 bylo toto vysílání pravidelné, i když nejdříve probíhalo jen tři dny v týdnu a v létě jen dva. Počet vysílacích dnů postupně přibýval a od 29. prosince 1958 vysílala televize již celý týden. Jako první televizní vysílač sloužila pražská rozhledna na Petříně. Od 10. května 1970 začala Česká televize vysílat i na druhém programu. (91)

V devadesátých letech minulého století u nás jako třetí na světě vyvinula firma Donát Braillovský řádek (zařízení pro zobrazování počítačového výstupu Braillovým písmem). (63)

Český instruktor Braillova písma Rudolf Sochor, který se narodil v roce 1920 s malým zbytkem zraku, se zajímal o techniku vazby slepeckých knih. Jako učitel hudby se setkal s nedostatkem hudebnin v bodovém písmu, a tak z prvopisu zhotovoval tiskařskou matici. Pro výuku Braillova písma navrhl jako pomůcku tak zvanou Hradeckou písanku, která se začala vyrábět. (71)

Ke konci 20. století se do běžného života rozšířily počítače, a tím i nová možnost komunikace. (60)

Na podzim roku 1971 vyvíjí počítačový technik Ray Tomlinson, pracující pro společnost Bolt Beranek and Newman, první e-mailový program a odesílá v rámci sítě první zprávu mezi počítači. Základ k masivnímu rozšíření mezi běžné uživatele byl pak položen v roce 1993 firmou America Online a Delphi. (21)

V roce 1985 vyvinul Milan Hudeček, rodák z Brna, na podnět předsedy australské unie nevidomých pro nevidomé mikropočítač Eureka A4. (90)

V roce 1988 začal vyvíjet Jiří Mojžíšek, relativně nezávisle na zahraničních trendech, ozvučení pro operační systém MS-DOS. (90)

V roce 1991 Milan Hudeček pracoval na čtecím přístroji s hlasovým výstupem na základě optického rozpoznávání písmen, který byl již za rok vyráběn pod názvem „Rainbow“, v české řeči „Sunrise“, jeho rozšířená verze se pak jmenovala „Galileo“ a miniaturizovaná „Arie“. Tím nastal v možnosti komunikace osob se zrakovým postižením kvalitativní zvrát. (71)

Asi od poloviny devadesátých let existují první hlasové „odečítače obrazovky“ pracující v grafickém prostředí MS–Windows 3.1. (90)

V červnu roku 1996 čtyři mladí zanícení uživatelé počítačů, Yair Goldfinger, Arik Vardi, Sefi Vigiser a Amnon Amir, představili veřejnosti počítačový komunikační program ICQ, v té době pod názvem Mirabilis. (78)

V roce 2000 vznikl ve Sjednocené organizaci nevidomých a slabozrakých ČR projekt „Blind Friendly Web – přístupnost webových stránek pro nevidomé a slabozraké“. Tento projekt vznikl jako jeden z výstupů kurzů obsluhy výpočetní techniky pro osoby s těžkým postižením zraku a jako první v ČR se systematicky začal věnovat přístupnosti webových stránek. Od června 2006 se na realizaci podílí také dceřiná společnost SONS ČR – obecně prospěšná společnost TyfloCentrum Brno, o.p.s. (54)

V roce 2004 byl vytvořen první metodický materiál „Best practice – Pravidla pro tvorbu přístupného webu“, který vydalo tehdejší Ministerstvo informatiky. (54)

V roce 2006 pak Poslanecká sněmovna ČR schválila novelizaci zákona č. 365/2000 Sb. O informačních systémech veřejné správy. V § 5 odst. 2f je stanovena povinnost orgánů veřejné správy své webové stránky, sloužící ke zveřejnění informací souvisejících s výkonem veřejné správy, mít přístupné i pro uživatele s těžkým zdravotním postižením. (54, 5493)

V roce 2006 byl také veřejnosti zpřístupněn Facebook. Tento systém byl původně určen jen studentům Harvardovy univerzity a jeho tvůrcem je Marek Zuckerberg, sám bývalý student zmiňované univerzity. Od téhož roku je v provozu též Twitter, jehož tvůrce je Jacke Dorsey. (79)

1.3 Komunikace obecně

„Komunikace = obecně sdělování informací jak mezi lidmi, případně zvířaty, tak v systémech jiného druhu. V případě sdělování informací mezi lidmi zahrnuje termín komunikace všechny existující prostředky (slovní i mimoslovní). (46)“

Komunikací z pohledu biologie je označována odpověď organismu na určitý podnět. Z pohledu pedagogiky slouží komunikace k výchovně-vzdělávacímu procesu. Sociologie a sociální psychologie vymezuje komunikaci jako sdělování obsahu, kterým jsou myšlenky, pocity a informace, mezi lidmi ve společenském styku (jde o komunikaci sociální). Technický pohled na komunikaci je přenos informací od vysílače k příjemci přes komunikační kanál. (35)

Při komunikaci projevuje subjekt vůči jiným lidem své city (projevová složka), svoji vůli (vybavovací složka) a své myšlenky (dorozumívací složka). Důležitá je zpětná vazba, kterou tvoří jakákoliv reakce (slovní, emocionální, tělesná) na získanou informaci. Úkol zpětné vazby je informační a usměrňovací. (37)

Při sociální komunikaci dochází především k výměně informací, ale také k výměně pocitů, nálad, představ a podobně. Dochází při ní ke střídání rolí posluchače a mluvčího a dochází též ke zpětné vazbě. Lze zde rozlišit obsahovou a formální stránku, to znamená, co a jak je sdělováno. Komunikace probíhá verbálně, neverbálně, ale také konkrétním činem. (35)

Komunikace tvoří základ pro efektivní lidské společenství. (37)

Lidská komunikace se řadí mezi jevy sociálně-psychologické, je nositelem sociálního dění a vždy je spojena s porozuměním symbolům, mezi které patří nejen slova, ale například i gesta. (35)

I když jsou lidé bytosti společenské, přesto někteří lidé potřebu komunikace cítí méně než jiní. Může jít o introverty, v krajní podobě až o sklon k autismu, ale také o „projev nízkého sebevědomí, strach ze selhání, může to být nedostatek komunikačních dovedností (48)“, mohou tu být ale i jiné příčiny.

V komunikaci těžce zrakově postižených lidí chybí zrakový kontakt, u nevidomých dětí mizí sociální úsměv, který není posilován nápodobou úsměvu matky. Chudší mimické projevy mohou ovlivňovat komunikaci s matkou, a tím i vznik vztahů. Nevhodná je komunikace s nevidomými, když běží jako zvuková kulisa rádio či televize, protože pak je zapotřebí tyto zvuky překřikovat. (24)

Sdělovací komunikační prostředky lze rozdělit na verbální a neverbální. (35)

1.4 Neverbální komunikace

Dříve, než se člověk naučil mluvit, dorozumíval se kromě hlasových zvuků především gesty a mimikou, což je součástí neverbální komunikace. (41)

Neverbální komunikace zahrnuje mnoho oblastí lidských projevů a produktů, i když většinou je redukována na řeč těla, která je považována za nejdůležitější, nejhodnotnější a nejzajímavější. (76)

Při osobním kontaktu osob se zrakovým postižením s jiným člověkem jsou pro ně mimické a pantomimické projevy ostatních dostupné špatně, nebo nedostupné vůbec, a tak neví přesně, jak se druzí tváří. Také jejich neverbální projevy nemají obvyklou vypovídací hodnotu a mohou jiné i mást. (51)

Důležitým neverbálním komunikačním prostředkem pro osoby se zrakovým postižením je především tón a intenzita hlasu a podání ruky při pozdravu, které je důležité pro první dojem a hraje roli i při vytváření vztahu k druhé osobě. (41)

Jelikož osoby se zrakovým postižením nemohou patřičně využívat komunikaci neverbální, která vždy doprovází projev verbální, má pro tyto osoby verbální komunikace větší význam než pro ostatní.

1.5 Verbální komunikace

Verbální komunikace je vývojově mladší formou než komunikace neverbální. (27)

Pod pojmem verbální komunikace se rozumí komunikace zprostředkovaná slovy. Podle podoby ji dělíme na komunikaci mluvenou a psanou a podle počtu mluvčích na monolog, dialog, komunikaci skupinovou a masovou (přes sdělovací prostředky, jako je rozhlas a televize). U dialogu se rozeznávají tři podmínky, které jsou nutné, aby mohl dialog vzniknout. Dialog odráží i mění vzájemné vztahy účastníků, dochází při něm k vzájemnému ovlivňování účastníků a též je při něm účastníky sledován určitý cíl. (35)

U mluvčího jsou důležité komunikační kompetence. Komunikační kompetence je „soubor jazykových znalostí a dovedností umožňujících mluvčímu realizovat různé komunikační potřeby, a to přiměřeně k situaci, charakteristikám posluchačů aj. Zahrnuje též uplatňování sociokulturních pravidel (řečová etiketa). (62)

Komunikaci mezi lidmi zajišťuje řeč, kterou tvoří jednotlivá slova sloužící ke sdělování myšlenek a citů, k zachycení a popsání skutků. (74)

Řeč je hlavní i pro fungování komunikace pomocí telefonu, rozhlasu, televize a počítače. (37)

Verbální schopnost hraje důležitou roli v celkově úspěšné socializaci. (35)

1.5.1 Komunikace mluvená

Mluvená komunikace začíná v okamžiku, kdy jeden člověk říká slovy něco druhému. (61) Při mluveném projevu jsou důležitá nejen slova, ale i způsob, jakým jsou pronesena. (50)

Tak jako ostatní, i osoby se zrakovým postižením při hlasovém projevu sledují rychlost a plynulost řeči, její hlasitost, intonaci, výšku a melodii. Tyto charakteristiky vypovídají o psychickém stavu hovořícího.

Pro osobu s těžkým zrakovým postižením má řeč mnohem větší význam, než pro ostatní, jelikož kromě komunikační a kognitivní funkce plní u těchto lidí i funkci kompenzační – nahrazuje chybějící zrakové funkce, smyslovou zkušenost. Je-li však na řeč jako prostředek získávání informací kladen přehnaný důraz, může dojít až k jevu nazvanému „verbalismus nevidomých“, osvojení i pojmů, jejichž obsahu dotyčný nerozumí. (51)

Také velice záleží na zvukové kulise, která dokresluje celkovou stránku rozhovoru. Osoba se zrakovým postižením kromě běžného sluchového rozpoznávání řeči se totiž sluchem orientuje v prostoru. Pokud zcela zvuky z okolí chybí, může ztratit v prostoru orientaci.

Pokud osoba se zrakovým postižením hovoří, může někdy hůře hledat správné slovo k vyjádření svých myšlenek. Pramení to z toho, že osoby s těžším zrakovým postižením mají většinou slovní zásobu omezenější, protože některá slova si nedokáží spojit s reálnou představou, mají je spojena jen s představou sluchovou, nebo pro ně neznamenaí vůbec nic. Tím také může dojít k nesprávnému porozumění řečeného a z toho pramenícího narušení sociálního kontaktu. Jelikož si většinu předmětů ohmatávají, i při slovním popisu mohou význam slova popisovat obšírněji, či nahlas vyjadřovat dotykové vjemy.

Člověk bez zrakového postižení často neví, jak s osobou se zrakovým postižením komunikovat. (47)

Při pozdravu je nutné použít verbální pozdrav, nestačí se jen usmát a kývnout hlavou. Je vhodné přidat i své jméno a v případě, že jde o známého člověka, i jeho jméno, aby věděl, že pozdrav patřil právě jemu. Pokud jde o neznámého, tak aby poznal, že pozdrav patřil právě jemu, pomůže jemný dotyk na rameno. (1)

Při rozhovoru je třeba se k osobě se zrakovým postižením otočit čelem, protože nás vnímá především sluchem. Je-li s průvodcem, nehovoříme k průvodci, ale výhradně k dané osobě se zrakovým postižením.

Například na úřadě je vhodné pozdravit nevidomého hned, jak jej zaregistrujeme, i když se věnujeme jinému klientovi, a též říci, kolik klientů je ještě před ním, než se dostane na řadu.

Pokud se při rozhovoru s nevidomým potřebujeme vzdálit, upozorníme ho na to, aby nemluvil dále sám pro sebe. Taktéž mu dáme hlasově najevo náš příchod, aby mohl v započatém rozhovoru pokračovat.

Důležitá je i vokální stránka řeči. Podle hlasového projevu je možné zhodnotit emocionální rozpoložení hovořícího. Rytmus řeči a její rychlost, hlasitost, slovosled i přízvuk mohou zcela změnit význam vyřčeného. (1)

Při rozhovoru s nevidomým je potřeba se vyjadřovat jasně a přímo, bez podtextu. Jak již bylo řečeno výše, nevidomý nevnímá mimiku ani gesta, která běžně řeč doprovázejí.

Formou komunikace je i mlčení, které vyjadřuje emoce. Mlčení může nastat i v případě, pokud nás nenapadá odpověď nebo nemáme co říct.

Důležitou součástí komunikace je naslouchání, které je rovnocenné s povídáním. Naslouchání umožňuje získávat informace, víc druhého pochopit a porozumět mu, pomáhat druhým a též pomáhá navazovat a udržovat vztahy. Lidé více respektují toho, kdo jim naslouchá, více si ho i oblíbí. (1)

Aby byla komunikace efektivní, musí mezi komunikujícími existovat zpětná vazba, která hovořícímu dává najevo, jaký dojem dělá jeho řeč, zda v ní má pokračovat, nebo třeba změnit téma. Běžně zpětná vazba probíhá například pokyvováním hlavou, nebo úsměvem. Při rozhovoru s osobou se zrakovým postižením je však důležité používat zpětnou vazbu verbální.

Pokud nevidomému popisujeme například cestu, je třeba se vyvarovat slov jako „tady“ a „tam“, jelikož si pod nimi nic nepředstaví. Vhodnější je říci „když půjdete dál, po levé ruce budete mít...“.

Verbální komunikace s osobou se zrakovým postižením vyžaduje individuální přístup a při vyřizování jejích požadavků větší časový prostor.

Je-li komunikace kvalitní, nemusí jít jen o pouhé sdělení, ale i o vzájemné dorozumívání. (35)

1.5.2 Písemná komunikace

Důležité je, aby se správná informace dostala ke správnému člověku ve správný čas.

Podle Všeobecné deklarace lidských práv, článku 27 „Každý má právo svobodně se účastnit kulturního života společnosti, těšit se z umění a podílet se na vědeckém pokroku a jeho výsledcích. (85)“

Přístup k informacím je základní společenskou potřebou člověka. Osoby se zrakovým postižením však mají přístup k informacím omezený, protože většina informací je prezentována ve vizuální podobě. (1)

Snížení informačního deficitu je možné zpřístupňováním informací formou vyhovující těmto osobám. Základní způsoby jsou tyto (1):

- tisk zvětšeným písmem,
- tisk bodovým písmem,
- reliéfní grafika,
- zvukový záznam,
- digitální textový záznam,
- osobní předčitatelská služba,
- technické pomůcky posilující zbytky zrakových schopností, nebo transformující informace do hlasové či hmatové podoby.

Slabozrakým lze zpřístupnit text zvětšením pomocí speciálních optických pomůcek, mezi které patří například lupy, hyperokuláry (lupy zasazené do brýlových obrouček), dalekohledové systémy a filtry (pro zvýraznění kontrastu a prokreslení detailů). (49)

Mezi laiky panuje představa, že slabozraký potřebuje zvětšit písmo maximálně. Není to ale pravda, úprava velikosti písma je individuální. Nevhodná velikost písma může být příčinou těžkostí při čtení. Když je písmo příliš malé, nejde rozeznat tvar jednotlivých písmen. Když je naopak příliš velké, nedá se zrakem obsáhnout větší počet písmen. Atypické tvary písma mají moc nebo málo znaků, podle kterých je možné

písmeno identifikovat. Při čtení je velice důležitý i kontrast písma a pozadí a též kvalita papíru. Zcela nevhodný je křídový papír, který vytváří světelné reflexy. U průsvitného papíru zase prosvítá text z opačné strany a zhoršuje možnost čtení.

Úprava textu je velice důležitá pro žáky se zrakovým postižením, kteří se učí číst. Pokud text dobře nevidí, může se stát, že budou číst neradi a málo a tento fakt následně ovlivní celou školní výuku a vztah ke knihám.

K získávání informací z tištěných textů si mohou osoby se zrakovým postižením objednat předčitatelskou službu dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2007. (17) Tuto placenou službu zajišťují krajská TyfloCentra. V tomto případě pak předčítatel slouží k tomu, aby jen nahradil klientovi oči, a proto je třeba, aby četl vše a klient si mohl ze čteného vybrat. Nesmí číst pouze to, co se zdá důležité jemu. Též je zapotřebí, aby četl pomalu, zřetelně a zdržel se jakýchkoliv komentářů ke čtenému. Jde-li o předčítání osobních dokumentů, je třeba ze strany předčítatele dodržet diskrétnost.

Před písemnou komunikací je vhodné dávat přednost komunikaci telefonické.

1.5.3 Komunikace pomocí počítače

Tak, jako komunikace tváří v tvář, má v současné společnosti nezastupitelný význam i komunikace zprostředkovaná technikou, neboť s výpočetní technikou se setkáváme na každém kroku. Počítače v dnešní společnosti zprostředkovávají značné množství informací a osobám se zrakovým postižením mohou nahradit chybějící informace, které nemohou získat kvůli omezenému zrakovému vnímání.

Internet může být považován za nekončící celosvětovou konverzaci. (8)

Legislativní situaci ohledně komunikační techniky pro osoby se zrakovým postižením vymezuje vyhláška MPSV č. 206/95 Sb. o kompenzačních pomůckách pro těžce zdravotně postižené, která též stanovuje podmínky přiznání jednorázového

příspěvku na zakoupení kompenzační pomůcky. Příloha číslo 4/III této vyhlášky uvádí jako kompenzační pomůcku i „Digitální čtecí zařízení s hlasovým a hmatovým výstupem“. (62)

Počítač, který lze označit jako digitální čtecí zařízení, musí mít speciální vybavení, hardwarové a hlavně softwarové, které je přesně dáno požadavky na funkci. Tato pomůcka pak kompenzuje nedostatečnost vzniklou zrakovým postižením, ale nemůže provést kompenzaci stoprocentní. (12)

Firmy, které se u nás zabývají distribucí pomůcek pro osoby se zrakovým postižením na bázi PC, jsou například Galop (19), Spektra (89) nebo Adaptech (57).

Základní kurz práce na počítači pro nevidomé obsahuje:

- práci „se systémem a s některými standardními programy dodávanými se systémem, zejména správa datových souborů, orientace a pohyb v systému, nastavení základních parametrů, práce s okny“,
- práci „s textovým editorem, především orientace po textu, úprava textu bez kontroly zrakem“,
- práci „s programovým vybavením pro převod běžně tištěných textových informací do zvětšeného obrazu pro slabozraké nebo do digitální podoby, čtené hlasovým výstupem pro nevidomé“,
- práci s internetem. (13)

K získání informací prostřednictvím počítače osobě se zrakovým postižením pomáhá:

- hlasový výstup – reprodukuje obsah obrazovky,
- hmatový výstup (Braillovský řádek) – reprodukuje obsah obrazovky,
- zvětšovací software,
- klávesnice – ovládací zařízení. (43), u slabozrakých i myš.

Hlasová reprodukce je nejjednodušší počítačový výstup pro osoby se zrakovým postižením. K jejímu používání je potřeba jen reproduktorů a příslušného programu

na převod textu do řeči. Takový program je tvořen hlasovým syntetizátorem, což je program převádějící jednotlivá psaná slova na řeč.

Kvalita syntetizátoru je dána rozdílem mezi hlasovým výstupem od počítače a od člověka. Ideální syntetizátor by laik neměl považovat za hlas vytvořený strojem. Pravdou však je, že nejkvalitnější hlasový výstup je především v angličtině.

Například systém AT&T Natural Voices americké firmy AT&T má syntetický řečový výstup v americké a britské angličtině, latinskoamerické španělštině, němčině a francouzštině (3). Dalším systémem je například systém italské společnosti Loquendo, který nabízí syntézu italštiny, španělštiny (včetně mexické, chilské a argentinské), angličtiny, francouzštiny, němčiny, portugalštiny, řečtiny, katalánštiny, holandštiny a švédštiny. (42) Také firma RealSpeak americké společnosti Nuance má software, který syntetizuje řeč v mnoha světových i méně používaných jazycích. Tato firma má ve své nabídce i český hlas pojmenovaný Zuzana. (66) Další český hlas Eliška je od firmy Acapela (20) a od české firmy RosaSOFT je Wintalker Voice. (69)

Za zmínku stojí, že pro česky mluvící uživatele se vyvíjí software také na katedře kybernetiky Západočeské univerzity v Plzni. (1) Tento software je nabízen firmou SpeechTech, s.r.o. a umožňuje syntézu několika hlasů v češtině a slovenštině. (80)

Vadou však je, že hlasový výstup je možno použít pouze na psaný text, nikoli na kreslený. To znamená, že text musí být vytvořen v nějakém textovém softwaru, nikoliv v grafickém. O kreslený text se jedná v případě souborů, jejichž přípona je nejčastěji JPG, BMP, PNG, což jsou přípony používané pro obrázky. Vidícímu uživateli takto kreslený text nečiní problémy a v některých případech uživatel ani nemusí poznat, že se jedná o obrázek. Software pro převod textu do hlasového výstupu však tento obrázek přečíst nedokáže. A protože dnes je v počítačích text šířen čím dál tím častěji ve formě obrázků, je takto upravený text pro osoby se zrakovým postižením téměř nedostupný.

Pro čtení obrázků či toho, co je na obrazovce, je nutno použít odečítač obrazovky. Tento software je doplněn o program věnující se převodu obrázku na text a následný hlasový výstup. Žel programy věnující se rozpoznávání textu, takzvané

OCR programy, mají často problémy se správným rozpoznáváním. OCR je zkratkou „Optical character recognition“. Nejčastější selhání je v případech obrázkových kódů, nebo-li CAPTCHA, což je akronym pro „completely automated public Turing test to tell computers and humans apart“, tedy: plně automatický veřejný Turingův test k odlišení počítačů a lidí. (15)

Hmatová komunikace je náročná. Braillské tiskárny vytvářejí na papíru nebo plastové fólii hmatový bod, který čtenář rozlišuje prsty.

Hmatové body se na plastové fólii vytvářejí pomocí vakua a tepla. Tím vzniknou vyvýšené oblasti. Plastové fólie mají výhodu v tom, že je může číst i více čtenářů a nedojde k jejich opotřebením. (22)

Braillský řádek je zařízení, které osobám se zrakovým postižením nahrazuje obrazovku. Na tento řádek je vypisován text, který se současně zobrazuje na obrazovce. (Technicky vzato nevidomý vůbec nepotřebuje u počítače monitor.) Na Braillském řádku se vytvářejí znaky v Braillově písmu. Délka Braillského řádku je 40, 65, nebo 80 znaků. Některé Braillské řádky mají i senzor dotyku, takže kurzor na obrazovce se pohybuje v místech, kde uživatel čte text. (V jistém smyslu takovýto Braillský řádek funguje jako myš.) Velmi problematické je zobrazování obrázků, se kterým si neporadí ani Braillský řádek, ani hlasový výstup. (67)

V současné době existuje program OBR (Optický Braillský Rozpoznávač), který s pomocí běžně dostupného scanneru čte Braillský tisk a dále jej počítačově zpracovává: vytváří kopie Braillského textu, černotiskové verze Braillského textu, posílá tento text e–mailem, nebo ho čte syntetickou řečí. (25)

Při zpracovávání not z černotiskového notopisu do Braillského zápisu slouží počítačový program Toccata. Za pomoci scanneru jsou noty z černotiskové podoby převedeny do počítače a zmíněný program je přepíše do Braillského záznamu. Tento postup hlavně usnadňuje editaci a doplňování notového zápisu.. Tímto způsobem je převedena i textová část zápisu. (25)

Při komunikaci osob se zrakovým postižením s počítačem lze využít také možnost hlasového vstupu, kdy uživatel může počítač ovládat hlasem. Podobně jako u hlasového výstupu je ve světě většina systémů vyvíjena pro světové jazyky (touto oblastí se zabývají například opět americké firmy Nuance (52), AT&T (4) nebo italská společnost Loquendo (5)) Pro češtinu se vývojem takových systémů zabývá opět například katedra kybernetiky Západočeské univerzity v Plzni (65).

Kromě využití osobami se zrakovým postižením mají systémy automatického rozpoznávání řeči využití například i u automatického telefonního operátora při propojení hovoru po vyslovení jména volaného nebo při objednávání zboží po telefonu, kdy služba může být dostupná nonstop. (65)

Je nutno ale podotknout, že „plnohodnotný dialogový režim člověka s počítačem prostřednictvím přirozené plynule promlouvané řeči bez jakýchkoli omezení je v současné době stále ještě nedostupný (65)“.

Výpočetní technika ve spojení s hlasovým a hmatovým výstupem nebo se zvětšeným zobrazováním poskytuje osobám se zrakovým postižením svobodu a nezávislost ve světě informací. Otvírá jim možnost vzdělávání a pracovního uplatnění.

ICQ

(z angličtiny „I Seek You“) patří mezi nové možnosti komunikace pomocí výpočetní techniky. Jde o „počítačový program sloužící ke komunikaci mezi uživateli počítačů v síti internet, který umožňuje posílání zpráv v reálném čase – chat pro dvě či více osob, které mají nainstalován podporující protokol ICQ. Program umožňuje vidět, který uživatel je on–line či off–line. Každý účastník má unikátní ICQ číslo, které má 8 až 10 číslic, podobně jako telefonní číslo (18)“.

ICQ však pro osoby se zrakovým postižením není příliš vhodné, neboť je zde mnoho grafických prvků, které nelze převést na hlasový výstup. Nahrazuje se aplikací Miranda.

Skype

je další počítačový program umožňující komunikaci uživatelům počítačů. „Hlavním cílem je hlasová komunikace. Program umožňuje hlasové služby, jako je volání z počítače na počítač, skupinový hovor či volání z počítače na pevnou linku. Umožňuje však také videokonference, chat nebo zasílání SMS. ...Na rozdíl od komunikačního programu ICQ se uživatelé Skype přihlašují pomocí unikátní přezdívky (Skype name) a hesla (18)“.

Jelikož dnes je výpočetní technika velkým pomocníkem i pro osoby se zrakovým postižením, je tento způsob komunikace pro tyto osoby velkou pomocí. Neizoluje je od okolí, naopak jim umožňuje být s ostatními v kontaktu i z pohodlí domova, aniž by museli překonávat překážky při přímé cestě za jinou osobou.

Facebook a Twitter

V obou těchto případech se jedná o sociální sítě, na kterých mohou lidé komunikovat prostřednictvím webu.

Facebook nabízí velmi jednoduché vyhledávání přátel jen pomocí jména. Navíc je zde také možné sdílet fotografie i videa. Je oblíbený i pro sdílení myšlenek a vytváření vlastních skupin. (79)

Twitter: Jeho název je odvozen od slova „Tweety“, což znamená v překladu pípnutí. Jeho podstatou je vytváření krátkých, maximálně 140 znakových, zpráv (něco jako SMS). Popularitu si získal především díky rychlému vyhledávání odpovědí na libovolnou otázku. Jeho výhodou je velmi jednoduchá obslužnost a pro osoby se zrakovým postižením je tato sociální síť mnohem lépe přizpůsobena než Facebook, jelikož neobsahuje mnoho grafických prvků. (79)

Přístupnost www

Pro osoby se zrakovým postižením je velice důležitým zdrojem informací internet. Bez této možnosti komunikace by tyto lidé získávali některé informace obtížně. S okolním světem mohou komunikovat pomocí elektronické pošty, internetové konference nebo čtením zpráv ze zpravodajských webů.

Při potřebě zaslat stejné informace několika osobám je to velice snadné prostřednictvím e-mailového sdělení, neboť technologické možnosti elektronické komunikace umožňují poslat totéž více osobám najednou. (9) Zejména u osob se zrakovým postižením, které potřebují na různé činnosti více času než osoby bez zrakového postižení, je tato úspora činnosti velice potřebná.

U komunikace prostřednictvím internetových konferencí je zase důležité navazování sociálních vazeb. (9) Tyto vazby mnohdy osoby se zrakovým postižením získávají obtížně.

Co se týče webových stránek, i osoby se zrakovým postižením mají webovou stránku načtenou na počítači obvyklým prohlížečem. Tato stránka je pak pro osoby s těžkým zrakovým postižením dále zpracovávána do podoby hlasového nebo hmatového výstupu. Osoby slabozraké mohou používat softwarové lupy, které obsah webových stránek uživateli podle jeho potřeby zvětší. (62)

U nás se tématu přístupnosti webových stránek pro osoby se zrakovým postižením věnuje portál „Blind Friendly Web“. Zde je možné najít i metodickou příručku, jak webové stránky upravit tak, aby byly dostupné i osobám se zrakovým postižením. (90)

Pomocí výpočetní techniky mohou osoby se zrakovým postižením komunikovat i s úřady a není potřeba, aby se na úřad musely dostavit osobně.

Odborníci však varují, že využívání internetu má vliv na kvalitu řeči a myšlení, neboť dochází k „ochuzování a zužování slovní zásoby, anglikanismům, roztěkanosti, úsečnosti a tak dále (87)“.

Na druhé straně je však přínosem internetu „informační dostupnost a propustnost, interaktivnost při výměně zpráv a rychlost při zprostředkování kontaktu (87)“.

Literatura dále uvádí, že „kdo si zvykl používat internet ke komunikaci, jen těžko si umí představit, že by se ho dobrovolně vzdal (87)“.

Elektronické hlasování

Přímá komunikace nevidomých při volbách je značně obtížná. Řešením je většinou asistence jiné vidící osoby.

V Ženevském kantonu (Švýcarsko) již vyzkoušeli elektronický hlasovací systém vhodný i pro osoby se zrakovým postižením. Technologičtí partneři záměru, Hewlett–Packard a WISEKey, umožnili nevidomým samostatné odevzdání hlasu pomocí rozeznávání hlasu. Hlasovací systém identifikoval voliče pomocí otisku prstu, jehož prototyp je pro zvýšení bezpečnosti uložen na osobní kartě a ne v centrálním počítači. Potom systém nevidomého provedl aktem volení hlasovou navigací. Volič odpovídal na výzvy slovně ano – ne, což následně hlasovací zařízení zpracovalo. Kromě výhod pro nevidomé má celý tento systém i výhodu rychlosti sčítání hlasů a také výhodu ekologickou. (83)

Digitalizování informací ovlivňuje všechny druhy lidské komunikace v soukromých i veřejných vztazích. (48)

1.5.4 Další způsoby komunikace

Komunikování osob prostřednictvím tisku, rozhlasu a televize s danými adresáty je nazýváno jako komunikace masmediální. Příjemce pod tímto vlivem často mění své myšlení, cítění či postoj, je vzbuzena jeho zvědavost nebo u něj začne vnitřní dialog. Dochází k ovlivňování představ, například co je dobré a zlé, krásné a ošklivé, je ovlivňováno též zpracování a ukládání těchto představ adresátů. (87)

Knihy, noviny a časopisy

Knihy mohou být různě náročné a kvalitní, týkají se různých oblastí lidských zájmů. Mnohdy neslouží jen ke čtení, ale i k dekoraci v prostředí. Jsou i dost finančně náročné, zejména knihy odborné. (48)

Noviny oslovují širokou veřejnost, nebo část veřejnosti podle politické strany, či regionu a slouží především k získání podrobných informací. Čtenáři je čtou málokdy celé, většinou si vybírají jen některé části. (48)

Naopak časopisy jsou většinou specializované, určené dané skupině osob. Jelikož jsou většinou tištěné na kvalitnějším papíru než noviny, jsou i dražší. (48)

Pozici novin a časopisů v současné době ovlivňují počítače, neboť většina titulů je přístupná na internetu. (48)

Pro nevidomé jsou vydávány knihy a časopisy ve zvukové podobě nebo tištěné v Braillově písmu.

Existují knihovny pro osoby se zrakovým postižením (33, 56, 88), které získávají, zpracovávají, uchovávají a šíří prameny informací a svým uživatelům poskytují služby srovnatelné se službami jiných knihoven. V České republice ale neexistují pravidla pro budování a spravování těchto knihoven. Kromě Masarykovy univerzity nemají nakladatelé povinnost poskytovat elektronické verze vydaných knih pro potřeby osob se zrakovým postižením. (73)

Financování vydávání zvukových časopisů a knih a též provozu zvukové knihovny pro nevidomé se zasilatelskou službou se věnuje například nadační fond „Lumen Christi“. Tento fond financuje vydávání pěti zvukových periodik, která distribuuje v digitálním formátu mp3 na flash nosiči. (53)

Rozhlas

umožňuje poslech v různých podmínkách. Jeho hlavní náplní je zábavní funkce. Hodně stanic je zaměřeno na vysílání hudby, jednotlivé pořady jsou vyhrazeny pro určitý okruh posluchačů. (48)

Mezi rozhlasovými pořady jsou i takové, do jejichž vysílání může posluchač vstoupit živě tím, že do pořadu zatelefonuje. Tím dochází k vzájemnému dialogu mezi vysílajícím a posluchačem a případně i mezi posluchači navzájem. (87)

Televize

slouží k získávání informací o světě, ale také k relaxaci. Pasivní sledování filmů či seriálů mnohdy končí spánkem. Kvůli jejímu sledování spolu lidé doma méně komunikují, mimo domov pak zase v běžných vztazích rozebírají televizní pořady. (48)

Podobně jako u rozhlasového vysílání existují i televizní pořady, do nichž může divák vstoupit živě prostřednictvím telefonátu a například moderátorovi odpovídat na soutěžní otázky. (87)

Telefon

je označován za zařízení na přenášení zvuku (řeči) na dálku. (77)

Je to jeden z největších vynálezů pro komunikaci vhodný i pro osoby se zrakovým postižením.

Fax

je „zařízení pro přenos obrazu pomocí telefonní linky (23)“. Z papíru čte text nebo obrázek, rozkládá ho na body a přes telefonní linku přenáší na jiný faxový přístroj, který zprávu přijme a její kopii vytiskne na papír nebo ji uchová v elektronické podobě. V současné době je již fax více nahrazován elektronickou poštou. (23)

1.6 Funkce komunikace

Funkce komunikace není možné zcela přesně vymezit, neboť se navzájem často překrývají svým významem. Funkcemi je určen účel komunikace, který má každá komunikace, neboť každá komunikace k něčemu slouží. (26)

Funkce komunikace jsou následující:

- informativní – jde o předávání informací mezi lidmi,
- instruktivní – nejen informuje, ale i vysvětluje, popisuje,
- přesvědčovací – záměr změnit u druhého jeho postoj, názor nebo konání pomocí argumentů i emocí, může hraničit až s manipulací,
- posilovací a motivující – druh přesvědčování spojený se zvýrazněním vztahu k něčemu, vlastní potřebnosti a upevnění sebevědomí,
- zábavná – komunikace vyplňuje čas za účelem pobavit a rozesmát, vytváří příjemné prostředí a spokojenost,
- vzdělávací a výchovná – souvisí s dalšími funkcemi, zejména informativní, je uplatňována zejména v institucích,
- socializační a společensky integrující – slouží k navazování, vytváření a upevňování vztahů mezi lidmi, k jejich sbližování a k posilování pocitu sounáležitosti,
- osobní identity – pomáhá k uspořádání postojů, názorů..., uvědomění si vlastní aspirace, sebevědomí a sebepojetí,
- poznávací – umožňuje sdělování každodenních zážitků, vzpomínek i plánů, sdílení zkušeností jiných,
- svěřovací – je silnou podporou, slouží ke sdílení pocitů, probrání myšlenek, zbavuje vnitřního napětí, pomáhá překonávat těžkosti, může být očekávána pomoc a podpora,
- úniková – nezávazné popovídání, odreagování při sklíčenosti, znechucení či jiných negativních pocitech. (48)

1.7 Komunikace v různých oblastech

Současná civilizace je závislá na komunikaci. V životě člověka neexistuje situace, kdy by nepotřeboval komunikovat. Člověk se zrakovým postižením není výjimkou. Jelikož popsat všechny oblasti, ve kterých má komunikace pro osoby se zrakovým postižením svůj nezastupitelný význam, by bylo velice obsáhlé, dále se podrobněji věnuji alespoň oblastem některým.

1.7.1 Komunikace v pedagogickém procesu

Komunikace v pedagogickém procesu slouží především k vytváření optimálních podmínek pro motivaci, zajišťuje příznivé emocionální prostředí, utváří vztah mezi učitelem a žákem, i žáky navzájem, podporuje tvořivost a formování osobnosti a též umožňuje řídit sociální procesy ve skupině. (35)

Dle literatury (35) pedagogická komunikace:

- „zprostředkovává společnou činnost účastníků“,
- „zprostředkovává vzájemné působení účastníků“,
- „zprostředkovává osobní i neosobní vztahy“,
- „formuje osobnost všech účastníků“,
- „zprostředkovává výchovu a vzdělávání“,
- „konstituuje, zajišťuje a stabilizuje fungování výchovně vzdělávacího systému.“

Současná společnost plná informací může nevidomým nabídnout vzdělání srovnatelné se vzděláním vidoucích. Díky tomu v současné době studuje na vysokých školách více nevidomých studentů. Každý pedagog je tak postaven před řešení, jak s nevidomými studenty komunikovat. Dle dostupných informací (58) řeší každá fakulta tento problém po svém.

Nejčastěji jde o vstřícný přístup, při němž probíhá studium formou ústní konverzace. Učivo je pak většinou redukováno, jelikož při tomto přístupu dochází k úplnému vypouštění učiva vázaného na zrakové vnímání, jako jsou například tabulky nebo grafy. Z toho pak vyplývá, že schopnosti získané studiem nejsou u vidoucích a nevidomých srovnatelné. (58) S tímto přístupem sice nevidomí vzdělání absolvují, ale plnohodnotné vzdělání tím nemají.

V oblasti komunikace snižuje kvalitu vzdělání též převládající poslech textů nad jejich čtením. Může se pak stát, že nevidomý student ani nedokáže použít bodové písmo a při psaní dělá pravopisné chyby, jelikož je zvyklý jen na poslech a ne na čtení a psaní. V důsledku toho pak nerozliší text psaný a mluvený, ztrácí smysl pro detail a pro přesnost.

Vliv na ztrátu smyslu pro přesnost má i fakt, že například u matematických zápisů bodovým písmem neexistuje nadnárodní řešení a tento zápis je zcela ponechán na samotném uživateli. Ani text, který je v černotisku například členěn odrážkami, poznámkami pod čarou, či různými druhy písma, není takto v Braillovém zápisu zobrazen. Tím se zároveň text stává méně přehledným.

V současnosti má český student tyto možnosti písemné komunikace (58):

- hmatová četba:
 - klasický výtisk bodovým písmem,
 - výtisk bodovým písmem z elektronické tiskárny,
 - zobrazení digitálního textu na hmatovém displeji,
- zvuková četba:
 - četba přirozeným hlasem (předčítání jiným člověkem),
 - analogový (nebo digitální) záznam četby přirozeným hlasem (například zvuková kniha),
 - reprodukce digitálního textu hlasovou syntézou (hlasový výstup),
- hybridní četba:
 - souběh hlasové syntézy se zobrazením na hmatovém displeji,
 - souběh přirozeného hlasu se zobrazením na hmatovém displeji.

Ve většině případů čeští studenti čtou metodou hlasového výstupu. (58)

Co se týče archivace digitalizovaných textů, jelikož je v kompetenci jednotlivých archivů, neexistují pro tuto činnost jednoznačná pravidla, z čehož vyplývá, že digitalizovaný text nemá standardní kvalitu a je nejednotně kódován a komprimován. (45)

1.7.2 Komunikace se sociální pracovníci

Tak, jako každý občan, i osoba se zrakovým postižením se může ocitnout v sociální nouzi a pak může začít komunikovat se sociální pracovníci. Jelikož v takovémto případě může též dojít k pocitu ztráty bezpečí, je pak komunikace jistě obtížnější.

Při prvním kontaktu osoby se zrakovým postižením se sociální pracovníci slouží verbální komunikace nejprve ke zjištění přání klienta (jeho zakázky), pak také k nabídce, která ze zakázky vyplývá. Čím se v tomto případě klient vyjadřuje srozumitelněji, tím lépe může sociální pracovnice jeho přání vyřídit. Leckdy se ale může stát, že se sociální pracovnice setkává s osobou se zrakovým postižením poprvé a má při komunikaci zábrany. Kromě zásad obecné komunikace s osobou se zrakovým postižením by se sociální pracovnice měla držet zásady, aby nabídku uzpůsobila psychickým možnostem klienta a aby zjistila, jestli to, co klient předkládá, je jeho skutečná objednávka. Zde záleží na tom, jak osoba se zrakovým postižením své přání formuluje. (75)

Individuální nácvik komunikačních dovedností a asertivity může zajistit pro osobu se zrakovým postižením psycholog. Kontakt s psychologem může zprostředkovat sociální pracovnice.

Při komunikaci s osobou se zrakovým postižením je třeba dostatek tolerance, aby obě strany mohly zjistit, kdo co potřebuje a kdo co nabízí. Platí zde jednoduché a účinné pravidlo: „Chceš-li něco o druhých vědět, je nejlepší se jich zeptat. (29)“

1.7.3 Komunikace v rehabilitaci

Během rehabilitace osob se zrakovým postižením se používá kompenzace zraku ostatními smysly, zejména sluchem a hmatem. Pokud je zrak částečně zachován, důležitá část zrakové informace je upravována tak, aby ji daná osoba dokázala vnímat. (84)

U později osleplého má možnost komunikace nezastupitelný význam pro návrat mezi gramotné občany a též mu umožní uvažovat o možnosti pracovního uplatnění.

1.7.4 Komunikace v pracovním procesu

Získávání informací je důležité též při pracovní činnosti osob se zrakovým postižením. Je třeba využít všechny dostupné prostředky. Spolupracovníci, obchodní partneři, ani klienti by neměli vnímat jako překážku, že jednájí s osobou se zrakovým postižením. (28)

Dle zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 67 „Fyzickým osobám se zdravotním postižením (dále jen „osoby se zdravotním postižením“) se poskytuje zvýšená ochrana na trhu práce. Osobami se zdravotním postižením jsou fyzické osoby, které jsou:

- a) orgánem sociálního zabezpečení uznány invalidními ve třetím stupni,
- b) orgánem sociálního zabezpečení uznány invalidními v prvním nebo druhém stupni,
- c) rozhodnutím úřadu práce uznány zdravotně znevýhodněnými. (81)“

Jsou-li osoby se zrakovým postižením nezaměstnané, vzniká národnímu hospodářství ekonomická ztráta. U dané osoby je to pak problém sociální a psychologický. (32)

1.7.5 Komunikace ve zdravotnictví

Velký význam má pro osoby se zrakovým postižením komunikace také při návštěvě lékaře.

Mladší lékaři a sestry přiznávají rozpaky při komunikaci s osobami se smyslovým postižením. (41)

I pacient se zrakovým postižením má právo na informace, které zajišťuje kodex „Práva pacientů“. Jeho uplatňování vyžaduje ve zdravotnických zařízeních účelnou komunikaci a asertivní chování. Pacient se zrakovým postižením by měl naprosto běžně klást otázky jako: „Řekněte mi, co se mnou budete dělat, co mám při tom dělat já, proč to děláte, bude mě to bolet, studit..., kam mě vedete...?“ (41)

Odpovědi na kladené otázky sníží u pacienta se zrakovým postižením obavy ze slyšených zvuků.

Často se ale stává, že pacient se zrakovým postižením v prožívané úzkosti není schopen aktivního projevu. Pak by se měl iniciativy chopit poučený zdravotnický personál, měl by umět vypozerovat, jak pacient potřebuje pomoci, vše slovně popisovat a je-li to možné, nechat i prostředí, přístroje a nástroje k vyšetření, nejsou-li sterilní nebo nebezpečné, ohmatat. Má-li pacient počítač, je vhodné mu na závěr jeho lékařskou zprávu odeslat na e-mailovou adresu, kterou je vhodné poznamenat do dokumentace. V případě potřeby pak slouží k další efektivní komunikaci. (41)

1.7.6 Komunikace a samostatný pohyb

Svůj nezastupitelný význam má komunikace i při samostatném pohybu osob se zrakovým postižením. Zde nejde jen o verbální komunikaci s ostatními lidmi, ale i o komunikaci se systémy, které informují akusticky o okolním prostředí jak v městské zástavbě, tak i například na zastávkách městské hromadné dopravy. Problém je ale v tom, že tyto systémy nejsou v Evropě jednotné, a tudíž jsou neslučitelné. (1)

1.8 Komunikace a osoby s hluchoslepotou

Část osob se zrakovým postižením může současně s tímto postižením trpět i postižením jiným. Časté je současné postižení druhého významného smyslu, sluchu. Pro tuto kombinaci postižení se používá označení hluchoslepoty. Tyto osoby pak nemohou při komunikaci kompenzovat postižení zraku sluchem v takovém rozsahu, jako při samostatném postižení zraku. Svět vnímají především pomocí vůní a dotyků (taktilně a hapticky). Způsoby komunikace těchto osob jsou zcela individuální, závislé na stupni jednotlivých postižení.

Toto téma by bylo na samostatnou práci, a proto jen okrajově zmíním, že nejčastějším komunikačním prostředkem je pro osoby s hluchoslepotou doteková Lormova abeceda, jejímž zakladatelem je Heinrich Landesmann z Mikulova, vystupující pod pseudonymem Hieronymus Lorm. Ten od patnácti let přišel postupně o zrak i sluch a hledal způsob, jak se dorozumět. Toto písmo pak rozšířila jeho dcera. (41)

U Lormovy abecedy mají jednotlivá písmena své pevné místo na prstech a na dlani, v krajním případě i na chodidle. Nezná-li komunikační protějšek tuto metodu, může jako pomůcku využít speciální bavlněnou rukavici, na které jsou jednotlivá písmena vyznačena. (41)

Předpokládá se, že v České republice v současnosti žije asi čtyři tisíce hluchoslepých (11)

Podle WHO je hluchoslepoty nejtěžší zdravotní postižení. (41)

2 CÍL PRÁCE

Cílem této diplomové práce je v teoretické části popsání dané problematiky a v praktické části zjištění názorů osob se zrakovým postižením na význam komunikace v jejich životě a zároveň zjištění nejběžnějších způsobů zprostředkované komunikace u osob se zrakovým postižením i u osob bez zrakového postižení. Za tímto účelem byl vytvořen výzkum, který je v dalších kapitolách vyhodnocen a diskutován.

Jako respondenty jsem si zvolila dvě skupiny osob, a to osoby se zrakovým postižením a osoby bez zrakového postižení.

Také jsem podrobně zpracovala sedm kazuistik osob se zrakovým postižením se zaměřením na komunikaci.

3 METODIKA

3.1 Použitá metoda

V praktické části této diplomové práce jsem vycházela především z kvantitativního výzkumu. Pro osoby bez zrakového postižení jsem vytvořila soubor otázek, který jsem respondentům předložila jako dotazník. S osobami se zrakovým postižením jsem vedla řízený rozhovor.

V další části jsem se zaměřila na kvalitativní výzkum, kde jsem jako hlavní metodu použila metodu anamnestickou, techniku volného rozhovoru. U sedmi osob se zrakovým postižením jsem sestavila životní historii se zaměřením na historii očního postižení a komunikaci.

Dotazník pro osoby bez zrakového postižení jsem rozdělila na tři části. První část obsahuje otázky týkající se názorů respondenta na danou problematiku. Jsou to otázky 1 až 5. Druhá část dotazníku se věnuje osobním zkušenostem respondenta, v otázkách 6 až 12. Poslední, třetí část dotazníku zjišťuje otázkami 13 a 14 bližší údaje o daném respondentovi. Většina otázek je zavřených, jedna otázka (10) je otevřená a tři otázky (7, 8, 13) mají možnost dopsání jiné než nabízené odpovědi. Celkem respondenti odpovídali na 14 otázek.

I otázky pro řízený rozhovor s osobami se zrakovým postižením jsem rozdělila do tří částí. První část je shodná obsahově i v počtu otázek s dotazníky. Druhá část, obsahující otázky 6 až 23, zjišťuje názory osob se zrakovým postižením na význam komunikace v jejich životě a způsoby jejich komunikace. Třetí část obsahuje, tak jako dotazníky, otázky týkající se bližší identifikace respondentů. Jsou to otázky 24 až 29. Také zde je většina otázek zavřených, tři otázky jsou otevřené (21, 22 a 23) a šest otázek (7, 16, 17, 18, 19 a 26) má možnost dopsání jiné než nabízené odpovědi. Celkem jsem se ptala na 29 otázek.

Při tvorbě otázek jsem kladla důraz na to, aby byly stručné, věcné a srozumitelné.

Po sestavení dotazníků a otázek pro řízený rozhovor jsem provedla předvýzkum, a to se dvěma osobami se zrakovým postižením řízený rozhovor a třem osobám bez zrakového postižení jsem předložila k vyplnění dotazník. Podle výsledku předvýzkumu jsem následně několik otázek ještě upravila, aby byly srozumitelnější.

Samotnému sběru dat byla vyhrazena doba v dubnu a květnu roku 2010.

Dotazníky byly respondentům předkládány jako anonymní a jejich vyplňování bylo založeno na dobrovolnosti respondentů. Též poskytování řízených rozhovorů bylo zcela dobrovolné a záleželo na ochotě oslovených osob se zrakovým postižením, zda budou spolupracovat.

Po sesbírání dat za pomoci dotazníků a řízených rozhovorů následovalo převedení odpovědí do elektronické podoby. Potom byla všechna data uložena v prostředí Microsoft Excel a zde s nimi bylo také nadále pracováno. Konečnou podobu dostal tento výzkum převážně v tabulkách, aby byly výsledky co nejpřehlednější. Charakteristika výzkumného souboru, vzájemné srovnání některých odpovědí a výsledky některých vzájemných závislostí jsou zpracovány prostřednictvím grafů. Méně grafů a více tabulek bylo zvoleno z důvodu velkého množství údajů.

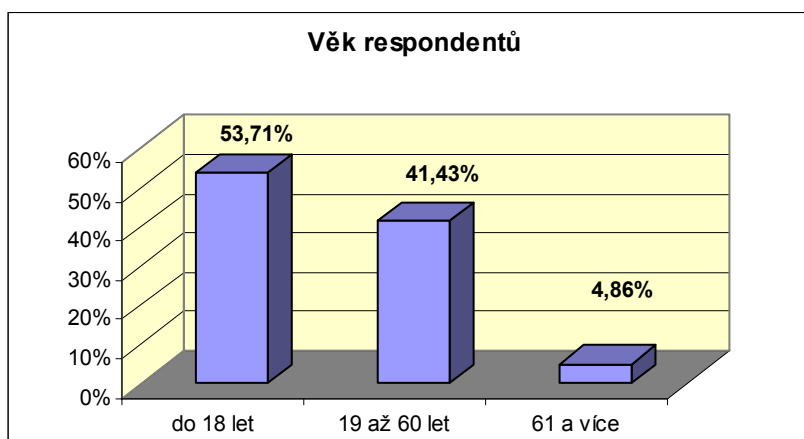
3.2 Charakteristika výzkumného souboru

Ve výzkumném souboru jsem se snažila o co nejširší věkové spektrum respondentů.

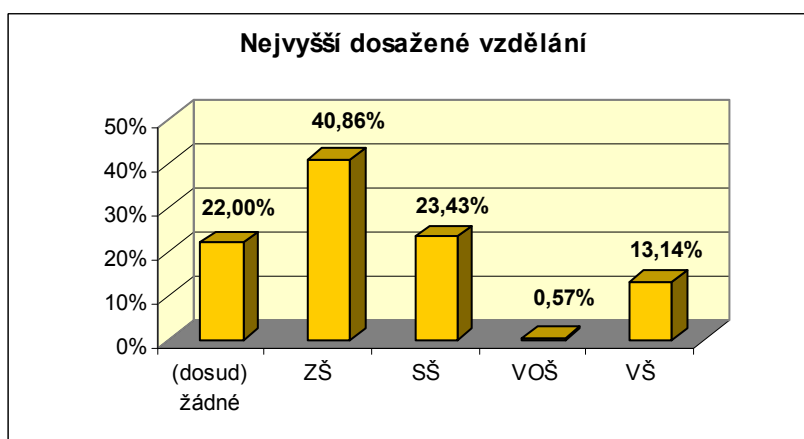
Dotazníky vyplnilo celkem 350 osob, z toho nejvíce osob žijících v Plzni a v Českých Budějovicích, ale i osoby z jiných měst. Mezi juniory byly zastoupeni především žáci z 22. základní školy a studenti Vyšší odborné školy a Střední průmyslové školy elektrotechnické v Plzni.

Řízený rozhovor poskytlo celkem 58 osob se zrakovým postižením z různých měst. Některé řízené rozhovory jsem provedla při osobním setkání, jiné jsem

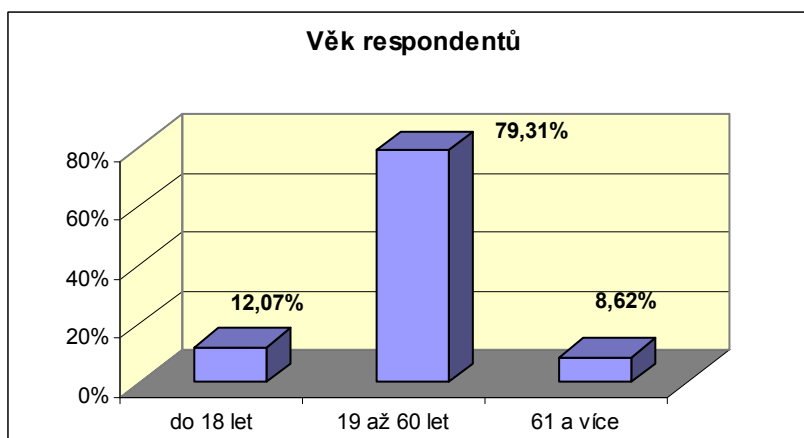
uskutečnila zprostředkovaně za pomoci techniky. Přednostně jsem ke spolupráci vyhledávala osoby nevidomé nebo se zbytky zraku. Z oslovených škol pro zrakově postižené souhlasila se spoluprací pouze Základní škola pro zrakově postižené v Plzni.

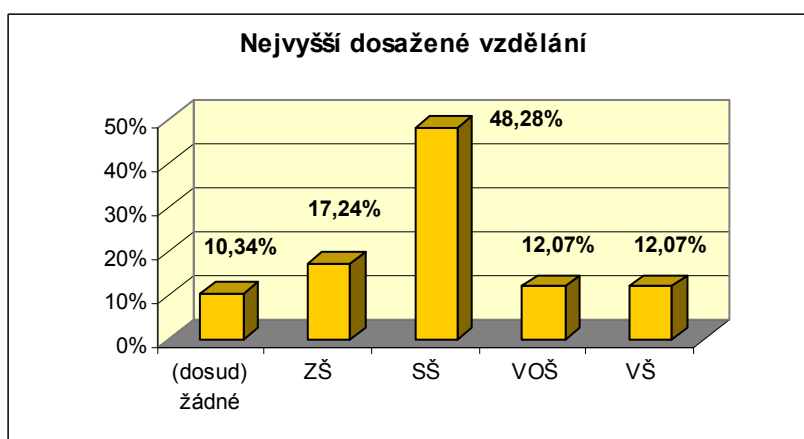
Graf číslo 1: Věkové rozložení respondentů bez zrakového postižení (vlastní zdroj).

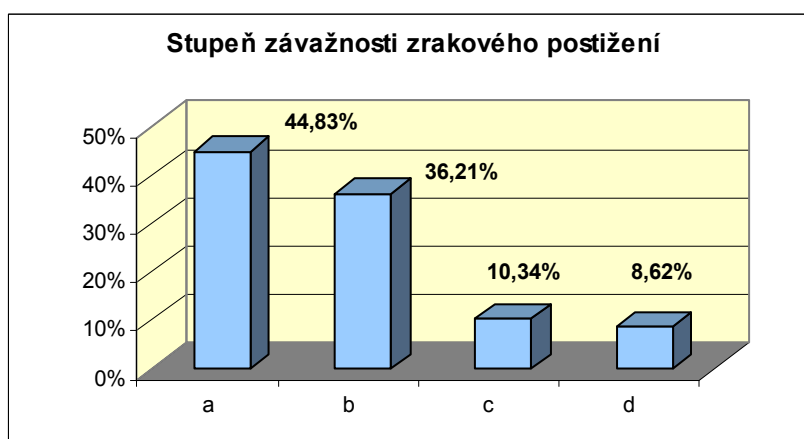
Graf číslo 2: Rozložení vzdělání respondentů bez zrakového postižení (vlastní zdroj).

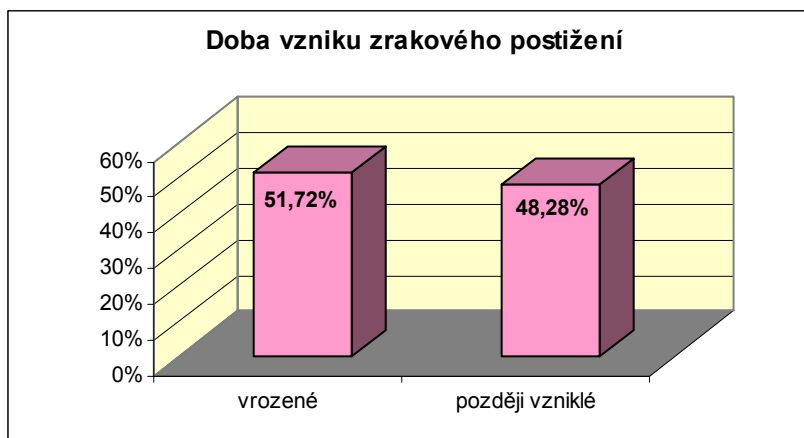
Graf číslo 3: Věkové rozložení respondentů se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

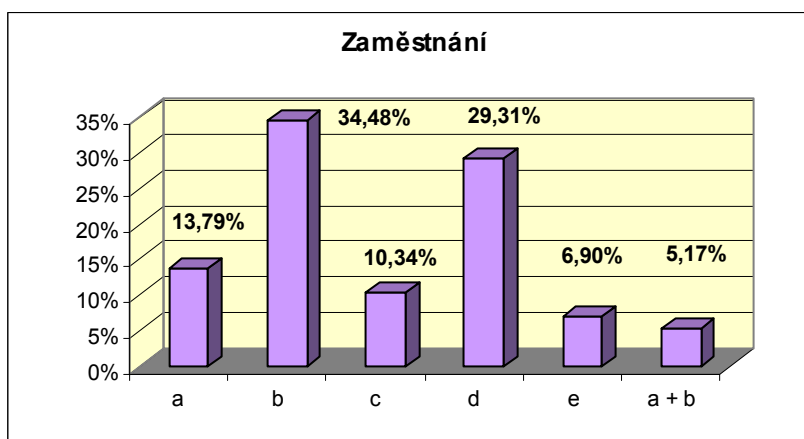
Graf číslo 4: Rozložení vzdělání respondentů se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

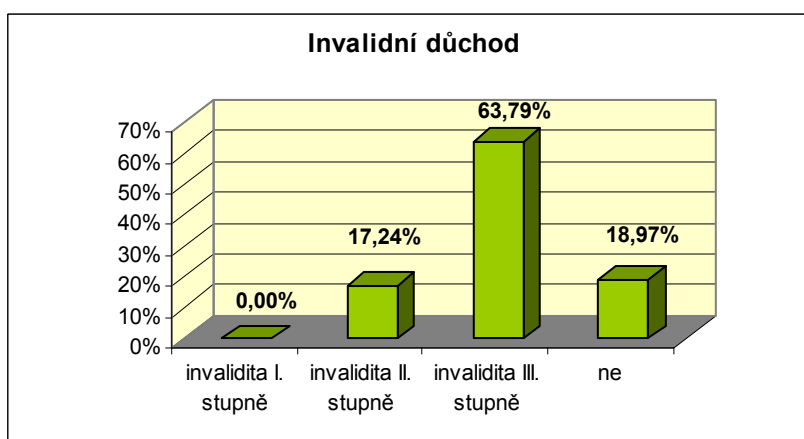
Graf číslo 5: Stupeň závažnosti zrakového postižení u respondentů (vlastní zdroj).
 a) nevidomost, b) zbytky zraku, c) těžká slabozrakost, d) lehká slabozrakost

Graf číslo 6: Doba vzniku zrakového postižení u respondentů (vlastní zdroj).

Graf číslo 7: Zaměstnání respondentů se zrakovým postižením (vlastní zdroj).
 a) studující, b) pracující, c) nezaměstnaný/á a zaměstnání shání,
 d) nezaměstnaný/á, e) ve starobním důchodu, a) + b) studující a zároveň pracující

Graf číslo 8: Pobírání či nepobírání invalidního důchodu (vlastní zdroj).

4 VÝSLEDKY

Výsledky uskutečněného výzkumu jsem zpracovala pro přehlednost do tabulek a grafů a rozdělila na čtyři části. V první části jsou v tabulkách vyhodnoceny výsledky odpovědí od osob bez zrakového postižení, ve druhé části od osob se zrakovým postižením, třetí část obsahuje srovnání některých odpovědí na stejné otázky od obou skupin respondentů a ve čtvrté jsou porovnány některé vzájemné závislosti.

Všechny tabulky jsou můj vlastní zdroj.

4.1 Výsledky dotazníků pro osoby bez zrakového postižení

myslí si o komunikaci se ZP	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	197	56,3%
většinou	94	26,9%
občas	49	14,0%
ne	10	2,9%

myslí si o komunikaci ZP s ostatními	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	228	65,1%
většinou	87	24,9%
občas	29	8,3%
ne	6	1,7%

myslí si o přímé komunikaci ZP	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	114	32,6%
většinou	95	27,1%
občas	93	26,6%
ne	48	13,7%

Tabulka číslo 4: Odpovědi na otázku číslo 4.

myslí si o Braillově písmu	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	189	54,0%
většinou	87	24,9%
občas	63	18,0%
ne	11	3,1%

Tabulka číslo 5: Odpovědi na otázku číslo 5.

myslí si o ZP a počítačích	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	104	29,7%
většinou	51	14,6%
občas	130	37,1%
ne	65	18,6%

Tabulka číslo 6: Odpovědi na otázku číslo 6.

dává přednost přímé komunikaci	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	197	56,3%
většinou	107	30,6%
občas	40	11,4%
ne	6	1,7%

Tabulka číslo 7: Odpovědi na otázku číslo 7.

používá	odpovědělo	procentuální zastoupení
mobilní telefon	333	95,1%
počítač	327	93,4%
televize	258	73,7%
časopisy	206	58,9%
noviny	196	56,0%
knihy	184	52,6%
telefon (pevná linka)	159	45,4%
rozhlas	131	37,4%
fax	47	13,4%
jiné	7	2,0%

Jiné odpovědi: odpovědělo 7 respondentů.

klasické dopisy	3	42,9%
MP3	2	28,6%
vysílačka	1	14,3%
gramofon	1	14,3%

Tabulka číslo 8: Odpovědi na otázku číslo 8 (327 respondentů).

komunikace pomocí počítače	odpovědělo	procentuální zastoupení
e-mail	281	85,9%
sociální sítě (Facebook aj.)	232	70,9%
získávání informací z www stránek	227	69,4%
ICQ (Miranda atd.)	222	67,9%
Skype	191	58,4%
řora, konference a blogy	96	29,4%

Tabulka číslo 9: Odpovědi na otázku číslo 9 (327 respondentů).

dobrovolné vzdání se počítače	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	78	23,9%
ne	249	76,1%

Tabulka číslo 10: Odpovědi na otázku číslo 11.

hovor s osobou se ZP	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	151	43,1%
ne	199	56,9%

Tabulka číslo 11: Odpovědi na otázku číslo 12.

poučení o komunikaci se ZP	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	126	36,0%
ne	224	64,0%

Tabulka číslo 12: Odpovědi na otázku číslo 10.

význam komunikace	odpovědělo	procentuální zastoupení
získávání informací	70	28,2%
popovídání s přáteli	57	23,0%
domluva s ostatními	22	8,9%
kontakt s přáteli	18	7,3%
každodenní nutnost	12	4,8%
dorozumění s okolím	6	2,4%
setkávání s lidmi	6	2,4%
seznámení s lidmi	6	2,4%
necítím se sám/a	5	2,0%
zábava	5	2,0%
vyjádření názoru, pocitu	5	2,0%
sdělování pocitů	4	1,6%
učení novým věcem	3	1,2%
potřebuji pro svou práci	3	1,2%
pomluvy	3	1,2%
budování vztahů s lidmi	2	0,8%
domluva na něčem	2	0,8%
řešení problémů	2	0,8%
rozvoj a vývoj	2	0,8%
pocit sounáležitosti s ostatními	1	0,4%
pochopení druhého	1	0,4%
porovnání názorů	1	0,4%
konfrontace s názory	1	0,4%
zjišťování potřeb ostatních	1	0,4%
utváření si názorů díky ostatním	1	0,4%
předávání informací	1	0,4%
výměna informací	1	0,4%
výměna názorů	1	0,4%
výměna zážitků	1	0,4%
vzájemná pomoc	1	0,4%
rozšiřuje obzor a znalosti	1	0,4%
rozšiřování slovní zásoby	1	0,4%
vypovídání	1	0,4%
mohu tvořit	1	0,4%

4.2 Výsledky řízených rozhovorů s osobami se zrakovým postižením

Tabulka číslo 13: Odpovědi na otázku číslo 1.

myslí si o komunikaci se ZP	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	24	41,4%
většinou	20	34,5%
občas	12	20,7%
ne	2	3,4%

Tabulka číslo 14: Odpovědi na otázku číslo 2.

myslí si o komunikaci ZP s ostatními	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	35	60,3%
většinou	18	31,0%
občas	5	8,6%
ne	0	0,0%

Tabulka číslo 15: Odpovědi na otázku číslo 3.

myslí si o přímé komunikaci ZP	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	30	51,7%
většinou	18	31,0%
občas	8	13,8%
ne	2	3,4%

Tabulka číslo 16: Odpovědi na otázku číslo 4.

myslí si o Braillově písmu	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	11	19,0%
většinou	7	12,1%
občas	31	53,4%
ne	9	15,5%

Tabulka číslo 17: Odpovědi na otázku číslo 5.

myslí si o ZP a počítačích	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	21	36,2%
většinou	29	50,0%
občas	7	12,1%
ne	1	1,7%

Tabulka číslo 18: Odpovědi na otázku číslo 6.

dává přednost přímé komunikaci	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	40	69,0%
většinou	13	22,4%
občas	4	6,9%
ne	1	1,7%

Tabulka číslo 19: Odpovědi na otázku číslo 7.

nejdůležitější při mluvené komunikaci	odpovědělo	procentuální zastoupení
rychlost a plynulost řeči	16	27,6%
hlasitost řeči	15	25,9%
intonace	7	12,1%
melodie hlasu	7	12,1%
výška hlasu	0	0,0%
jiné	13	22,4%

Jiné odpovědi: odpovědělo 13 respondentů.

srozumitelnost	7	53,8%
obsah hovoru	3	23,1%
slušné chování	1	7,7%
dle situace	1	7,7%
je mi to jedno	1	7,7%

Tabulka číslo 20: Odpovědi na otázku číslo 8.

nacházení vhodných slov	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	43	74,1%
ne	15	25,9%

Tabulka číslo 21: Odpovědi na otázku číslo 9.

upozornění při vzdálení	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	14	24,1%
většinou	27	46,6%
občas	13	22,4%
ne	4	6,9%

Tabulka číslo 22: Odpovědi na otázku číslo 10.

domluva při nespokojenosti	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	34	58,6%
většinou	15	25,9%
občas	8	13,8%
ne	1	1,7%

Tabulka číslo 23: Odpovědi na otázku číslo 11.

ptaní při samostatném pohybu	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	19	32,8%
většinou	12	20,7%
občas	20	34,5%
ne	7	12,1%

Tabulka číslo 24: Odpovědi na otázku číslo 12.

poskytnutí rady	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	11	19,0%
většinou	40	69,0%
občas	7	12,1%
ne	0	0,0%

Tabulka číslo 25: Odpovědi na otázku číslo 13.

používání Braillova písma	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	31	53,4%
ne	27	46,6%

Tabulka číslo 26: Odpovědi na otázku číslo 14.

používání zvětšovací lupy	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	22	37,9%
ne	36	62,1%

Tabulka číslo 27: Odpovědi na otázku číslo 15.

využívání předčitatelské služby	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	10	17,2%
ne	48	82,8%

Tabulka číslo 28: Odpovědi na otázku číslo 16.

používá	odpovědělo	procentuální zastoupení
mobilní telefon	54	93,1%
rozhlas	53	91,4%
počítač	53	91,4%
knihy	48	82,8%
televize	47	81,0%
telefon (pevná linka)	44	75,9%
časopisy	44	75,9%
noviny	25	43,1%
fax	7	12,1%
jiné	4	6,9%

Jiné odpovědi: odpověděli 4 respondenti.

diktáfon	1	25,0%
klasicke dopisy	1	25,0%
vzkazy na papir	1	25,0%
mp3	1	25,0%

Tabulka číslo 29: Odpovědi na otázku číslo 17 (22 respondentů)

chtěl/a by ještě používat	odpovědělo	procentuální zastoupení
fax	4	18,2%
počítač	4	18,2%
mobilní telefon	3	13,6%
knihy	3	13,6%
telefon (pevná linka)	1	4,5%
časopisy	1	4,5%
noviny	1	4,5%
jiné	5	22,7%

Jiné odpovědi: odpovědělo 5 respondentů.

asistent/ka	2	40,0%
více knih a časopisů pro ZP	1	20,0%
akustické informační systémy	1	20,0%
GPS	1	20,0%

Tabulka číslo 30: Odpovědi na otázku číslo 18 (53 respondentů).

komunikace pomocí počítače	odpovědělo	procentuální zastoupení
e-mail	50	94,3%
Skype	43	81,1%
získávání informací z www stránek	43	81,1%
fóra, konference a blogy	34	64,2%
ICQ (Miranda atd.)	16	30,2%
sociální sítě (Facebook aj.)	16	30,2%

Tabulka číslo 31: Odpovědi na otázku číslo 19 (53 respondentů).

používání na počítači	odpovědělo	procentuální zastoupení
a) zvětšovací programy	7	13,2%
b) hlasový vstup a výstup	29	54,7%
c) Braillovský řádek	0	0,0%
a) + b)	10	18,9%
b) + c)	7	13,2%
jiné	6	11,3%

Jiné odpovědi: odpovědělo 6 respondentů.

nic z uvedeného	5	83,3%
manželka při práci s počítačem	1	16,7%

Tabulka číslo 32: Odpovědi na otázku číslo 20 (53 respondentů).

dobrovolné vzdání se počítače	odpovědělo	procentuální zastoupení
ano	5	9,4%
ne	48	90,6%

Tabulka číslo 33: Odpovědi na otázku číslo 21 (31 respondentů).

na PC bych ještě uvítal	odpovědělo	procentuální zastoupení
více BFW	13	41,9%
vylepšení mailové komunikace	3	9,7%
lepší převody obrázků na text	3	9,7%
zlepšení odečítacích programů	2	6,5%
větší ohleduplnost na konferencích	2	6,5%
komunikaci s úřady přes PC	1	3,2%
přenosný PC na čtení textu v terénu	1	3,2%
lepší informace o aktualizaci www stránek	1	3,2%
rozpoznání chybného kroku na PC	1	3,2%
lepší hlasový výstup nových programů	1	3,2%
lepší propojení mobilu a počítače	1	3,2%
lepší převod textu do MP3	1	3,2%
lepší počítač	1	3,2%

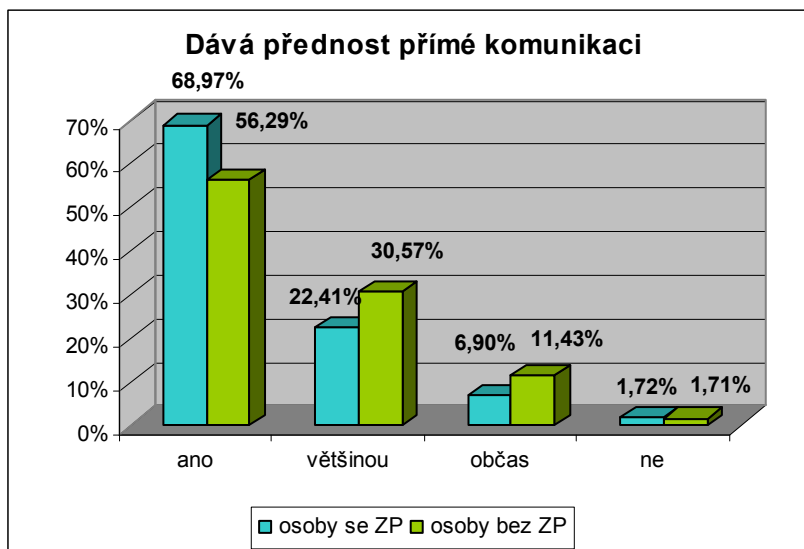
Tabulka číslo 34: Odpovědi na otázku číslo 22 (35 respondentů).

usnadnění komunikace	odpovědělo	procentuální zastoupení
větší informovanost veřejnosti o ZP	10	28,6%
větší ochota okolí	4	11,4%
chtěl bych PC	4	11,4%
zlepšení obslužnosti programů pro ZP	3	8,6%
cenově dostupnější technika	2	5,7%
méně byrokracie na úřadech	2	5,7%
lepší hmatové ovládání přístrojů	2	5,7%
ozvučení orientačních bodů	2	5,7%
vývoj nových informačních přístrojů	2	5,7%
komunikace úřadů pomocí e-mailu	1	2,9%
oslovování mě a ne průvodce	1	2,9%
zlepšovat svoji komunikaci	1	2,9%
naučit se cizí jazyky	1	2,9%

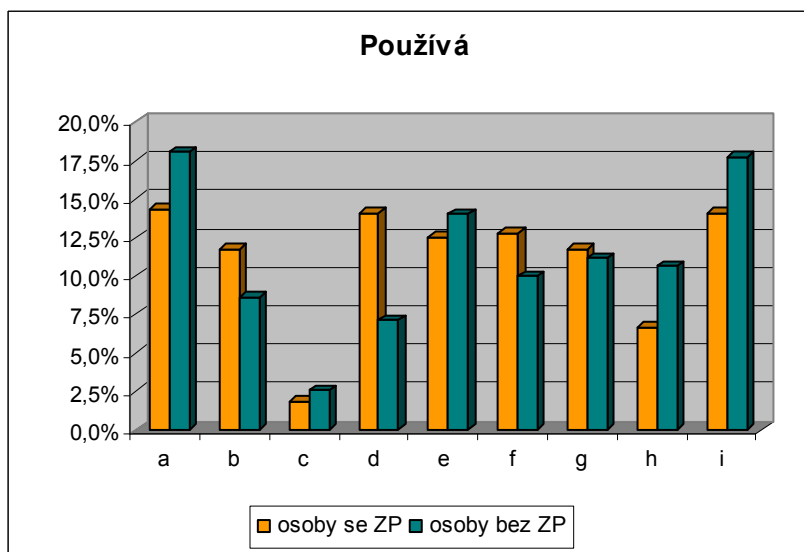
Tabulka číslo 35: Odpovědi na otázku číslo 23.

význam komunikace	odpovědělo	procentuální zastoupení
kontakt s okolím	10	17,2%
běžná lidská potřeba	7	12,1%
popovídání s přáteli	6	10,3%
výměna informací	6	10,3%
získávání informací	4	6,9%
soběstačnost, samostatnost	3	5,2%
doplňování vědomostí	2	3,4%
domluva s druhými	2	3,4%
výkon zaměstnání	2	3,4%
bez komunikace by nebyl člověk člověkem	1	1,7%
kdo chce žít, musí komunikovat	1	1,7%
zařazení do života běžné společnosti	1	1,7%
bourání bariér mezi ZP a nepostiženými	1	1,7%
jednání ZP a nepost. jako rovný s rovným	1	1,7%
vzájemné sdílení informací, emocí	1	1,7%
odhad postojů, nálad, úmyslů	1	1,7%
říci si, o co potřebuji	1	1,7%
když nevidím, potřebuji mluvit	1	1,7%
poskytování pomoci při cestování	1	1,7%
vzájemné poznávání se	1	1,7%
naučení novým aktivitám	1	1,7%
mohu dělat přednášky	1	1,7%
psaní s přáteli	1	1,7%
necítím se sám	1	1,7%
dávat pozor na lstivé jedince	1	1,7%

4.3 Vzájemné srovnání některých odpovědí

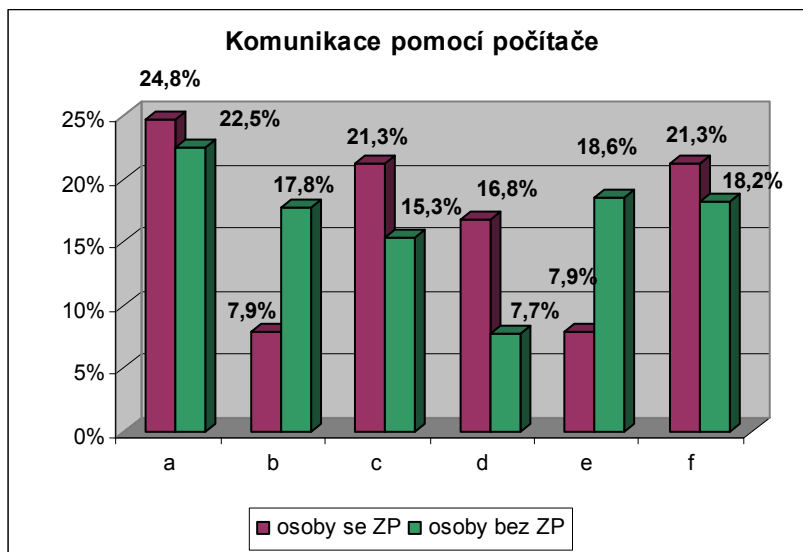

Graf číslo 9: Porovnání odpovědí obou skupin o přímé komunikaci (vlastní zdroj).

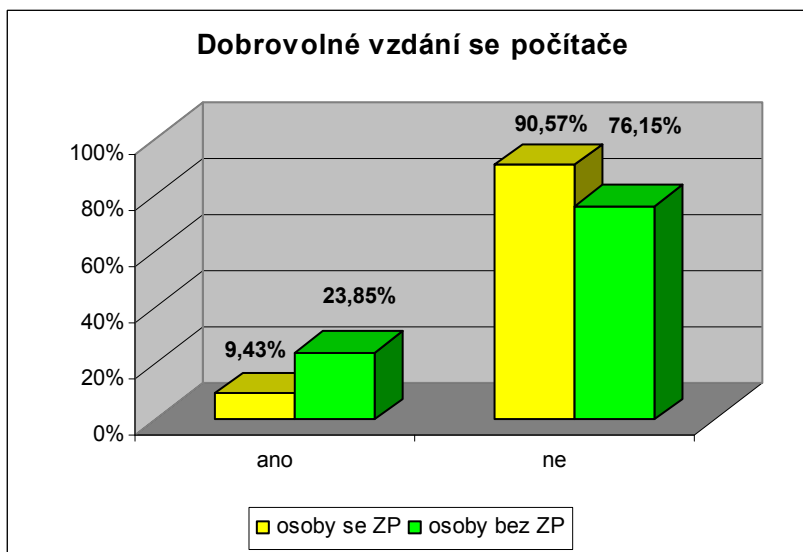
Graf číslo 10: Porovnání odpovědí obou skupin o zprostředkované komunikaci (vlastní zdroj).

a) mobilní telefon, b) telefon (pevná linka), c) fax, d) rozhlas, e) televize, f) knihy, g) časopisy, h) noviny, i) počítač.

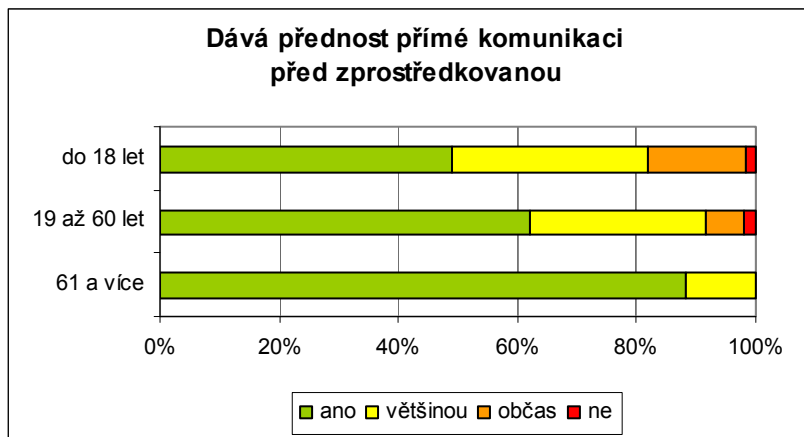
Graf číslo 11: Porovnání odpovědí obou skupin o zprostředkované komunikaci (vlastní zdroj).

a) e-mail, b) ICQ (Miranda atd.), c) Skype, d) fóra, konference a blogy, e) sociální sítě (Facebook aj.), f) získávání informací z www stránek.

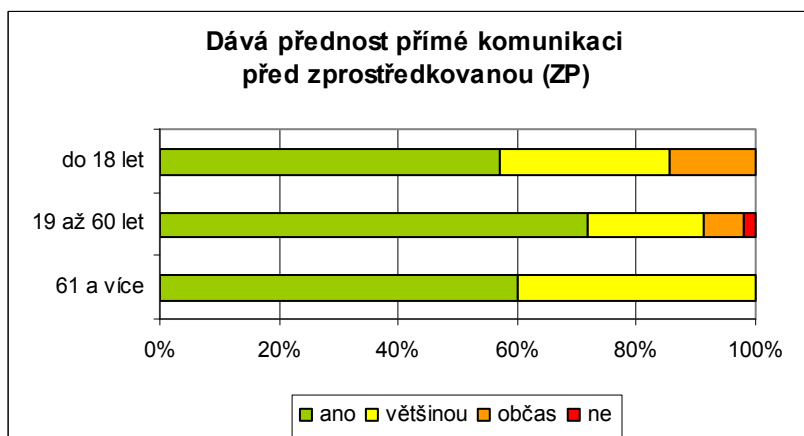

Graf číslo 12: Porovnání odpovědí obou skupin o dobrovolném vzdání se používání počítače (vlastní zdroj).

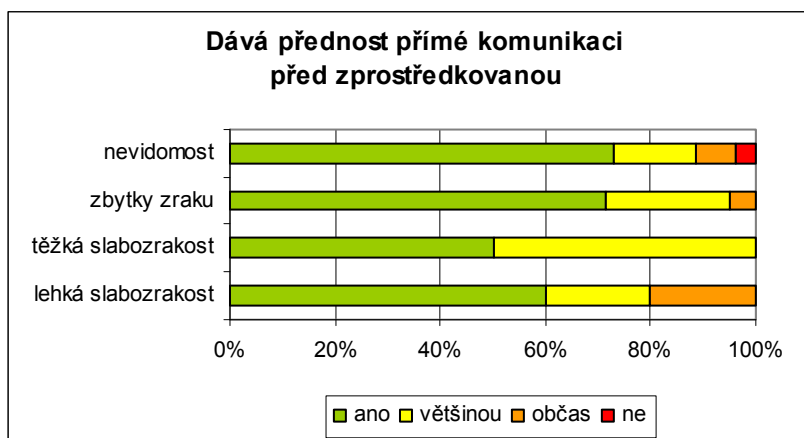
4.4 Výsledky některých vzájemných závislostí

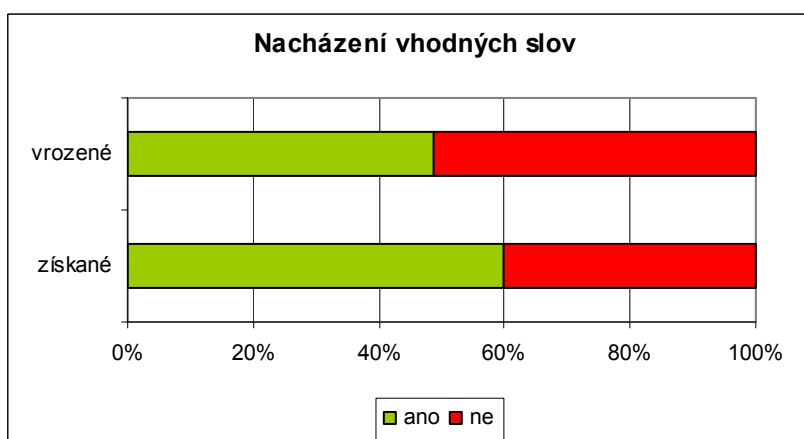
Graf číslo 13: Závislost upřednostňování přímé komunikace na věku – u osob bez zrakového postižení (vlastní zdroj).

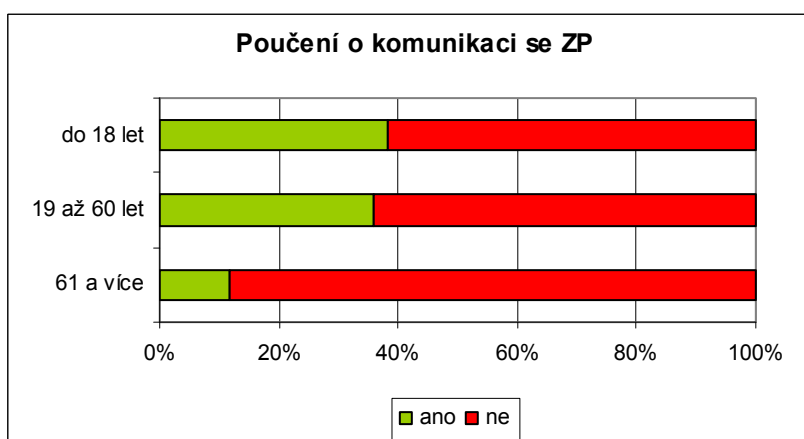
Graf číslo 14: Závislost upřednostňování přímé komunikace na věku – u osob se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

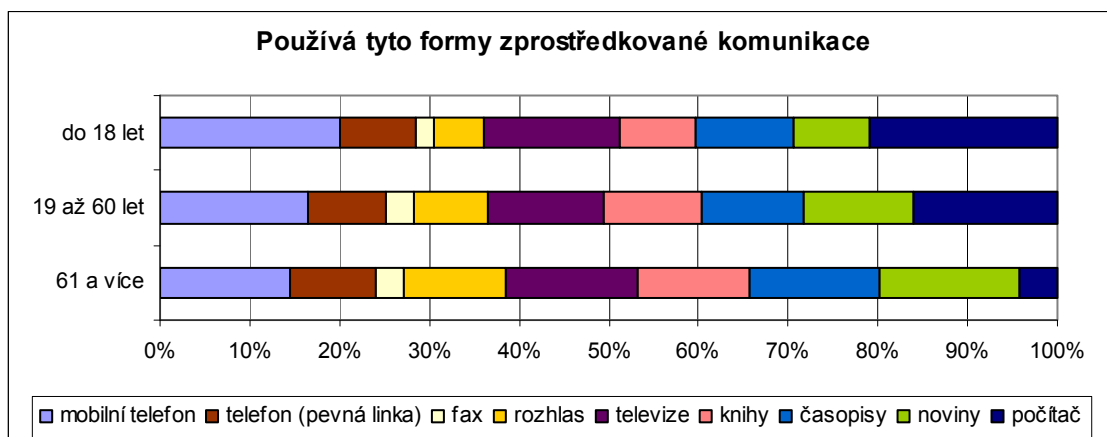
Graf číslo 15: Závislost upřednostňování přímé komunikace na zrakovém postižení – u osob se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

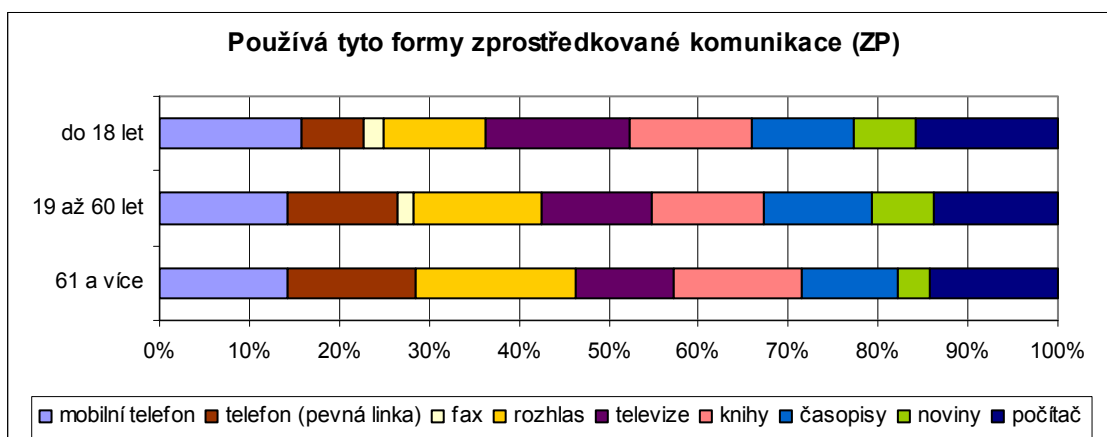
Graf číslo 16: Závislost nacházení vhodných slov na době vzniku zrakového postižení – u osob se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

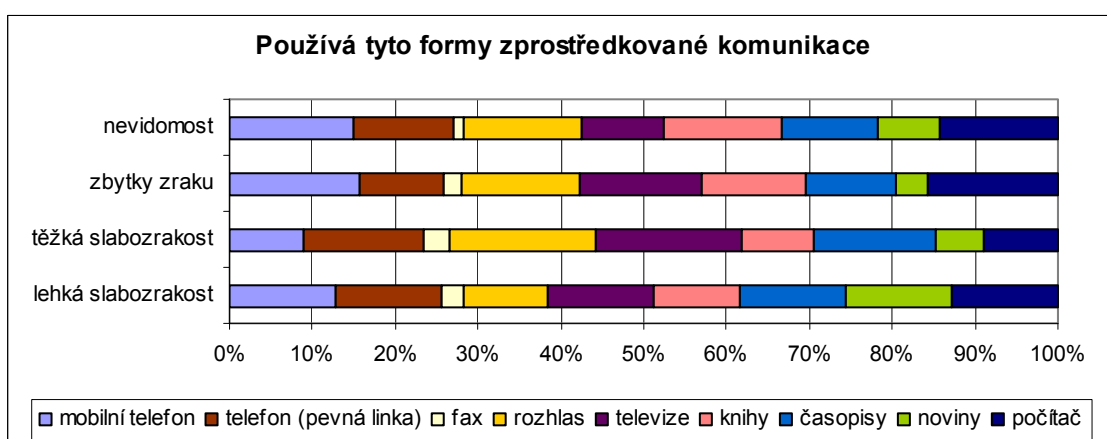
Graf číslo 17: Závislost poučení o komunikaci s osobami se zrakovým postižením na věku – u osob bez zrakového postižení (vlastní zdroj).

Graf číslo 18: Závislost používání forem zprostředkované komunikace na věku – u osob bez zrakového postižení (vlastní zdroj).

Graf číslo 19: Závislost používání forem zprostředkované komunikace na věku – u osob se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

Graf číslo 20: Závislost používání forem zprostředkované komunikace na zrakovém postižení – u osob se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

5 KAZUISTIKY

Za účelem doplnění informací získaných kvantitativním výzkumem při řízených rozhovorech s osobami se zrakovým postižením byl se sedmi osobami se zrakovým postižením uskutečněn kvalitativní výzkum pomocí techniky volného rozhovoru a zpracovány následující kazuistiky, zaměřené na historii očního postižení a význam komunikace v životě těchto osob.

5.1 Kazuistika paní V.

- Otec: narozen: 1928 (zemřel 2003)
 vzdělání: vysoká škola – JUDr.
 zaměstnání: právník
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení
- Matka: narozena: 1932
 vzdělání: střední odborné učiliště, obor prodavačka
 zaměstnání: prodavačka, později mzdová účetní
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení
- Bratr: narozen: 1955
 vzdělání: střední odborné učiliště, obor automechanik
 zaměstnání: soukromý podnikatel – prodej a rozvoz různého zboží
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení
- Sestra: narozena: 1960 – dvojče paní V.
 vzdělání: střední odborné učiliště, obor kadeřnice a kosmetička
 zaměstnání: kosmetička, majitelka kadeřnického a kosmetického salonu
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Paní V.: narozena: 1960, z dvojčat
 vzdělání: Střední ekonomická škola pro zrakově postiženou mládež
 v Praze
 zaměstnání: telefonní manipulantka
 zdravotní stav: úplná nevidomost

Paní V. se narodila jako třetí dítě svých rodičů, současně se setrou – dvojčetem, nedonošená v sedmém měsíci těhotenství. Ihned po narození byly obě dívky umístěné asi dva a půl měsíce v inkubátoru. Domů byly obě děti propuštěné jako zdravé.

Když později rodiče zjistili, že s paní V. asi není něco v pořádku, začalo běhání po lékařských vyšetřeních. Lékaři rodičům sdělili, že v inkubátoru došlo k předávkování kyslíkem a v důsledku toho ke spálení sítnice a že se s tím nedá již nic dělat. Nikdy předtím se prý žádný takový případ v mostecké nemocnici nestal. Rodiče se přesto nevzdali a jezdili s paní V. na nejrůznější lékařská vyšetření k největším tehdejším očním lékařským kapacitám, například k profesoru Kurtzovi.

Když byl paní V. jeden rok, chtěli se lékaři v nemocnici v Hradci Králové pokusit o operativní roztažení sítnice. Později však od tohoto záměru ustoupili. Měli prý strach z dalšího možného ublížení na zdraví a z neúspěchu zákroku. Tehdy neexistovala žádná střediska ranné péče pro rodiče zrakově postižených dětí tak, jako je tomu dnes, žádné půjčovány hmatových či akustických hraček a pomůcek pro lepší pozdější zvládnutí Braillova písma. Se vším si museli rodiče poradit sami. Paní V. uvádí, že je ráda za to, v jaké rodině vyrůstala, a velice si svých rodičů váží. Nedělali prý mezi dětmi žádné rozdíly, žádné zvýhodňování, upřednostňování, nezakazovali jí dělat nic, co dělali sourozenci. Děti si uměly společně hrát, ale stejně tak se i poprat. Případný trest dostal jeden jako druhý. Se sestrou si byla v té době paní V. velice blízká a vzájemně se doplňovaly. Sestra byla však velice stydlivá, a tak chodily všude spolu. Sestra paní V. odvedla, kam bylo zapotřebí a paní V. tu pak vše vyřizovala i za ni. Chodily s kamarády ven a nikomu nepřišlo divné nebo na obtíž, že paní V. potřebovala někde doprovodit, něco ukázat nebo dát do ruky. Bylo to prý pro všechny děti naprostou samozřejmostí.

Půl roku před nástupem do internátní školy pro nevidomé v Praze na Hradčanech začala navštěvovat mateřskou školu, která byla při této škole, aby si zvykla na nové prostředí a odloučení od rodiny. Děti tam mohly být už od tří let, ale rodiče ji nechtěli dávat z domova tak brzy. Dodnes si pamatuje na první večer a večeři: brambory, haše a kyselé zelí, které jí vůbec nechutnalo. Přesto jí vychovatelkou bylo přikázáno, že musí u stolu sedět tak dlouho, dokud vše nesní. Tento neprofesionální přístup, v té době ovšem zcela běžný, určitě nepřispěl k lepšímu přizpůsobení se neznámému prostředí, ba naopak. Paní V. v té chvíli prý cítila hroznou bezmoc, stesk, křivdu. Musela se učit sama orientovat v neznámém prostředí a mezi úplně cizími lidmi. Odloučení od rodiny bylo náhlé a dlouhodobé. Dnes se rodiče obávají dát malé zdravé dítě na dětský tábor, aby se mu nestýskalo. Paní V. byla z rodiny vytržena náhle a musela si zvykat.

Ze začátku jezdila domů každý víkend, později bylo rodičům doporučeno, aby pro ni jezdili za delší dobu, prý kvůli zvykání. Dojíždění bylo pro rodiče velice náročné, jak kvůli zaměstnání, tak i časově. Většinou si museli brát taxíka ze školy na nádraží, jinak by nestihli zpáteční vlak domů. Dnešní metro by tenkrát bylo velikou pomocí.

Po mateřské škole pak od září začala chodit do školy. Pro nedostatek volného místa prvním rokem spala v ložnici s dětmi z mateřské školy. Velice ji bavilo těm nejmenším pomáhat s oblékáním, i jinak.

Po zvládnutí Braillova písma paní V. moc bavilo čtení. Ke čtení ale tehdy nebylo skoro nic, knihy se přepisovaly ručně. Nebyl téměř žádný výběr a byl celkově nedostatek knih v Braillově písmu. Rodiče jí museli koupit to, co bylo, a ne to, co by se pro její věk hodilo. V době dospívání neměla žádný dívčí román. Ve vyšších třídách si knihy chodila půjčovat do knihovny. Pokaždé si odtud odnesla několik objemných svazků v „Brailu“. Ve škole dostávala jednou za dva týdny časopisy tištěné „Braillem“. Vždycky se na ně hodně těšila, ale jelikož nebyly rozsáhlé, tak je brzy přečetla. Prošla si také sbíráním nejrůznějších věcí – vtipů, citátů, milostných veršů. Vše si sama přepisovala do Braillova písma, aby se k tomu mohla později vrátet. Bavily ji tenkrát věci, jak říkala, na přemýšlení.

Aby pro ni mohli rodiče jezdit častěji, pohodlněji a za kratší čas, snažili se co nejdříve si pořídit auto. To se jim podařilo, když byla asi ve čtvrté třídě. Na auto, ani jeho provoz, tehdy neexistoval žádný příspěvek. Jelikož byla celoročně umístěna na internátě, rodiče na ni nepobírali ani přídatky, přesto, že je stála mnohem víc, než kdyby byla doma – cesty, platby za stravu a internát, alespoň něco „na zub“ s sebou. Když tehdy otec namítl, že bude rád, když ji umístí do školy v místě bydliště, řekli mu, že se snad zbláznil, že nepřipadá v úvahu, aby chodila do školy se zdravými dětmi. Dnes se naopak propaguje integrace dětí s postižením právě mezi zdravé.

Několikrát také byla se sestrou ve škole v její třídě. Na prvním stupni měla její sestra výbornou paní učitelku. Paní V. tam ukazovala dětem čtení a psaní v „Brailu“. Ony jí pak do její školy napsaly tímto písmem několik dopisů.

V šesté třídě ze zdravotních důvodů jela do dětské ozdravovny. Kvůli doprovodu a pomoci s ní jela i její sestra. Byly tam dva měsíce a moc se jim tam líbilo. Kdyby mohla, prý by tento pobyt vyměnila za internát v Praze. Přesto, že s ní jela sestra jako průvodce, na procházky ji vodil pokaždé někdo jiný. Přenášení Pichtova psacího stroje a tašky s těžkými „Brailskými“ učebnicemi jí vždy nabídl některý z chlapců. Odjezd prý tenkrát všichni obřečeli. Pražská kamarádka z ozdravovny ji i několikrát navštívila ve škole.

V osmé třídě se začala učit techniku administrativy – psaní na běžném kancelářském stroji všemi deseti. Moc ji to bavilo a učila se sama dopředu řady písmen, které ještě neprobrali. Byla šťastná, že se jí otvírá nový způsob písemné komunikace se „zdravou“ veřejností. Už nemusela nikomu diktovat dopisy, což jí bylo velikou úlevou, neboť se v této oblasti zcela osamostatnila.

Po ukončení základní školy pokračovala ve studiu na Střední ekonomické škole pro zrakově postiženou mládež v Praze 4 – Krči. Byla to kromě gymnázia v té době jediná střední škola pro zrakově postižené. Studium bylo zaměřené především na hospodářskou korespondenci a vykonání zkoušek opravňujících k obsluze telefonních ústředí. Jako úplně nevidomá byla paní V. ve třídě sama. Učila se jen z poslechu a poznámek, učebnice v „Brailu“ nebyly. Z článků z tisku dělali aktuality, referáty, obsahy. Nikoho nezajímalo, jak si je má přečíst, jakým způsobem se

k informacím dostane. Je to velký rozdíl s dnešními dětmi, které si již zcela samozřejmě vše najdou a stáhnou z internetu. Ale jak se říká, všechno zlé je k něčemu dobré. Prý jí to hodně dalo. Naučila se „používat hlavu“. Ani dnes jí nedělá problém něco složit, zveršovat či napsat. Má prý i skvělou paměť.

Součástí školní výuky paní V. byla i praxe na různých telefonních ústřednách v různých podnicích a zařízeních. Tato práce ji moc bavila. Absolvování praxe bylo povinné i o prázdninách v místě bydliště. Paní V. prázdninovou praxi vykonávala v nemocnici v Berouně, kam se celá rodina koncem jejího prvního ročníku přestěhovala. Protože se jí praxe líbila a bavila ji, její povinnou délku si prý ještě sama prodloužila. S komunikací s lidmi neměla vůbec žádný problém. Práci zvládala i přesto, že nemocnice nesplnila příslib nahrazení světelných nemocničních signalizací hmatovými. Tehdejší náměstek ředitele ji i přemlouval, aby u nich zůstala pracovat nastálo. Řekla mu, že má před sebou ještě rok školy a též že nemocnice je pro ni špatně dostupná, protože stojí na okraji města. On odpověděl, že to přece není žádný problém, že by jí na odvoz do práce a domů zajistil sanitku, neboť stejně stále po městě jezdí. Dodnes si takového přístupu nesmírně váží a pochybuje o tom, že by jí dnes někdo něco podobného nabídl.

Koncem druhého ročníku paní V. složila zkoušky opravňující k obsluze telefonních ústředí. Dalším způsobem komunikace bylo i psaní na dálnopisu. Studium jí šlo a bavilo ji. Chtěla si udělat i maturitu, jenže tenkrát se pokračující dva ročníky otevíraly až asi za dva roky po ukončení jejího studia.

Po ukončení studia začala pracovat jako telefonistka na telefonní ústředně v Průmstavu v Berouně, kde tehdy pracovali i její rodiče. V té době si také udělala Státní zkoušku z psaní na stroji, asi 480 čistých úhozů za minutu. V zaměstnání s komunikací s kolegy a kolegyněmi opět žádný problém neměla. Měli dobrý kolektiv a scházeli se i ve volném čase, chodili společně do kina i do divadla, nebo si jen tak posedět a popovídat. Paní V. pomáhala organizátorovi kulturních akcí s prodejem vstupenek, kterých prý dokázala prodat i přes sto kusů. Ředitel Průmstavu se později jejímu otci přiznal, že nevěřil, že jí práce půjde, a že ji přijal jen kvůli tomu, aby mu vyhověl. Uznal, že se mýlil. V tomto podniku paní V. pracovala téměř pět let.

V roce 1983 dostavěl Průmstav polikliniku a paní V. lákalo nové prostředí a modernější ústředna. Tehdy poliklinika spadala pod nemocnici, kde ji už ze školní praxe znali, a tak s jejím přijetím nebyl žádný problém. Pracoviště bylo pro dvě telefonistky. Zpočátku prý dělaly na malé provizorní ústředně, než se nová zcela dostavěla.

Novou ústřednu dával do provozu mechanik, od kterého zažila kvůli zrakovému postižení velkou nedůvěru a podceňování. Při vzájemném představování jí prý podal ruku a místo jeho jména uslyšela: „Vy jste tady vůbec neměla být.“ Tehdy si řekla, že mu dokáže, že to zvládne. Práci telefonní manipulantky, na rozdíl od kolegyně, znala. Číslo poboček se naučila nazpaměť, obstarala si popis, pořadí a funkci tlačítek daného typu budoucí ústředny. Když byla ústředna dána do provozu, zmíněný mechanik nejprve vše podrobně ukázal a vysvětlil její kolegyni. Říkal jí i pro paní V. naprosto samozřejmé věci, které by manipulantka měla znát. Když přišla řada na paní V., sedla si k manipulačnímu pultu a onen mechanik jí řekl, že neví, jak by jí to měl vysvětlit. Mezitím ale začaly zvonit první hovory a ona je začala úplně samozřejmě vyřizovat. Nepotřebovala se na nic ptát a nezdržovalo ji ani vyhledávání čísel, která znala nazpaměť. Toho využívala i kolegyně, neboť pro ni bylo rychlejší se paní V. zeptat, než telefonní číslo hledat. Telefonní mechanik seděl „jako zařezaný“ a jen koukal. Při svém odchodu se jí pak omluvil.

V tomto zaměstnání byl pro paní V. naprosto nezapomenutelný kolektiv. Společně slavili svátky, narozeniny, na Vánoce v práci zdobili stromeček. Dodnes jsou spolu většinou v kontaktu, i přesto, že každý nyní pracuje jinde, nebo je již ve starobním důchodu. Zde se paní V. také seznámila se svým současným manželem (nemá žádné zrakové postižení), který jí prý se vším pomáhá a je pro ni velkou oporou. Svatbu měli v roce 1988 a o rok později se jim narodila dcera Petra. V porodnici ji ale paní V. kvůli nevidomosti nedostala k sobě na pokoj. Mrzelo ji, že dceru jí přinášeli ke kojení jen nepravidelně a dokrmovali ji se zdůvodněním, že má málo mléka, i když doma ji pak kojila až do devíti měsíců. Ke koupání jí dceru většinou nenosili vůbec. Jak paní V. uvádí, zřejmě v tom hrála roli neznalost, lenost či neochota věnovat se nevidomé více, než potřebují vidící. Domluvit se dokázala jen s jednou zdravotní sestrou, která jí dceru

nosila na koupání i oblékání, ale jen na noční, když bylo více času. Paní V. se vždy na noční služby této ochotné a vstřícné sestřičky velice těšila.

Po příchodu z porodnice domů hned první noc byla paní V. s dcerou doma sama, protože manžel měl zrovna noční službu. Mohla prý jít ke svým rodičům, ale chtěla si hned od začátku na všechno zvyknout a pokud možno co nejvíce si toho dělat sama. Mrzelo ji, že nemůže chodit s dcerou sama ven. Jinak péči o ni zvládala zcela samostatně. Přizpůsobila si věci a dělala je tak, jak jí to vyhovovalo.

Pěťa byla šikovná, bystrá a pozorná. Velice brzy mamince začala pomáhat, podávala jí spadlé věci, říkala jí, kde co je, upozorňovala na věci, které běžně dítě ani nenapadnou, například že popeláři postavili jinam popelnice. Jelikož manžel paní V. pracoval stále na směny, dcera nechtěla být doma, když s ní nemohl jít ven tatínek, a přemlouvala maminku, aby chodily ven i jen spolu. Postupně vycházky samy zvládaly.

Po mateřské dovolené v roce 1993 se paní V. vrátila zpět na ústřednu, kde již v té době nebyly dvě operátorky, ale jen ona sama. O rok později byla poliklinika prodána do soukromého vlastnictví a až dosud patří Medicentru Beroun. Ani tato změna se nedotkla pracovní pozice paní V., a tak mohla nadále ve své profesi uplatňovat získané komunikační schopnosti. Na tomto místě pracuje až dosud, již je to 27 let.

Paní V. dále uvádí, že po sametové revoluci se díky neuvěřitelnému rozvoji výpočetní techniky velice výrazně zlepšila komunikace a přístup k informacím pro osoby se zrakovým postižením. V roce 1991 si pořídila kapesní multifunkční počítač a zápisník pro nevidomé Eureka A4, který je sice bez monitoru, ale s hlasovým výstupem a Braillskou klávesnicí. S manželem byli asi na pěti školeních a srazech majitelů této pomůcky, kde se spřátelili s několika rodinami, se kterými si vzájemně telefonují, někdy se i sejdou na popovídání.

V roce 1996 měla paní V. první stolní počítač a od roku 2007 má již druhý, lepší a výkonnější. Počítač jí prý velice pomáhá. Přečte jí naskenovaný text, s jeho pomocí čte knihy v elektronické podobě, které si stahuje z Knihovny digitálních dokumentů, ve které je prý těchto dokumentů už asi 12 500, píše e-maily a je v konferencích pro osoby se zrakovým postižením, které jsou zaměřené na její zájmy,

mezi něž patří například četba románů, jak historických, tak románů pro ženy, hudba šedesátých let a country, filmy pro pamětníky a též počítač.

Velkým snem paní V. prý bylo plnohodnotné ovládní a využívání mobilního telefonu. Tento sen se jí v roce 2004 splnil. Od té doby má mobilní telefon s hlasovým výstupem pro nevidomé, který jí velice usnadňuje komunikaci s přáteli, se kterými nemůže zrovna v danou chvíli být přímo.

Při komunikaci a jednání s lidmi pro ni není až tak důležitý vzhled, jako charakter daného člověka. Paní V. si velice váží toho, že má štěstí na dobré lidi kolem sebe, hlavně pak prý na svou rodinu, kterou má moc ráda a cení si její pomoci. I v jednání se všemi těmito známými je pro paní V. komunikace nezastupitelná, umožňuje jí nejen si se všemi popovídat, ale například si i říct o pomoc.

Paní V. by si přála, aby tento její životní příběh pomohl osvětlit alespoň jednomu člověku nezastupitelný význam komunikace v životě lidí se zrakovým postižením. Prý to pro ni bude tou největší odměnou za čas, který svým vyprávěním svého životního příběhu strávila.

Motto paní V. je: „Štěstí přátele získává, neštěstí prověřuje“.

5.2 Kazuistika paní E.

Otec:	narozen: 1932 (zemřel 2000) vzdělání: střední odborné učiliště, obor malíř obrazů (dříve bylo takovéto vzdělání) zaměstnání: malíř obrazů, později prodavač zdravotní stav: nevidomost na jedno oko
Matka:	narozena: 1932 (zemřela 1981) vzdělání: rodinná škola zaměstnání: prodavačka zdravotní stav: slabozrakost

Sestra: narozena: 1953
 vzdělání: nedokončená vysoká škola, různé rekvalifikační kurzy
 zaměstnání: vedoucí pokladní
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Bratr: narozen: 1955
 vzdělání: střední odborné učiliště, obor kuchař – číšník
 zaměstnání: kuchař
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Paní E.: narozena: 1958
 vzdělání: dvouletá ekonomická škola
 zaměstnání: telefonní manipulanka
 zdravotní stav: úplná nevidomost

Paní E. se narodila jako třetí dítě svých rodičů. Když jí byl jeden rok, její matka byla u své oční lékařky pro nový předpis brýlí. Oční lékařka současně s matkou prohlédla i dceru a zjistila, že má retinoblastom, kterým trpěl i její otec, kterému ozařováním v dětství jedno oko lékaři zachránili. Následovala rychle první oční operace, která se však nezdařila. Prý na to měl vliv i momentální špatný zdravotní stav lékaře, který operaci prováděl. Prý na ni přiletěl letadlem z Prahy do Chebu a při letu mu nebylo dobře. Jelikož ale operace spěchala, bylo ji nutné provést co nejdříve.

Mateřskou školu začala paní E. navštěvovat současně s ostatními dětmi.

V pěti a půl letech života paní E. proběhla druhá oční operace. Po propuštění z nemocnice ještě tři a půl měsíce navštěvovala mateřskou školu pro nevidomé v Praze na Hradčanech, kde byla i ubytována. S povídáním s ostatními dětmi zde problém neměla, neboť všechny děti byly těžce zrakově postižené.

Pak přestoupila do Základní školy internátní pro nevidomé v Praze na Hradčanech. Ve třídě si se svými spolužáky, až na jednu spolužačku, prý moc nerozuměla. Učitelky i vychovatelky na ně byly velice přísné. V pracovní výchově šili, v dílně si zhotovili krabičky z překližky, o nedělích na internátě dívky uklízely a vykonávaly další domácí práce, a také se již od první třídy učily šít. Stehy se prý učily

na záložkách, které měly nastříhané z filmu, později obšívaly ozdobnými stehy plyšová zvířátka. Ve čtvrté třídě začala paní E. chodit do pletářského kroužku. Bavila ji i výtvarná výchova. Obrázky kreslili do speciální hmoty, podobající se modelíně. Rydlem do ní vyrývali čáry, které tvořily příslušné obrázky.

Jelikož tehdy nebyly žádné možnosti navštěvovat nejrůznější poradenské služby, rodiče si museli s výchovou dcery poradit sami. Byli na ni přísní a musela dělat vše, co mohla zvládnout. Například prý s matkou prala na valše prádlo, luxovala i žehlila. Jen k vaření ji doma nepouštěli.

Po ukončení základní školy začala studovat na dvouleté ekonomické škole, jelikož tehdy ještě nebyla tato škola s maturitou. Po jejím absolvování zůstala natrvalo v Praze, kde si našla zaměstnání. V místě bydliště se jí zaměstnání najít nepodařilo a též se chtěla osamostatnit. Ze začátku bydlela v Praze na ubytovně čtvrté kategorie, která měla jen dva pokoje a byla určena pro nevidomé. Na jednom pokoji jich bydlelo pět dívek a samy si topily v kamnech na uhlí. Se vším si musela umět sama poradit. Přesto, že to bylo pro paní E. tehdy velmi složité, byla to prý vynikající škola pro život.

Později se paní E. provdala za tělesně postiženého muže. Zdálo se jí, že by se mohli vzájemně doplňovat. Hodně práce ale zůstávalo jen na ní. Nakonec po dvanácti letech došlo k rozvodu. Po krátkodobější známosti s dalším pánem paní E. zůstala sama.

Co se týče komunikace s osobami bez zrakového postižení, když není paní E. spokojena, vždy se ozve a řekne druhému, co a jak by potřebovala. Pokud si není jista, kdo ji zdraví, na pozdrav neodpoví, protože neví, jestli pozdrav patřil jí. Někdy totiž někdo kolem zdraví, ale říká to do mobilního telefonu. Proto má nejraději, když pozdrav probíhá takto: „Dobrý den, E., Tomáš.“ Nebo se prý paní E. ve společnosti více lidí někdo na něco zeptá a když mu odpovídá, zjistí, že tazatel tam již není. Je to pro ni velmi nedůstojné.

Jednou se při nástupu do vlaku paní E. zeptala, jestli jí někdo může přečíst, jaké číslo sedadla má na místence. A jako odpověď od pána uslyšela: „To máte napsané tady nahoře.“ Potom mu sáhodlouze vysvětlovala, že je úplně nevidomá a že si to nemůže přečíst. Nebo když se ptá, kde najde třeba nějaký úřad, jako odpověď slyší: „Vidíte ten žlutej barák? Tam to je.“ A opět následuje vysvětlování z její strany. Někdy

se prý při takových odpovědích dost nasměje. Také se jednou ptala, jaké je číslo domu, u kterého právě stojí, a odpověď zněla: „Ale já to tu neznám.“ A tak se velmi decentně, ne naštvane, zeptala: „A číst prosím umíte?“ A dotyčnému to došlo.

Jako velký problém uvádí paní E. obaly od léků. Dnes jsou již sice léky většinou označovány Braillským písmem, ale chybí zde tímto způsobem vyznačené datum expirace. Takže když dojde například k náhlé nevolnosti, bez cizí pomoci nelze zjistit, jestli jde ještě daný lék, který je doma, použít.

Pokud jde paní E. na určité místo, jako například zastávku metra, tramvaje či autobusu, a někdo cizí jí nabídne pomoc, většinou ji neodmítne, ale jde tou trasou, kterou zná ona. Jestli jí však nabídne pomoc člověk, kterého zná, nevádí jí, když ji vede jinou trasou. Ještě si přitom s doprovodem pěkně popovídá. Má však také zkušenost, že člověk, který ji doprovázel, najednou na přechodu zakřičel: „Pozor!“ a paní E. se velice lekla. V takovém případě by uvítala, kdyby ji doprovod v klidu upozornil, že je červená. Situaci mu prý vysvětlila takto: Zeptala se, jestli doprovázející řídí auto a jestli se mu již někdy stalo, že spolucestující na něj zakřičel: „Pozor! Červená!“ A že ona je ve stejné situaci, jako řidič auta, též že se lekne. Paní E. chápe, že vidící si vše neuvědomí a od toho jsou prý nevidomí, aby sami ostatní informovali, co a jak potřebují pomoci. V tomto případě je komunikace mezi vidícími a nevidomými velice důležitá.

Motto paní E. je: „Člověk, který něco v životě prožil, se musí umět smát.“

5.3 Kazuistika paní D.

Otec: narozen: 1950
 vzdělání: vysokoškolské – JUDr.
 zaměstnání: právník
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Matka: narozena: 1950
 vzdělání: vysokoškolské– JUDr.
 zaměstnání: právníčka

zdravotní stav: žádné zrakové postižení
Paní D.: narozena: 1974
vzdělání: vysokoškolské, obor psychologie
zaměstnání: v domácnosti
zdravotní stav: praktická nevidomost se zachovaným periferním viděním,
získaná v 18 letech po úrazu

Paní D. se narodila jako jediné dítě svých rodičů, zcela zdravá. Od půl roku jejího věku ji rodiče začali dávat do jeslí. Když jí bylo tři a půl roku, začala navštěvovat mateřskou školu.

Již ve třech letech ji otec naučil číst, takže brzy získávala informace o světě zcela samostatně. A sama se pak naučila počítat, včetně malé násobilky, kterou se učila pomocí elektrické hračky, na které bylo třeba pomocí drátku spojovat příklad a správný výsledek.

V pěti letech jí zjistili vážnější skoliózu páteře, a tak přešla do rehabilitačního ústavu v Bratislavě, kde ji často navštěvovali babička s dědečkem z matčiny strany. Zde začala chodit v pěti letech i do základní školy, zřejmě omylem, neboť speciální pedagožka si zřejmě špatně přečetla datum jejího narození a již v tomto věku ji zařadila do školní docházky. V listopadu se ale vrátila domů, kde měla dál docházet do mateřské školy, což odmítla. Po konzultaci v pedagogicko–psychologické poradně byla zařazena i zde do první třídy a mohla pokračovat ve výuce. Stále si hodně četla. Asi od desíti let začala nosit brýle na dálku. Problémy s předčasným začátkem školní docházky nikdy neměla.

Po základní škole začala studovat na čtyřletém gymnáziu v místě bydliště. Komunikace se spolužáky a okolím byla taková, jako je obvyklé pro tento věk.

Ve čtvrtém ročníku si podala více přihlášek k vysokoškolskému studiu. Přijata byla na medicínu v Košicích a v Hradci Králové a na teoretickou fyziku v Bratislavě. Jelikož jí rodiče vysvětlovali, že v medicíně bude mít jako žena lepší uplatnění než ve fyzice, po jejich přesvědčování se rozhodla pro studium medicíny v Hradci Králové. Studium jí prý šlo dobře, i když bylo náročné a na nic jiného čas nezbyval. Též se v té

době cítila velice osamělá. Co se týče zraku, nosila brýle se třemi a třemi a půl dioptriemi.

Během letních prázdnin po prvním ročníku však měla úraz, při kterém došlo k několikaminutové zástavě srdce a následně k poškození motoriky, zraku a sluchu. Následoval tři čtvrtě roku dlouhý pobyt v nemocnici a v rehabilitačním ústavu. Naučila se znovu chodit a srozumitelně hovořit, postupně se vrátil i sluch, ale zrak zůstal jen u zachovaného periferního vidění a již nikdy od té doby nemohla číst jako dřív. Rodiče jí však hodně předčítali, poslouchala rozhlas a televizi. Jelikož lékaři dávali naději na zlepšení zraku, opakovala si školní učivo, aby látku nezapomněla a mohla ve studiu pokračovat. Učivo poslouchala z magnetofonových pásek, na které jí ho namluvili rodiče. Ale ani po roce k zlepšování zraku nedocházelo.

Protože se paní D. v té době dozvěděla o Rehabilitačně–rekvalifikačním středisku pro zrakově postižené dospělé v Levoči, jako devatenáctiletá do něj nastoupila. Absolvovala zde půlroční základní kurz bodového písma a kurz sebeobsluhy a orientace v prostoru s bílou holí. Potom se vzdělávala v ročním masérském kurzu, během něhož si podala přihlášku na vysokou školu do Bratislavy, obor speciální pedagogika, a do Košic, obor psychologie. Na obě školy byla přijata. Přednost dala studiu psychologie v Košicích, kde šlo o denní studium, které jí umožnilo být v každodenním kontaktu se spolužáky a spolužačkami. Ti jí hodně pomáhali a také si zvykli, že je pro ně pohodlnější si od ní půjčovat nahrávky přednášek. Když z nahrávek zpracovali otázky ke zkouškám, vše jí na oplátku namluvili, aby se z těchto nahrávek mohla učit. Učebnice jí nahrávali rodiče, známí, ale i Podpůrné centrum pro zrakově postižené studenty v Bratislavě. Nascanovaná literatura ještě v té době nebyla běžně k dispozici. Text se dal scanovat, ale bez dodatečné úpravy byl nečitelný. Kvůli tomu všemu bylo studium časově velice náročné.

Co se týká osobního života paní D. v době vysokoškolského studia, došlo u ní k běžnému jevu u zdravotně postižených žen. Muž se zdravotním postižením si totiž najde životní partnerku poměrně snadno, protože ženy se rády starají a opatrují. Je-li však se zdravotním postižením žena, je pro ni dost obtížné najít si životního partnera bez postižení. A tak i paní D. byla sama, i když si se spolužáky velice dobře rozuměla,

jenže muži ji brali stále jen „jako zdravotně postiženou“. Ve čtvrtém ročníku se proto rozhodla podat si inzerát do internetové „Seznamky“, nejdříve jen k dopisování. Tato internetová komunikace s lidmi, kteří často nevěděli o jejím postižení, jí pomohla nasbírat poznatky a zkušenosti a měla vliv na to, že později si jako téma diplomové práce zvolila internetovou závislost. Na konci čtvrtého ročníku si podala inzerát znovu, tentokrát již do rubriky „vážně“, a do poznámky v inzerátu uvedla „zhoršený zrak“. Jako jediný, kdo tuto poznámku pochopil a ozval se jí, byl muž shodou okolností ze stejného města, kde v té době bydlela. Ostatní danou poznámku chápali tak, že jde o metaforu toho, že komunikující přes internet se navzájem nevidí.

Po ukončení studia se s tímto mužem rozhodli, že se vezmou. Manžel nyní pracuje jako strojní inženýr, je zcela zdravý, má jen vážnější poruchu řeči, koktavost zárazového typu, která prý vznikla v mateřské školce, kdy moc mluvil a učitelka mu začala přelepovat ústa. S manželem se navzájem doplňují. Jeho porucha je výrazná jen před neznámými lidmi, a tak paní D. v takovém případě mluví za něj. Například když jdou nakupovat něco technického, což je doména mužů, manžel jí nejprve doma vysvětlí, o co jde, a ona to pak v obchodě poví prodavači. Pokud je třeba ještě nějakou informaci doplnit, to již zvládne manžel dopovědět sám.

Manželé mají spolu dceru, které je v současné době sedm let a chodí do první třídy základní školy. Při její výchově i s chodem domácnosti jim pomáhají obě babičky. Rodina bydlí v samostatném bytě v rodinném domě společně s rodiči paní D. Druhá babička k nim dochází během pracovního týdne v odpoledních hodinách.

Na začátku první třídy prý byly trochu problémy s množstvím učiva, které dcera měla, neboť nastoupila do bilingvní školy a předem číst neuměla. Proto bylo zapotřebí si přípravu na výuku s dcerou rozdělit. S psaním úloh a s matematikou pomáhají obě babičky, i jeden dědeček. Na paní D. zbylo trénovat s dcerou čtení. Zjistila totiž, že to může s dcerou dělat zcela samostatně. V době, kdy dcera jen slabikovala, to bylo obtížnější, ale nyní, kdy již čte souvislý text, má paní D. texty od tchyně s tchánem nahrané na magnetofonové pásce a s dcerou si je nejdříve společně poslechnou, potom text rozeberou po větách a nakonec seznámí dceru s neznámými slovy. Pokud je to možné, článek si přehrají i ve formě scénky, jde-li to udělat i

s básničkami, přehrávají si jako scénku i básničky, které se má dcera naučit nazpaměť. Teprve potom čte dcera text po větách a paní D. ji kontroluje za pomoci magnetofonové nahrávky. Stejně to dělají i s cizími jazyky, jen s tím rozdílem, že paní D. se musí nejdříve naučit slovíčka i text nazpaměť, aby mohla dceru kontrolovat. Jde nejen o druhý výukový jazyk, kterým je ukrajinština, ale i o povinný anglický kroužek.

Co se týče psaní dcery paní D., i když ráda maluje, ze začátku prý měla ruku neohebnou a s psaním měla problémy. Paní D. vymyslela způsob, jak ji to naučit, i když na její napsaná písmenka nevidí. Písanku dcery nechala naskenovat, v počítači slova zvětšila a seřadila k sobě po třech stejné do řady. (Je to v podobě webstránky, paní D. ji dělá ve zdrojovém kódu, a tak k tomu nepotřebuje zrakovou kontrolu.) Pak stačí již jen poprosit někoho, aby k vytištěnému textu dodělal řádky, a dcera může začít s obtahováním a posléze i s psaním. Tím, že dcera slova nejprve obtahuje, je pravděpodobné, že je pak sama napíše správně. Další vhodné texty a požadované písničky do školy vyhledává paní D. pro dceru na internetu. Používá počítač s hlasovým výstupem Wintolker od české firmy Rosasoft a na manželově počítači má volně dostupný hlasový výstup NVDA. Na azbuku texty paní D. pro dceru zatím připravené nemá, neboť vše je časově náročné.

Jako základní rozdíl v komunikaci osob se zrakovým postižením a bez postižení uvádí paní D. to, že zrakově postižený se musí doprošovat ostatních o jakoukoliv maličkost, kterou by jako zdravý zvládl sám a za chvíli. Každou chvíli totiž potřebuje s něčím pomoci a ne vždy je okolí naladěné na to, aby pomohlo. Paní D. například nyní už půl roku čeká na to, aby jí někdo vypálil CD, na nějakou úpravu v počítači čeká ještě déle. A tak se učí třdit, co je důležité méně, co více a co je nevyhnutelně zapotřebí. O to pak své okolí teprve poprosí. A pak pozoruje, že první přání je většinou splněno ochotně, druhé již s komentářem a na třetí již čeká dlouho. To u těch lidí, kteří jsou alespoň částečně empatičtí. U egoistů je prý při prosbě o pomoc problém již od začátku, a tak si raději na příště velice dobře rozmyslí, jak a o co takového člověka požádá. Pak má ještě možnost si to, co zvládne, udělat sama, i když to třeba trvá mnohem déle, než kdyby jí s tím někdo pomohl. Anebo někomu zaplatit za to, že jí s něčím pomůže. Jí ale připadá divné, že by měla platit za něco, s čím by jí měli a

mohli pomoci její nejbližší. Zdravotní postižení prý naučí člověka pokoře, prošení a trpělivosti.

Jelikož je paní D. v současnosti velice vytížená učením dcery a prací v domácnosti, zaměstnání si zatím neshání, prý možná v budoucnosti. Ráda by pracovala jako vysokoškolská učitelka. Komunikační předpoklady k tomu má. V oblasti zdraví u ní dochází střídavě ke zlepšování a zhoršování, závisí to prý především na tom, na kolik je unavená. Ve volném čase, když zbude, ráda poslouchá načtené knížky z knihoven pro nevidomé ze Slovenska i z České republiky.

Jejím mottem je: „Co nás nezabije, to nás posílí.“

5.4 Kazuistika pana A.

Otec: narozen: 1948
 vzdělání: střední odborné učiliště, obor zámečnický
 zaměstnání: dělník, nyní v důchodu
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Matka: narozena: 1952
 vzdělání: základní
 zaměstnání: dělnice
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Sestra: narozena: 1975
 vzdělání: střední zdravotní škola, obor všeobecná sestra
 zaměstnání: zdravotní sestra
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Pan A.: narozen: 1976
 vzdělání: střední odborné učiliště stavební, obor instalatér
 zaměstnání: dělník, nyní v invalidním důchodu z důvodu invalidity
 třetího stupně
 zdravotní stav: vrozená degenerativní pigmentóza sítnice

Pan A. se narodil jako druhé dítě svých rodičů. Jelikož vyrůstal v totalitě, tak, jak uvádí, lékaři rodiče ani pořádně neinformovali, co jeho oční postižení obnáší, neboť neměli takové možnosti vyšetření, jako jsou dnes. Vrozená vada byla stoprocentně diagnostikována v Brně až kolem dvacátého roku jeho života.

V dětství navštěvoval mateřskou školu i základní školu běžného typu v Brně a i se svým zrakovým postižením dělal vše, jako ostatní děti bez zrakového postižení. Nepozoroval žádné rozdíly ve své komunikaci a komunikaci ostatních dětí.

Po ukončení základní školy začal studovat střední odborné učiliště stavební, obor instalatér a ani v této době neměl v komunikaci s okolím žádné problémy, komunikaci využíval v každodenních situacích jako kdokoliv jiný.

Po úspěšném absolvování učiliště byl dokonce i jako jiní hoši na vojně a začal navštěvovat autoškolu, kterou ale nedokončil. V té době si začal prvně více uvědomovat, že nevidí tak, jako ostatní. Do té doby si prý vůbec nepřipouštěl, že „je něco jinak, než by mělo být“. Možná to prý bylo i tím, že byl mladý a že nebral některé věci moc vážně.

Po vojně nastoupil do zaměstnání jako dělník.

Když bylo panu A. asi dvacet tři let, začal pozorovat, že se mu zrak více zhoršuje. Tím se prý pro něj stávala nebezpečná třeba jízda na kole. Jeho nová oční lékařka mu doporučila navštívit Tyfloservis a vybrat si tam vhodné kompenzační pomůcky. Pracovnice mu vše pečlivě vysvětlila, a i když odsud odešel s lupou, ještě stále nepovažoval za nutné se nějak zajímat o problematiku nevidomých. Po dvou letech mu už lupa nevyhovovala, a tak přišel znovu do Tyfloservisu a začal si uvědomovat, že zhoršující se zrak se stává problémem. Proto se přihlásil do kurzu psaní na psacím stroji všemi deseti. Po zvládnutí této dovednosti si pak mohl zažádat o počítač s hlasovým výstupem, který mu byl ve věku dvaceti sedmi let přidělen i přesto, že v té době ještě neměl přiznané mimořádné výhody pro těžce zdravotně postižené občany. Tím se začal identifikovat s lidmi se zrakovým postižením a poznával nové přátele. Většinu svých předchozích přátel postupně se zhoršováním zraku ztrácel, neboť je nepoznával a oni si možná mysleli, že je schválně přehlíží. I nyní, když potká někoho z bývalých spolužáků

ze základní školy, tak se oni diví, že má bílou hůl, a třeba ho i litují. Ale on jim trpělivě a s úsměvem vysvětluje, že „druzí jsou na tom ještě hůře než já“.

Po další konzultaci s oční lékařkou mu bylo řečeno, že si má zažádat o průkaz mimořádných výhod, jelikož mu to jeho současná oční vada umožňovala. Tak vše začal vyřizovat na sociálním odboru Městského úřadu v Olomouci, kde v té době bydlel a bydlí dodnes. Prý měl štěstí na ochotnou mladou úřednici, která mu se vším pomohla a většinou si i pěkně popovídali o všem možném. Tady už začínal pozorovat, jak se různé úřednice na různých úřadech chovají při jednání k lidem s postižením, jak s nimi komunikují. Zjistil, že „všechno je to v lidech a v jejich přístupu“. Úplně jiný, až nepříjemný pocit, prý měl při rozhovoru u posudkové lékařky, která posuzovala jeho zdravotní stav kvůli přiznání mimořádných výhod. Tyto výhody mu prý přiznány nebyly ani po odvolání. Po měsíci od rozhodnutí podal žádost znovu a najednou došlo k přiznání mimořádných výhod druhého stupně, které osvědčoval vydaný průkaz s označením ZTP.

Následně si pan A. v roce 2006 zažádal o invalidní důchod, který mu byl přiznán. Na to ovšem došlo k nemilé události, neboť zaměstnavatel, u kterého deset let pracoval, mu najednou sdělil, že by mohlo v důsledku jeho zrakového postižení, na které mu byl přiznán invalidní důchod, dojít k pracovnímu úrazu a že by prý pak mohl vymáhat odškodné. A tak již nemohl nadále vykonávat práci, kterou do té doby bez problémů zvládal, a byla mu ze strany zaměstnavatele předložena výpověď dohodou. Od té doby, až dosud, je bez zaměstnání, novou práci se mu nalézt zatím nepodařilo. Vzniklý volný čas ovšem plně využívá a snaží se stále dělat vše, co může zvládnout.

Když cestuje, pozoruje často reakce lidí. Jelikož má zachované zbytky zraku, má komunikaci s okolím snazší než úplně nevidomí.

Velice rád si dohledává potřebné informace na počítači, který hojně používá. Například hledá ve městě, kam potřebuje jet, příslušnou ulici. Pak se na místě ptá tak dlouho lidí, až se na dané místo dostane buď sám, nebo s doprovodem. Jeho osobní zkušenosti jsou takové, že většina oslovených lidí je velice vstřícná, a ještě se mu prý vyloženě nestalo, že by ho někdo hrubě odbyl a nechal bez pomoci někde stát. Prý je

vidět, co dělá osvěta, neboť když vejde s bílou holí někam do obchodu nebo restaurace, tak se ho většinou personál hned ptá, co si přeje, nebo ho zavede ke stolu na volné místo, a tak nemusí mít průvodce a může být zcela samostatný. Jen někdy to prý trvá déle, protože si obsluha hned nevšimne bílé hole, a to většinou tehdy, když před panem A. stojí někdo jiný, přes něhož není bílá hůl vidět.

Počítač využívá prakticky i ke všem svým záležitostem a potřebám, které takto vykonává. Při komunikaci zprostředkované přes počítač by pan A. ještě uvítal, kdyby „byla možnost nějakou aplikací umožnit zrakově postiženým zpřístupnit obrázky ve smyslu popsání daného obrázku a lepší možnost čtení některých obrázkových kódů potřebných při registraci na určitých webech“.

Dalším komunikačním pomocníkem je mu ozvučený mobilní telefon, který má pro něj zásadní význam hlavně v momentě, kdy není doma u počítače. Ověřil si to například, když jel z Plzně ze závodů v simulované laserové střelbě. V Plzni se zeptal na informacích na telefonní číslo na dozorčího stanice v Praze. Když pak jel v rychlíku do Prahy, po cestě pražskému dozorčímu z vlaku zavolal mobilním telefonem, popsal mu, ve kterém vagóně sedí, a že potřebuje v Praze přestoupit na rychlík do Olomouce. Když přijel vlak do Prahy, dozorčí již na pana A. u daného vagónu čekal a doprovodil ho k rychlíku do Olomouce. Kdyby pan A. nevyužil této možnosti, nestačil by tak rychle přestoupit a vlak do Olomouce by mu ujel a musel by čekat na další. Takto se domů dostal daleko dřív.

Pro pana A. je dle jeho názoru největším komunikátorem jeho bílá hůl, která mu prý opravdu pomáhá, nejen nenarazit do překážky, ale prý i malé děti už dnes hodně vědí, „na co to ten pán ten klacek má“ a poznámky „mami, ten pán je slepej“ bere s úsměvem a dobrým pocitem, že i tak malé dítě je již informované.

Pan A. hojně využívá komunikaci i při samostatném pohybu, při kterém mu prý velice pomáhá. Dle jeho zkušeností je ale hlavně zapotřebí správně formulovat, co vlastně potřebuje. Například když se zeptá na autobusovém nádraží někoho, aby mu řekl číslo označníku, ke kterému jde, když hledá některé konkrétní stanoviště, a dotyčný po konkrétní otázce začne něco říkat a evidentně pana A. mást, tak ho pan A. zarazí a řekne mu, že chce jen vědět číslo toho označníku. Když ho pak řekne, pan A. poděkuje

a když to není ono, co hledá, tak se ještě zeptá, jestli by se mohl podívat, kde by to hledané číslo mohlo být. Prý má pan A. i dost často „štěstí“, že oslovený je opilý. I v tomto stavu se mu prý ale většinou snaží pomoci a i přes indispozici se vždy dohodnou a v zásadě vždy dostane dobrou radu.

Nespokojený je však s komunikací s úředníky. Na jednom určitém úřadě, se kterým častěji komunikuje, prý již mají poznamenanou jeho e-mailovou adresu i telefonní číslo, ale přesto mu prý informace zasílají stále písemně dopisem, i když je na to opakovaně upozorňoval, že pro něj je snazší komunikace elektronická či za pomoci telefonu.

Motto pana A. zní: „Když něco nevíš, tak se zeptej!“ Chce tím vyjádřit, že on sám se hodně ptá lidí na to, kam chce jít a i na jiné potřebné informace.

5.5 Kazuistika pana P.

Otec: narozen: 1939
 vzdělání: střední průmyslová škola stavební
 zaměstnání: stavební technik, nyní v důchodu
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Matka: narozena: 1943
 vzdělání: střední ekonomická škola
 zaměstnání: administrativní pracovnice, nyní v důchodu
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Sestra: narozena: 1963
 vzdělání: střední odborné učiliště s maturitou, obor kuchař
 zaměstnání: kuchařka
 zdravotní stav: žádné zrakové postižení

Pan P.: narozen: 1966
 vzdělání: střední odborné učiliště, obor knihař
 zaměstnání: telefonista a technická podpora prací na PC

zdravotní stav: praktická nevidomost od roku 2005, od roku 2007 úplná nevidomost

Pan P. se narodil jako druhé dítě svých rodičů. Po narození byly zjištěny nádory na obou očích a v důsledku toho bylo třeba ve dvou měsících věku provést operaci, při které bylo odstraněno celé levé oko. Pravé oko bylo ozařováno a díky tomu byly zachráněny zbytky zraku. Za pomoci optických pomůcek pak mohl v pozdějším věku pan P. číst, psát a orientovat se v prostoru bez bílé hole. Během několika měsíců po ozařování ale začal vznikat na pravém oku šedý zákal.

Od čtyř let navštěvoval pan P. v České Lípě mateřskou školu běžného typu. Na bližší zážitky z tohoto věku si nevzpomíná. Když nastoupil do běžné základní školy, vybavuje si, že mu učitelé opisovali vše z tabule, jelikož na tabuli neviděl. Nepříjemně vnímal, že se mu děti směly, že je jednooký. V té době začal zpívat ve sboru.

Od druhé třídy byl přeřazen do Základní školy pro zrakově postižené v Praze, kde byl ubytován na internátě, na kterém měl problémy s povídáním si se staršími dětmi a často se mu stýskalo po domově. Ve škole byl spokojen a problémy s rozhovory se spolužáky, ani s učiteli, si neuvědomuje. Když chodil do čtvrté třídy, rodiče i sestra se přestěhovali do Prahy, a tak mohli zase všichni bydlet společně. Během výuky na základní škole měl od lékařů zakázaný tělocvik, a tak jedinou jeho sportovní aktivitou byla turistika a dálkové pochody. Zkoušel chodit i do zpěvu, hrát na klavír a učit se cizí jazyky, ale protože byl spíš průměrný žák, tyto aktivity mu dlouhodoběji umožněny nebyly. V té době se také naučil hrát šachy.

Po ukončení základní školy začal chodit do výukového střediska, které bylo určeno každému bez rozdílu věku či zdravotního stavu. Zde navštěvoval různé kurzy a získával spoustu nových informací.

V roce 1981 přešel na střední odborné učiliště, obor knihař. Tento obor mu byl doporučen nejen kvůli zrakovým obtížím, ale též proto, že je současně astmatik. I v této životní etapě se projevil velký význam komunikace pro pana P., a to při výběru povolání, kdy mu bylo trpělivě vysvětlováno, jaká další životní cesta by byla pro něj vhodná. V šestnácti letech dostal bílou hůl, kterou však odmítal používat, jelikož se pak

stával středem pozornosti, což mu bylo velice nepříjemné. V této době vstoupil do tělovýchovné jednoty, kde se začal pravidelně setkávat s dalšími nevidomými a s radostí a bez problémů si s nimi vyměňoval zkušenosti, jelikož všichni měli podobné postižení a při vzájemné komunikaci s nimi neměl žádné zábrany. Společně jezdili na šachové turnaje nejen u nás, ale i do zahraničí.

Při studiu na učilišti také absolvoval základní i pokračovací taneční kurzy, během kterých rozmlouval se slečnami, se kterými tančil. Tanec ho uchvátil natolik, že od roku 1985 se mu začal věnovat intenzivněji v tanečním klubu Dopravních podniků hlavního města Prahy. Učební obor úspěšně ukončil v roce 1985.

V témže roce nastoupil v Praze do zaměstnání jako knihař a měl na starosti tři až pět brigádníků, se kterými bylo zapotřebí neustále projednávat pracovní záležitosti. Současně při zaměstnání začal studovat gymnázium pro zrakově postižené. Na radu sociální pracovnice si rok po nástupu do zaměstnání zažádal o invalidní důchod, který mu byl vzápětí přiznán. Tím ale nesměl nadále z důvodu bezpečnosti práce pracovat na strojích, směl provádět jen knihařské práce, z čehož byl velice zklamán. Tím se také změnil přístup zaměstnavatele k dálkovému studiu pana P., ve kterém již nebyl podporován, nedostával potřebné volno, nemohl jezdit ani na zkoušky, a tak studium ukončil.

Kvůli celé této situaci a také proto, že měl rád děvče ze Slovenska, se rozhodl dát v zaměstnání výpověď a v roce 1987 odešel do Bratislavy, kde pracoval jako telefonista, a tudíž neustále hovořil s jinými lidmi. Jelikož nejdříve neuměl slovensky, byla jeho komunikace velice obtížná, ale zrakovým postižením to nebylo. Uvádí, že na pozdější bezproblémové jednání s lidmi mělo vliv i pracovní zařazení.

Ve volném čase úspěšně projevoval organizační schopnosti při sportu slabozrakých, i když mu postupně zrak ubýval. S přáteli založil v roce 1991 pro osoby se zrakovým postižením sportovní klub Dinosaurius Bratislava, ve kterém od roku 1992 rozběhl činnost tří oddílů: šachy, showdown (aplikovaný stolní tenis pro zrakově postižené (6)) a oddíl turistiky. Veškerá tato činnost se samozřejmě neobešla bez každodenní komunikace s okolím. V této době šedý zákal stále postupoval a zrak se zhoršoval.

V dubnu 1995, po soukromých i pracovních problémech, opustil Bratislavu a vrátil se zpět do Čech k rodičům. V Praze proběhlo operativní odstranění šedého zákalu a po určitou dobu byly zbytky zraku opět využitelné.

Jelikož ale nemohl v místě bydliště rodičů sehnat práci, přestěhoval se záhy do Prahy, kde pokračoval ve sportovních aktivitách. V roce 1997 byl zvolen předsedou Výkonného výboru sekce showdownu a též uplatňoval své organizační schopnosti spojené s děním kolem tohoto sportu.

S jeho již v té době rozvinutými komunikačními schopnostmi se mu podařilo v roce 1998 práci opět nalézt, a to ve firmě, která prodávala telekomunikační techniku. Tato soukromá firma ho přijala velmi dobře a své jednání s lidmi zde mohl uplatňovat postupně na různých pozicích. Při práci na infolince používal i počítač, bez speciálních programů. Uvádí, že tato práce mu velice vyhovovala, neboť mohl stále hovořit s lidmi, i bez osobního setkání. Poté dělal podporu v technických datech a také referenta obchodu s objednáváním zboží. Při této pracovní pozici bylo opět jednání s lidmi velice důležité.

Současně v této době pokračoval ve své sportovní aktivitě. Dařilo se mu jak v šachu, tak hlavně v showdownu, kdy třikrát vyhrál titul mistra republiky a na mistrovství světa vybojoval páté místo. To ještě netušil, že během tří měsíců už nepřečte ani řádek. Mezitím si našel novou přítelkyni, která velmi špatně vidí. Jak pan P. uvádí, prý se vcelku doplňují a vycházejí si vstříc. S touto přítelkyní žije až dosud.

Koncem roku 2005 začalo u pana P. docházet k praskání žilek v oku a zrak se velice rychle zhoršoval. Přestal vidět mraky na obloze, ale také již nemohl získávat informace za pomoci televize a běžného počítače. Také zjistil, že se již nedokáže pohybovat bez bílé hole. Byl velice zklamán, když zjistil, že pokud chodí s bílou holí, lidé ho nedokáží oslovit a pomoci mu.

V roce 2007 ztratil na pravém oku i světlocit a po téměř čtyřiceti letech došlo k úplné slepotě. Jak dále uvádí, měl naštěstí kolem sebe hodně kamarádů a ti ho psychicky podpořili. Vysvětlovali mu, že když dokáží žít bez zraku jiní, tak že on to musí dokázat také.

Co se týče komunikace za pomoci výpočetní techniky, uvádí pan P., že počítač využíval již od roku 1988, ale bez zvětšovacích programů. Písmo si hodně zvětšoval přímo v aplikacích. Po úplné ztrátě zraku se začal učit komunikovat s počítačem pro něj zcela novým způsobem. Co dělal dříve prostřednictvím zraku a počítačové myši, to se učil nyní dělat s přispěním sluchu a počítačovými klávesovými zkratkami. K učení Braillova písma však neměl vůbec žádnou motivaci, jelikož pro to neviděl žádné využití, neboť v době, kdy přišel o zrak úplně, již bylo běžné komunikovat s počítačem za pomoci hlasu, což mu velice pomáhá dodnes a má to pro něj zásadní význam pro získávání informací, zejména z oblasti meteorologie, která je jeho dlouholetým koníčkem. Díky internetu může i v současné době počasí přes internet sledovat a i předpovídat. Též komunikaci s ostatními lidmi přes počítač využívá velice často, a to nejen za pomoci e-mailu, ale i novějším způsobem, přes skype. Braillovo písmo se dodnes nenaučil. Dodává k tomu, že vlivem všech zmíněných okolností je i trochu líný se toto písmo učit.

Pana P. velice fascinuje „nemohoucnost lékařů“. Velice často se mu prý stává, že slyší „tamhle si sedněte, tamhle je židle, dveře či lůžko“. A to i u očního lékaře, který by měl s nevidomým umět jednat. A přitom stačí, aby lékař sám zavřel oči a uvědomil si, jak nesmyslnou navigaci používá. Vždyť ordinace jsou plné nábytku a lékařského vybavení! V důsledku toho se pak pan P. bojí udělat rychlejší krok, aby něco neshodil. Prý se mu většinou podaří přimět lékaře, aby mu vše vysvětlil. Pokud ne, tak lékaře vymění za jiného. Ve většině případů se ale nakonec s lékařem dohodl.

V současné době bydlí pan P. s přítelkyní v podnájmu v Kralupech nad Vltavou a denně dojíždí za prací do Prahy. Ve firmě dělá technickou podporu, což znamená, že komunikuje s počítačem, přes internet a telefon. Uvádí, že i když je každodenní cestování za prací pro něj únavné, jezdí rád v kombinaci vlak, metro a autobus. Jen ho občas děsí bezohlednost spolucestujících a někdy mlčenlivé pohledy, když si řekne o místo k sezení ve vlaku. Také se mu již několikrát stalo, že na jeho dotaz na číslo tramvaje nebo autobusu mu lidé řekli úplně jiné číslo, občas mu i vynadali. Ale na druhé straně je prý i spousta hodných lidí, kteří opravdu pozdraví a zeptají se, kam potřebuje jet.

Pan P. je velice rád, že díky své rozvinuté komunikační schopnosti má stále zaměstnání, dál hraje šachy a showdown, sleduje počasí a chodí občas rozmlouvat s přáteli do hospůdky. Mrzí ho ale, že nemůže jako dřív sledovat televizi a číst noviny a časopisy a také že s ním nekomunikují rodiče ani sestra. Jinak se považuje za vcelku vyrovnaného člověka.

Hlavní význam, jaký má pro pana P. komunikace v jeho životě, je dle jeho vyjádření ten, že komunikace je neodmyslitelná součást jeho života, neboť si velice rád povídá o problémech či zážitcích, organizuje různé akce a bez počítače by byl dnes „jako slepý“.

Na závěr bych uvedla ještě slogan, který ve vztahu ke komunikaci pan P. rád používá: „Co neslyším, nevidím!“

5.6 Kazuistika pana P. 2

Otec:	narozen: 1952 vzdělání: střední odborné učiliště, obor zámečnick zaměstnání: opravář čerpacích stanic zdravotní stav: žádné zrakové postižení
Matka:	narozena: 1962 vzdělání: střední ekonomická škola zaměstnání: účetní (OSVČ) zdravotní stav: žádné zrakové postižení
Sestra:	narozena: 1989 vzdělání: gymnázium (zatím) zaměstnání: studentka prvního ročníku Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, obor psychologie zdravotní stav: žádné zrakové postižení
Pan P. 2:	narozen: 1986 vzdělání: gymnázium (zatím)

zaměstnání: student třetího ročníku Právnické fakulty Univerzity
Karlovy, obor právo

zdravotní stav: zbytky zraku na pravém oku, nevidomost levého oka

Pan P. 2 se narodil jako první dítě svých rodičů, zcela zdrav.

Po mateřské škole běžného typu začal chodit do základní školy, též s ostatními zdravými dětmi. Ve studiu vynikal, měl stále vyznamenání. Též měl dobrou fyzickou kondici a zajímal se (a stále zajímá) o přírodu, vojenství a skauting.

Dále pan P. 2 studoval na gymnáziu. Když mu bylo devatenáct let a byl ve čtvrtém ročníku, v polovině prosince prodělal úraz, při kterém ztratil čtyři prsty na pravé ruce, levé oko a téměř většinu zraku na pravém oku. Po dvou měsících v nemocnici pokračovalo ještě domácí ošetřování.

V dubnu 2006 pak nastoupil do Rehabilitačního centra „Dědina“ v Praze, kde si do konce června udělal kurz na digitální čtecí zařízení a ještě téhož roku v září nastoupil opět do čtvrtého ročníku na gymnáziu v Kadani. Vyučující mu vycházeli vstříc a též mu byla zajištěna pro studium asistentka pedagoga.

Na jaře roku 2007 úspěšně odmaturoval s vyznamenáním a byl přijat na více vysokých škol, na kterých se účastnil přijímacího řízení. Vybral si Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, kde v současné době studuje ve třetím ročníku.

Co se týče komunikace s okolím, nejvíce využívá zprostředkovanou komunikaci za pomoci ICQ, e-mailu, mobilního telefonu a též využívá některé webové stránky. Pan P. 2 si o sobě myslí, že má problém seznamovat se s novými lidmi, obzvláště s dívkami, které k němu mají spíše „pečovatelský“ přístup. Možná to ale dle něj nesouvisí s postižením, jelikož s tím měl problémy i před úrazem, kdy byl zcela zdrav. Zdravotní stav prý jen možná ještě snížil jeho sebevědomí.

S úřady komunikuje bez problémů. Některé úřední záležitosti řeší elektronicky či přes telefon, avšak ani při osobním styku nemá problémy při komunikaci s úředníky a s vyřízením potřebných záležitostí.

Životní cíl pana P. 2 je: „Chci žít úspěšný život!“ A dodává k tomu, že o úspěšném životě má každý jinou představu.

5.7 Kazuistika pana J.

- Otec: narozen: 1926 (zemřel 1993)
vzdělání: střední odborné učiliště, obor zámečník
zaměstnání: 40 let strojvedoucí
zdravotní stav: žádné zrakové postižení
- Matka: narozena: 1930 (zemřela 2005)
vzdělání: speciální dívčí škola
zaměstnání: vychovatelka v domu dětí a mládeže a ve školní družině
zdravotní stav: žádné zrakové postižení
- První sestra: narozena: 1953
vzdělání: dívčí škola
zaměstnání: vodoléčba v lázních, sestřička v mateřské škole, nyní
správcová v mateřské škole
zdravotní stav: žádné zrakové postižení
- Druhá sestra: narozena: 1967
vzdělání: Masarykova univerzita, obor pedagogika
zaměstnání: učitelka prvního stupně základní školy
zdravotní stav: žádné zrakové postižení
- Pan J.: narozen: 1952
vzdělání: gymnázium, jednoroční nástavbové učení na prodavače
potravin, střední ekonomická škola
zaměstnání: vedoucí obchodu, na ekonomickém oddělení, vedoucí
skladu, autodopravy, metrolog, metodik ekonomického útvaru,
nyní sociální poradce chráněných dílen, současně od roku 2000
částečný invalidní důchod a od roku 2003 plný invalidní důchod,
nyní invalidní důchod z důvodu invalidity třetího stupně
zdravotní stav: praktická nevidomost v důsledku vrozené degenerativní
pigmentózy sítnice (choroba je dědičná zřejmě v mužské linii,

zřejmě stejnou diagnózu měl dědeček z matčiny strany a problémy s očima mají i synovcové od sester s jedinou výjimkou)

Pan J. se narodil jako první dítě svých rodičů. Do mateřské školy chodil se zdravými dětmi. Potíže se zrakem byly zjištěny v pěti letech. První předepsání brýlí přineslo ihned asi šest dioptrií. Potom začal od sedmi let pravidelně dojíždět do Fakultní nemocnice v Olomouci k prof. Vejvodskému. Dioptrie přibývaly do dvanácti let věku až na úroveň devět a jedenáct dioptrií.

I základní školu navštěvoval běžnou. Měl jen úlevu od tělesné výchovy, měl doporučený vycházka během vyučování, což škola plnila. Nikdy subjektivně nepocíťoval nepříjemné reakce spolužáků na jeho oční vadu. Nevzpomíná si, že by mu oční postižení někdo vyčítal, či se mu smál. Plně se zúčastňoval školního i mimoškolního dění s ostatními dětmi. V tu dobu jezdil i na kole. Báječní prý byli rodiče, kteří ho nechali vše vyzkoušet, aby sám poznal, co zvládá a co ne. Časem se panu J. zhoršoval hlavně barvocit. V patnácti letech utrpěl úraz na kole, když se srazil s další cyklistkou. Ale až druhá nehoda na kole jej donutila přestat tento sport provozovat.

S komunikací neměl nikdy problémy. Stal se předsedou třídy a organizátorem mnohých akcí. To odsouvalo problémy s oční vadou do pozadí. Tento problém připomnělo teprve rozhodování o střední škole. Dorostový lékař nedovolil studium na průmyslové škole, vzhledem k náročnosti výkresů. Z tohoto důvodu začal pan J. chodit na gymnázium. Ve druhém ročníku se radikálně zhoršilo vidění na jedno oko. Byl téměř tři měsíce v nemocnici na pozorování a lékaři doporučovali ukončit studium. I zde má jen dobré vzpomínky na komunikaci s lékaři a zdravotními sestrami. Jen díky tomu se řádně probraly možnosti dalšího studia či práce. Studium na gymnáziu ukončil maturitou. Nedostal ale povolení pro studium na vysoké škole.

K tomu pan J. dodává, že již v osmé třídě bylo jeho rodičům doporučováno, aby přešel na základní školu pro děti se zrakovou vadou. To naštěstí rodiče neakceptovali, protože řekli, že až to nepůjde, tak snad potom.

Po maturitě se hledalo pro pana J. vhodné zaměstnání. Vycházelo se právě z dobrých komunikačních dovedností. Tak nastoupil do učení na prodavače potravin. Během roku se vyučil a v devatenácti letech se stal vedoucím prodejny. Nijak nevnímal, že je slabozraký, protože peníze rozlišoval jedním okem dobře a administrativu taky zvládal. Po třech letech přešel na osobní oddělení, kde měl začít kolečko pro zařazení do funkce obchodního zástupce. To vše se stále odvíjelo od jeho dobrých komunikačních dovedností.

Zlomem v životě pana J. byl rok 1975, kdy se objevila možnost nastoupit do lokomotivního depa do závodní kantýny. Protože jeho celoživotní sen byl práce na železnici, opustil lukrativní místo a šel na železnici. Zde se opět díky dobré komunikaci záhy dostal na práci ve skladě a brzy se stal vedoucím. S odstupem času se zdá panu P. nemožné, že se toto událo. Vše bylo asi jen díky podpoře zaměstnavatele, který převzal riziko. Odborný oční lékař v jednu dobu doporučoval nevykonávat administrativní práci, dokonce navrhoval odejít ze železnice. Díky změně lékaře se ovšem názor poněkud upravil a na železnici zůstal celkem dvacet osm a půl roku. A to již v době, kdy měl přiznán částečný a posléze plný invalidní důchod. Během práce na železnici studoval ještě na střední ekonomické škole, kterou úspěšně ukončil maturitou.

Postupné zhoršování zraku napomáhaly kompenzovat záhy přicházející počítače. Zaměstnavatel umožnil zakoupit jeden z prvních „kecálek“, mluvících programů na počítač. Tehdy to byl CS voice. Ten umožňoval tlumočit hlasem nabídky, obsah schránky a varovná hlášení. Práce se stávala pomalejší, protože najít kurzor, to bylo často i na deset-dvacetkrát. Zaměstnavatel postupně přizpůsobil práci možnostem pana J. V době, kdy již těžko viděl na počítač, pracoval jako metodik, vytvářející metodiku pro ekonomický útvar. Až přiznání plného invalidního důchodu a zároveň velké snižování pracovníků na železnici vedlo k ukončení pracovního poměru, a to z důvodu nadbytečnosti.

V tu dobu pan J. hrál s kolegy z práce jak kuželky, tak bowling. Vše díky dobré komunikaci. Oni jej navigovali, pomohli s vyhledáním koule, oznámením, které kuželky zbyly. Tento sport byl pojátkem s kamarády i do dalšího života. Po odchodu

ze zaměstnání pracoval téměř dva roky na centrále odborů na železnici, kde se věnoval humanitární činnosti. Již dříve, ale zvláště potom, připravoval humanitární vlaky pro děti a věnoval se i dalším aktivitám. Například spolupracoval se speciální školou Svítání, kde býval konzultantem a supervizorem při přípravě jejích projektů. To vše umožňovalo jen úspěšné jednání s lidmi. Nikdy se nesetkával s nepříznivými ohlasy. Vždy nacházel pomoc a podporu ve své činnosti.

Problémem bylo jen přiznat zhoršující se stav očí. Slepeckou hůl měl pan J. pár let, ale používal ji jen někdy. Těžil ze zbytků zraku a v prostoru se docela orientoval samostatně. Ovšem až po autonehodě začal hůl nosit pravidelně. Některá poznání pro něj byla velice tvrdá.

Zhoršování vidění bylo postupné a za mimořádné štěstí považuje pan J. to, že bylo pomalejší, než předpovídali všichni lékaři. Dalším obrovským štěstím prý bylo, že v době, kdy zrak již nevyhovoval pro čtení, začala éra počítačů s hlasovým výstupem, od těch prvních, „primitivních“, po dnešní s Jawsem a podobně.

Pan J. si též pochvaluje skvělou komunikaci prostřednictvím mobilního telefonu. A též je mu prý obrovskou pomocí pro navazování dalších vztahů jeho vodící pes. Ten veřejnosti nejvíce otevírá ústa k rozhovorům, pro dotazy, jak to funguje, co pomáhá a podobně. S tím, jak mu lidé pomáhají v dopravě nebo na ulici je pan J. spokojen.

O tom, že počítač může nevidomý zvládat jako zdravý člověk, přesvědčil pan J. sebe i další nevidomé, zároveň i garanty ECDL (Evropský certifikát pro ovládání počítače). Jako první v ČR zvládl testy pro přiznání ECDL. Sám je majitelem ECDL basic, ovšem mladší a další uživatelé již mají plné certifikáty. (ECDL je Evropský certifikát pro ovládání počítače. Zkouška se koná jak vědomostní, tak zátěžová. Jednotlivé testy jsou prováděny na čas. Certifikát je uznáván v celé Evropě jako důkaz počítačové gramotnosti na určité úrovni. Udělují se tři stupně. Za splnění pěti testů ze sedmi v limitu 45 minut je vydáno osvědčení ECDL Basic, při splnění všech sedmi je to Certifikát ECDL a pokud je vše zvládnuto asi do 25 minut, jde o osvědčení tester ECDL.) Sám o sobě pan J. říká, že je již líný vyšší dva testy absolvovat, že cestu ostatním již ukázal.

Nyní pan J. pracuje jako sociální poradce v chráněných dílnách. Spolupracuje s psychologem a naplno využívá možností komunikace. Sám tvrdí, že kvalitní poslech hlasového projevu o člověku prozradí víc, než když posloucháme jen na půl ucha, sledujeme okolí a podobně. Pan J. je též členem rady oblastní odbočky SONS v Kyjově a vedoucím sekce bowlingu pro ČR zřakově handicapovaných sportovců.

Mottem pana J. je: „Nejhorší je smrt z vyděšení!“

6 DISKUSE

Odpovědi z dotazníků i z řízených rozhovorů jsou uvedeny v předchozích kapitolách v tabulkách a v grafech, ve kterých si každý zájemce může snadno vyhledat potřebné údaje.

Dále se budu věnovat diskusi jen nad nejzajímavějšími výsledky, neboť pro velké množství údajů by podrobné vyhodnocení všech získaných údajů bylo velmi rozsáhlé.

Z grafu číslo 3 a 4 vyplývá, že mezi respondenty se zrakovým postižením, kteří se zúčastnili řízených rozhovorů, bylo nejvíce (79 %) osob ve věku 19 až 60 let a převažovalo u nich středoškolské vzdělání (48 %), i když v této skupině nechybělo ani 12 % se vzděláním vysokoškolským. Jelikož ke spolupráci byly záměrně vybírány převážně osoby nevidomé a se zbytky zraku, projevilo se toto rozložení i v grafu číslo 5, ze kterého je zřejmé, že osob nevidomých poskytlo řízený rozhovor 45 % a se zbytky zraku 36 %. Doba vzniku postižení byla mezi respondenty téměř vyvážená, což vyplývá z grafu číslo 6 (vrozená vada 52 %, získané znevýhodnění 48 %).

Pokud se podíváme na grafy 9 až 12, je zde zachyceno vzájemné srovnání některých odpovědí od obou skupin dotazovaných. Za povšimnutí stojí, že mobilní telefon a počítač využívají více osoby se zrakovým postižením, kdežto rozhlas poslouchá více osob bez zrakového postižení. Na tento výsledek mohlo mít vliv to, že patrně většina osob bez zrakového postižení si pod rozhlasem představila především hudbu, kdežto osoby se zrakovým postižením si rozhlas představují jako zdroj informací. Vše je zobrazeno v grafu číslo 10.

Následují grafy číslo 13 až 20, které zachycují výsledky některých vzájemných závislostí. V grafu číslo 13 stojí za zmínku zjištění, že přímou komunikaci upřednostňují nejvíce starší osoby bez zrakového postižení, s klesajícím věkem klesá i

četnost této odpovědi. U osob se zrakovým postižením je nejčetnější tato odpověď u věkové kategorie 19 až 60 let, což zobrazuje graf číslo 14. Připočtou-li se však k odpovědi „ano“ též odpovědi „většinou“, i zde bude nejhojněji zastoupena starší generace. Z toho vyplývá, že mladí přestávají vyhledávat přímý kontakt a komunikují raději zprostředkovaně.

Dále bych se zastavila u závislosti vyhledávání vhodných slov při komunikaci na době vzniku zrakového postižení, což zachycuje graf číslo 16. Dle očekávání hůře hledají vhodná slova ti, kteří nevidí od narození, a tím pádem si leckdy pod slovem nedokáží danou věc představit.

Co se týče používání různých forem zprostředkované komunikace v závislosti na věku, opět podle očekávání nejvíce počítač a mobilní telefon využívají mladí bez zrakového postižení, noviny čtou více naopak starší a též častěji uvádí poslouchání rozhlasu. Tyto závislosti jsou patrné z grafu číslo 18. Stejně porovnání je provedeno v grafu číslo 19 pro osoby se zrakovým postižením, kde mezigenerační používání počítače je vyrovnanější, a u starších též převládá poslouchání rozhlasu, ale i používání pevné telefonní linky.

U odpovědí z dotazníků pro osoby bez zrakového postižení stojí za povšimnutí odpověď na otázku, jestli již respondenta někdy někdo poučil o tom, jak komunikovat s osobami se zrakovým postižením. Z tabulky 11 vyplývá, že většina (64 %) nikdy takto poučena nebyla. Tento údaj je velice zářející, obzvláště proto, že významná část respondentů byla z řad žáků a studentů. U této skupiny se předpokládá, že bude poučena v rámci školního vzdělávání, k čemuž zřejmě nedochází. Toto poučení uvedlo jen 38 % osob do 18 let, což je vidět z grafu číslo 17. Proto by bylo třeba rozšířit osvětu o této problematice i mezi učiteli, k čemuž mohou napomoci přednášky odborníků, například z TyfloCenter.

Z tabulky číslo 12 je patrné, že jako význam komunikace uvádějí respondenti bez zrakového postižení nejvíce získávání informací (28 %) a popovídání si s přáteli (23 %), pak domluvu s ostatními (9 %), kontakt s přáteli (7 %) a dále následuje velice výstižná odpověď, že komunikace je pro 5 % respondentů každodenní nutností.

Zarážející je však odpověď, že 3 respondenti (1 %) uvedli jako význam komunikace šíření pomluv. Jednalo se o děti ze základní školy.

Výsledky odpovědí řízených rozhovorů s osobami se zrakovým postižením jsou uvedeny v tabulkách číslo 13 až 35. Za povšimnutí stojí odpovědi na otázku, co je pro respondenta se zrakovým postižením nejdůležitější při mluvené komunikaci. Z tabulky číslo 19 je zřejmé, že největší důraz dávají dotazovaní u svého komunikačního protějšku na rychlost a plynulost řeči (28 %) a hlasitost řeči (26 %), naopak pro nikoho z nich nebyla důležitá výška hlasu.

Další odpověď hodná zřetele je na otázku, zda když nejsou respondenti se zrakovým postižením spokojeni s komunikací úředníka/ce či zdravotníka/ce, zda se s ním/ní dokáží domluvit, aby s nimi jednal/a, jak potřebují, či jim poskytl/a potřebné informace. Odpovědi na tuto otázku jsou uvedené v tabulce číslo 22 a vyplývá z nich, že 59 % se v takovéto situaci dokáže domluvit vždy a 26 % většinou. Takovéto výsledky jsou povzbudivé (že si respondenti nenechají líbit nevyhovující zacházení).

Odpověď na otázku o využívání předčitatelské služby v dnešní době rozšiřující se výpočetní techniky není překvapivá. Z tabulky číslo 27 je patrné, že tuto službu využívá pouze 17 % dotazovaných, zřejmě proto, že většina má možnost používat počítač, a tím pádem i digitalizované texty.

Tabulka číslo 31 ukazuje, že 55 % dotazovaných uživatelů výpočetní techniky z řad osob se zrakovým postižením používá k počítačové komunikaci hlasový vstup a výstup. Kuriózní odpověď byla, že počítačovou komunikaci jednomu respondentovi zprostředkovává jeho manželka.

Na dotaz, zda by se osoby se zrakovým postižením, mající počítač, dobrovolně vzdaly jeho používání, odpovědělo 91 % „ne“, což je zaznamenané v tabulce číslo 32. Z toho je patrné, že v životě osob se zrakovým postižením hraje komunikace pomocí počítače velice významnou roli, větší než u osob bez zrakového postižení, ze kterých odpovědělo „ne“ 76 %, což je zachyceno v tabulce 9 a vzájemné porovnání odpovědí v grafu číslo 12.

Odpovědi na otázku, co by osoby se zrakovým postižením používající počítač ještě v rámci počítačové komunikace uvítaly, jsou zaznamenané v tabulce číslo 33. Nejčtenější byla odpověď, že by chtěly více přístupných webových stránek (BFW), což uvedlo 42 % dotazovaných. V tomto směru je situace zatím opravdu žalostná a záleží na ochotě společnosti, jak bude těmto osobám vycházet vstříc i v případě, když se nejedná o plnění této povinnosti ze zákona. Na tuto otázku byla zajímavá též odpověď, že by respondent uvítal, kdyby někdo vymyslel systém, jak by mu počítač oznámil, že udělal při ovládání chybný krok, nebo odpověď jiného respondenta, který by si přál přístroj, který by mu četl text v terénu, například názvy obchodů či ulic.

Následující otázka zjišťovala, co by dotazovaní změnili (kromě svého zdraví), kdyby mohli, co by jim usnadnilo komunikaci. Všechny odpovědi na tuto otázku obsahuje tabulka číslo 34. Nejvíce by byla žádaná změna v informovanosti veřejnosti o osobách se zrakovým postižením, a to v 29 %. Tyto odpovědi souvisejí s odpověďmi osob bez zrakového postižení diskutovanými již výše a uvedenými v tabulce 11 (otázka poučení o komunikaci s osobami se zrakovým postižením), kde více než polovina (64 %) uvedla, že nikdy poučena nebyla.

Význam komunikace pro osoby se zrakovým postižením je přehledně zpracován v tabulce číslo 35, kde jsou uvedeny všechny odpovědi na tuto otázku. Nejčastější odpověď respondentů (17 %) byla, že největší význam má pro ně komunikace při kontaktu s okolím. Za povšimnutí stojí i následující odpovědi, pro přehlednost zpracované ve zmíněné tabulce za sebou podle četnosti. Jako pěkně zformulovanou odpověď bych zde uvedla, že „bez komunikace by nebyl člověk člověkem“, „kdo chce žít, musí komunikovat“ a také odpověď „komunikace je běžná lidská potřeba“, kterou uvedlo celých 12 % dotazovaných. Z uvedeného vyplývá, že si většina respondentů uvědomuje nezastupitelný význam komunikace ve svém životě.

7 ZÁVĚR

Stanoveným cílem této diplomové práce bylo zmapování názorů osob se zrakovým postižením na význam komunikace v jejich životě a zároveň zjištění nejběžnějších způsobů zprostředkované komunikace nejen u osob se zrakovým postižením, ale i u osob bez zrakového postižení, což se za pomoci výzkumu uskutečnilo.

Vše bylo zjišťováno převážně kvantitativním výzkumem, který byl uskutečněn u dvou skupin respondentů. Od 350 osob bez zrakového postižení jsem získala odpovědi na otázky z dotazníku a s 58 osobami se zrakovým postižením jsem uskutečnila řízený rozhovor.

První část výzkumu u obou skupin zjišťovala názor na komunikaci v obecné rovině, druhá část otázek byla zaměřena na konkrétní vztah respondentů ke komunikaci a třetí část zjišťovala identifikační údaje.

Dále kvalitativním výzkumem pomocí techniky volného rozhovoru bylo u sedmi respondentů se zrakovým postižením zkoumáno, jaký význam měla komunikace v průběhu jejich dosavadního života, a též, jak se vyvíjelo jejich zrakové postižení.

Dle odborné literatury i provedeného výzkumu je zřejmé, že „naše potřeba komunikace je jednou z nejdůležitějších potřeb života (48)“ a „ačkoli komunikujeme neustále, téměř bez přestávky, nevěnujeme tomu příliš mnoho pozornosti. Považujeme to za samozřejmost (48)“.

Z celé práce vyplývá, že komunikace je běžná lidská potřeba a podmínka „sine qua non“ každého sociálního života. (61)

Předpokládám, že výsledky této diplomové práce bude možné využít v TyfloCentrech a rovněž poslouží široké odborné veřejnosti setkávající se při své profesní činnosti s osobami se zrakovým postižením.

8 KLÍČOVÁ SLOVA

Braillovo písmo

Komunikace

Nevidomý

Osoba bez zrakového postižení

Osoba se zrakovým postižením

TyfloCentrum

9 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. *Akustická syntéza řeči* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-12]. Dostupné z: <http://www.kky.zcu.cz/cs/research-fields/acoustic-speech-synthesis>.
2. ANDERLE, Jiří. *O písmu a nejen o něm* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-03-21]. Dostupné z: <http://www.comin.cz/pismo/historie.html>.
3. *AT&T Labs Natural Voices* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: <http://www2.research.att.com/~ttsweb/tts/demo.php>.
4. *AT&T WATSON Speech Technologies* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: <http://www.research.att.com/projects/WATSONASR/index.html>.
5. *Automatic speech recognition (ASR)* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: <http://www.loquendo.com/en/technology/asr.htm>.
6. BAYER, Petr. *Showdown* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-04-15]. Dostupné z: <http://showdown.brailnet.cz/>.
7. BÁRTA, Jaroslav; ROČEK, Pavel. Povelová souprava pro informování nevidomých v hromadné dopravě. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.
8. BELLIS, Mary. *Inventors of the Modern Computer* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://inventors.about.com/library/weekly/aa091598.htm>.

9. BÍNA, Daniel. *Literární komunikace v multimediální době*. Vyd. neuvedeno. České Budějovice: JU PF, 2009. 194 s. ISBN 978-80-7394-184-0.
10. BOKNÍKOVÁ, Ludmila. *Interpersonálna komunikácia knihovníka so zrakovo postihnutými používateľmi* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-03-11]. Dostupné z: <http://www.kkvysociny.cz/oddeleni/handicap/2003kveten/boknikova.htm>.
11. BROŽÍK, Josef. *Důležité je, abychom nestáli stranou* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/clanky.php?c=100>.
12. BUBENÍČKOVÁ, Hana. Pravdy a omyly o náročných kompenzačních pomůckách. In *ZORA* 1999, no 7 [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-03-29]. Dostupné z: <http://www.brailnet.cz/sons/casopis/1999/zora07.htm>.
13. BUBENÍČKOVÁ, Hana. Význam informačních a komunikačních technologií v edukačním a rehabilitačním procesu zrakově postižených. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.
14. BUREŠ, Jiří. *Alexander Graham Bell* [online]. Poslední revize 2002. [citováno 2010-04-24]. Dostupné z: <http://www.converter.cz/fyzici/bell.htm>.
15. *CAPTCHA: Telling Humans and Computers Apart Automatically* [online]. Poslední revize 2009. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://www.captcha.net/>.
16. ČEKANOVÁ, Markéta. Plzeňský rodák Šafránek byl českým průkopníkem televize. *Mladá fronta dnes*, Plzeň: 1999-02-23, s. 6. ISSN 1210-1168.

17. Česko. Zákon č. 108/2006 Sb ze dne 31.03.2006 o sociálních službách. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2000. Dostupné také z WWW: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?typ=r&zdroj=sb06108&cd=76>.
18. Český statistický úřad. *Definice pojmů – průzkum obsahu webových stránek ve veřejné správě* [online]. Poslední revize 2007-11-26. [citováno 2010-04-15]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/definice_pojmu_vs.
19. *Elektronické kompenzační pomůcky pro zrakově postižené* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://www.galop.cz/>.
20. *Eliška – další kvalitní český hlas* [online]. Poslední revize 2009-01-09. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://poslepu.blogspot.com/2009/01/eliska-dalsi-kvalitni-cesky-hlas.html>.
21. *E-mail* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://www.quido.cz/objevy/email.htm>.
22. *Fact Sheet on Braille Writers, Printers and Software* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-05-11]. Dostupné z: http://www.abledata.com/abledata_docs/Braille_Writers_Printers_Software.htm.
23. *Fax* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Fax>.
24. FRIEDLOVÁ, Karolína. *Bazální stimulace v základní ošetrovatelské péči*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 168 s. ISBN 978-80-247-1314-4.
25. HALOUSEK, Jan. *Pokroky Braillové techniky*. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.

26. HAVELKOVÁ, Jarmila. *Člověk a komunikace v organizaci* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: www.rkka.cz/KVC/clovek_a_komunikace.ppt.
27. HAVLÍK, Josef; Vurm, Vladimír. *Komunikační dovednosti v oblasti zdravotní a sociální péče*. Vyd. 1. České Budějovice: JU ZSF, 2004. 89 s. ISBN 80-7040-725-5.
28. HOUŠKA, Marek. Pomůcky pro nevidomé na přelomu tisíciletí. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.
29. CHVÁTALOVÁ, Helena. *Jak se žije dětem s postižením*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 182 s. ISBN 80-7367-013-5.
30. KÁBRT, Jan; KÁBRT, Jan jr. *Lexicon medicum*. Vyd. 2., doplněné a přepracované. Praha: Galén, 2001. 1136 s. ISBN 80-7262-067-3.
31. *Když je místo matky inkubátor* [online]. Poslední revize 2010-05-07. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://deti.centrum.cz/tehotenstvi-a-porod/zdravi/2009/5/7/clanky/kdyz-je-misto-matky-inkubator/>.
32. KLAILOVÁ, Jitka; KOZLOVÁ, Lucie; MOJŽÍŠOVÁ, Adéla; ŠIMÁK, Martin. Pracovní uplatnění osob se změněnou pracovní schopností. In LEVICKÁ, Jana; MRÁZOVÁ, Alžběta. *Vybrané kapitoly zo sociálno-zdravotnej problematiky*. Vyd. neuvedeno. Trnava: Mosty, 2003. 127 s. ISBN 80-89074-71-5.
33. *Knihovna Digitálných Dokumentů* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://www.kdd.cz/>.
34. KONEČNÝ, Josef. *Malé nahlédnutí do historie hlasových syntéz* [online]. Poslední revize 2007-06-15. [citováno 2010-04-24]. Dostupné z: <http://www.blindfriendly.cz/hlasove-syntezy/>.

35. KOCUROVÁ, Marie. *Komunikační kompetence jako téma inkluzivní školy*. Vyd. 1. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002. 416 s. ISBN 80-86473-23-6.
36. KOCUROVÁ, Marie a kol. *Speciální pedagogika pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2002. 209 s. ISBN 80- 7082-844-7.
37. KRAHULCOVÁ, Beáta. *Komunikace sluchově postižených*. Vyd. 2., 1. dotisk. Praha: Karolinum, 2003. 303 s. ISBN 80-246-0329-2.
38. KRAUS, Hanuš a kol. *Kompendium očního lékařství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1997. 341 s. ISBN 80-7169-079-1.
39. KRUPIČKA, Miroslav. *Historie českého rozhlasu* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-05-09]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/historie-cro>.
40. *KTN – Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-05-08]. Dostupné z: <http://www.ktn.cz/history?setlang=cs>.
41. LINHARTOVÁ, Věra. *Praktická komunikace v medicíně*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 152 s. ISBN 978-80-247-1784-5.
42. *Loquendo* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: <http://www.loquendo.com/en/>.
43. LOUDA, Josef. *Zrakové handicap – kompenzační pomůcky* [online]. Poslední revize neuvěděna. [citováno 2010-03-25]. Dostupné z: <http://www.knivic.unas.cz/vicvseo.php>.
44. *Louis Brail a Braillovo slepecké písmo* [online]. Poslední revize 2009-01-12. [citováno 2010-05-08]. Dostupné z: http://www.citarny.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1440.

45. MAREŠ, Jan. Deset let podpory studia zrakově postižených v centru Tereza. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.
46. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 352 s. ISBN 80-7178-549-0.
47. MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
48. MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2003. 361 s. ISBN 80-247-0650-4.
49. MORAVCOVÁ, Dagmar. *Zraková terapie*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2004. 203 s. ISBN 80-7254-476-4.
50. NOSKOVÁ, Milena. Asertivita a neverbální komunikace. In BÍNA, Daniel; ZELENKA, Miloš. *Od teorie jazyka k praxi komunikace*. Vyd. nevedeno. České Budějovice: Vlastimil Johanus Tiskárna, 2006. 156 s. ISBN 978-80-7040-937-4.
51. NOVÁKOVÁ, Zita. Poznávací procesy zrakově postižených. In VÍTKOVÁ, Marie a kol. *Integrativní speciální pedagogika*. Vyd. 2, rozšířené a přepracované. Brno: Paido, 2004. 463 s. ISBN 80-7315-071-9.
52. *Nuance Recognizer V9* [online]. Poslední revize nevedena. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: <http://www.nuance.com/recognizer/>.
53. *O fondu* [online]. Poslední revize nevedena. [citováno 2010-05-10]. Dostupné z: <http://www.lumenchristi.cz/>.
54. *O projektu Blind Friendly Web* [online]. Poslední revize nevedena. [citováno 2010-03-26]. Dostupné z: <http://www.blindfriendly.cz/o-projektu>.

55. *Optotypy – vyšetření ostrosti zraku* [online]. Poslední revize 2010-04-06. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://fyzmatik.pise.cz/30351-optotypy-vysetreni-ostrosti-zraku.html>.
56. *O serveru Trafika* [online]. Poslední revize neuvědlena. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://trafika.brailcom.cz/>.
57. *O společnosti Adaptech* [online]. Poslední revize neuvědlena. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://adaptech.cz/o-spolecnosti/>.
58. PEŇÁZ, Petr. Gramotnost nevidomých a perspektivy hmatového kódování informací. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.
59. PIPEKOVÁ, Jarmila a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. neuvědleno. Brno: Paido, 1998. 234 s. ISBN 80-85931-65-6.
60. *Písmo a jeho náhrady* [online]. Poslední revize neuvědlena. [citováno 2010-03-21]. Dostupné z: <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=3397>.
61. PODGÓRECKI, Józef. *Jak se lépe dorozumíme*. Vyd. 1. Ostrava: Amosium servis, 1999. 191 S. ISBN 80-85498-36-7.
62. PRÁZDNÁ, Radka. Osobní počítače a osoby se zrakovým znevýhodněním. *Kontakt*. České Budějovice: JU ZSF, 2006. Vol. 7, no 1, s. 95-98, 200 s. ISSN 1212-4117.
63. *Projekt Ven ze tmy chce vyvinout elektronickou orientační pomůcku pro nevidomé* [online]. Poslední revize 2009-07-18. [citováno 2009-11-08]. Dostupné z: <http://pcworld.cz/novinky/projekt-ven-ze-tmy-chce-vyvinout-elektronickou-orientacni-pomucku-pro-nevidome-7658>.

64. PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Vyd. 4., aktualizované. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
65. PSUTKA, Josef a kol. *Mluvíme s počítačem česky*. 1.vyd. Praha: Academia, 2006. 752 s. ISBN 80-200-1309-1.
66. *RealSpeak* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: <http://www.nuance.com/realspeak/>.
67. *Refreshable Braille Displays* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-11]. Dostupné z: <http://www.deafblind.com/display.html>.
68. RENOTIÉROVÁ, Marie; LUDÍKOVÁ, Libuše a kol. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 290 s. ISBN 80-244-0646-2.
69. *RosaSOFT* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://www.rosasoft.cz/>.
70. SLAGER, Albert; MAJERČÍK, Jaroslav. Optimální používání lup a jiných optických pomůcek mladými lidmi i starší částí populace. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.
71. SMÝKAL, Josef. *Tyflopedický lexikon jmenný* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2009-10-23]. Dostupné z: <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm>. (Tištěnou publikaci vydalo Brno: Slepecké muzeum SONS v ČR, 1998.)
72. SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1, dotisk 1. Praha: Grada, 2008. 160 s. ISBN 978- 80-247-1733-3.
73. STODOLA, Jiří. *K problematice knihoven pro zrakově postižené* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/4042>.

74. ŠTEFEK, Jaroslav. Pojem – pomoc pro člověka. *Kruh*. Brno: Integrál, 2010. Vol. XX, no 2, s. 1-3, 36 s. ISSN 1804-1949.
75. ŠVEJDOVÁ, Marie. Úloha sociální pracovníce při poskytování psychologických služeb zrakově postiženým. In *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Vyd. 1. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2001. 310 s. ISBN 80-7041-041-8.
76. TEGZE, Oldřich. *Neverbální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Computer Press, 2003. 482 s. ISBN 80-7226-429-X.
77. *Telefón* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-14]. Dostupné z: <http://slovník.azet.sk/pravopis/slovník-sj/?q=telef%C3%B3n>.
78. *The ICQ story* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-10]. Dostupné z: <http://www.icq.com/info/story.html>.
79. *Twitter versus Facebook: Should you Choose One?* [online] Poslední revize 2009-01-13. [citováno 2010-05-10]. Dostupné z: <http://www.twitip.com/twitter-versus-facebook/>.
80. *Ukázka Text – to- Speech* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-13]. Dostupné z: <http://www.speechtech.cz/demo.php>.
81. *ÚZ 757*. Vyd. neuvedeno. Ostrava - Hrabůvka: Sagit, 2009. 224 s. ISBN 978-80-7208-773-0.
82. VALENTA, Milan a kol. *Přehled speciální pedagogiky a školská integrace*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 322 s. ISBN 80-244-0698-5.
83. VOJTEK, Peter. *Elektronické hlasovanie uľahčuje život zrakovo postihnutým* [online]. Poslední revize 2003-12-16. [citováno 2010-04-06]. Dostupné z: <http://www.zive.sk/spravy/elektronicke-hlasovanie-ulahcuje-zivot-zrakovo-postihnutym/sc-30-a-257266/default.aspx>.

84. VOTAVA, Jiří a kol. *Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003. 207 s. ISBN 80-246-0708-5.
85. *Všeobecná deklaráce lidských práv* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2009-03-11]. Dostupné z: http://juristic.zcu.cz/dostal/docs/udhr_cz.htm.
86. *Výběr významných výročí v České republice a ve světě v roce 2009* [online]. Poslední revize 2009-7-18. [citováno 2009-11-08]. Dostupné z: http://www.ceskenoviny.cz/index_view.php?id=350713.
87. VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 320 s. ISBN 80-7178-998-4.
88. *Vyhledávací formulář Portálu vysokoškolských knihoven pro zrakově postižené* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://sd.ruk.cuni.cz/tereza/>.
89. *Výpočetní technika* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-16]. Dostupné z: <http://www.spektra.eu/cz/vt/vypocetni-technika.php>.
90. *Výpočetní technika pro zrakově postižené* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-03-25]. Dostupné z: <http://projects.cjneti.net/school/fi-spr2005/pb125/vypocetni-technika-pro-zrakove-postizene.html>.
91. *Vývoj televizního vysílání v datech, archivní záběry, kuriozity* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-08]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct/historie/>.
92. WOHLMUTHOVÁ, Šárka. *Vynálezce faxu zemřel ve 100 letech* [online]. Poslední revize 2002-03-26. [citováno 2010-04-25]. Dostupné z: http://www.grafika.cz/art/spolecnost/dr_hell01.html.

93. *Zákon 365/2000 Sb. O informačních systémech veřejné správy* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-03-26]. Dostupné z: <http://www.pristupnost.cz/zakon-365-2000-sb-o-informacnich-systemech-verejne-spravy/#organy-verejne-spravy>.
94. *Zora - časopis pro zrakově postižené* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-05-08]. Dostupné z: <http://www.brailnet.cz/sons/casopis/>.
95. *Zrak a videnie* [online]. Poslední revize neuvedena. [citováno 2010-04-02]. Dostupné z: <http://www.videnie.sk/zrak-a-videnie>.

10 PŘÍLOHY

Příloha č. 1	Fotografie
Příloha č. 2	Abeceda Braillova bodového písma pro nevidomé
Příloha č. 3	Dotazník
Příloha č. 4	Otázky pro řízený rozhovor pro osoby se zrakovým postižením

PŘÍLOHA Č. 1: Fotografie

Obr. č. 1: Přímá komunikace nevidomých (vlastní zdroj).

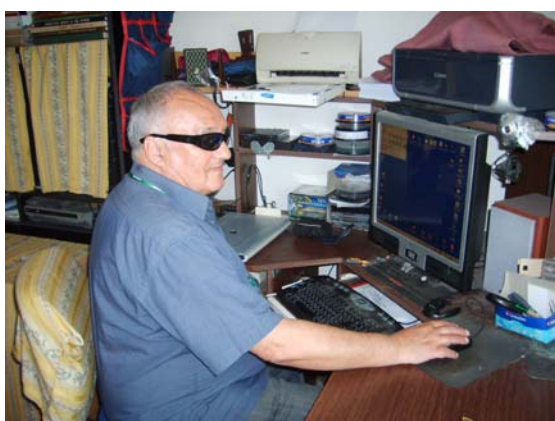
Obr. č. 2: Přátelské popovídání osob se zrakovým postižením (vlastní zdroj).

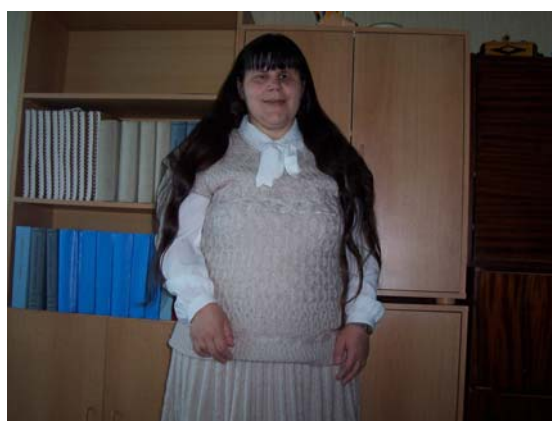
Obr. č. 3: Čtení dopisu v Braillově písmu osobou se zbytky zraku (vlastní zdroj).

Obr. č. 4: Odepisování na dopis Braillovým písmem (vlastní zdroj).

Obr. č. 5: Získávání informací nevidomým prostřednictvím počítače (vlastní zdroj).

Obr. č. 6: I nevidomí mají doma knihovnu (vlastní zdroj).

Obr. č. 7: Komunikace osoby se zbytky zraku po telefonu (vlastní zdroj).

Obr. č. 8: Komunikace nevidomého po telefonu (vlastní zdroj).

Obr. č. 9: Prošba o pomoc při nákupu (vlastní zdroj).

Obr. č.10: Prošba o informaci z jízdního řádu (vlastní zdroj).

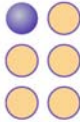
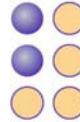
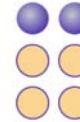
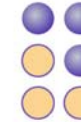

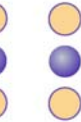

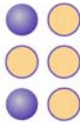

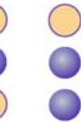

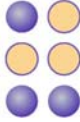

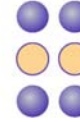
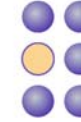

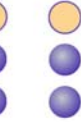
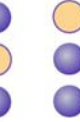
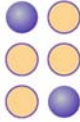
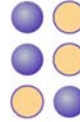
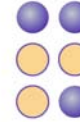
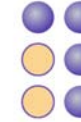

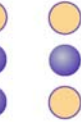
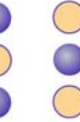
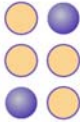
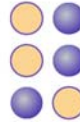
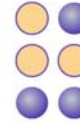
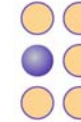

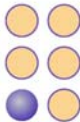
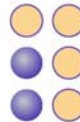
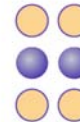

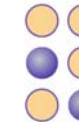

Obr. č. 11: Komunikace osob se zrakovým postižením při výletě (vlastní zdroj).

Obr. č. 12: Braillovský řádek u počítače (zdroj: <http://www.deafblind.com/display.html>).

PŘÍLOHA Č. 2: Abeceda Braillova bodového písma pro nevidomé

ABECEDA BRAILLOVA BODOVÉHO PÍSMÁ PRO NEVIDOMÉ

A (1)	B (2)	C (3)	D (4)	E (5)	F (6)	G (7)	H (8)	I (9)	J (0)
K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
U	V	X	Y	Z	Ý	chyba	W	Ž	Ú
Á	Ě	Č	Ď	Š	Ň	/	Ť	Ó	Ř
í	é	ú	,	-	'	velké písmeno	malé písmeno	číselný znak	řetězec velkých písmen
.	;	:	+	?	!	“	(	*	)

(zdroj: www.tyfloservis.cz)

PŘÍLOHA Č. 3: Dotazník

Prosím, označte správnou odpověď (zakroužkováním, podtržením...) a u otázky 10 a případně 7, 8 a 13 doplňte odpověď na vyznačené místo.

1. část:

1. Myslím si, že osoby bez zrakového postižení dokáží komunikovat s osobami se zrakovým postižením: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
2. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením dokáží komunikovat s osobami bez zrakového postižení: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
3. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením dávají přednost komunikaci přímé (tváří v tvář) před komunikací zprostředkovanou (např. e–mailem, telefonem...):
a) ano b) většinou c) občas d) ne
4. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením v současnosti využívají ke komunikaci Braillovo písmo: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
5. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením využívají ke komunikaci počítač: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*

2. část

6. Dávám přednost komunikaci přímé (tváří v tvář) před komunikací zprostředkovanou: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
7. Ovládám/používám tyto formy zprostředkované komunikace:
a) mobilní telefon b) telefon (pevná linka) c) fax d) rozhlas e) televize
f) knihy g) časopisy h) noviny i) počítač j) jiné _____
8. Pokud používám počítač, využívám na něm tyto formy komunikace:
a) e–mail b) ICQ (Miranda atd.) c) Skype d) fóra, konference a blogy
e) sociální sítě (Facebook aj.) f) získávání informací z www stránek
g) jiné _____
9. Pokud používám počítač, vzdal/a bych se dobrovolně jeho používání: *a) ano b) ne*
10. Význam komunikace pro mě je zejména v tom, že: _____

11. Již jsem někdy hovořil/a s osobou nevidomou nebo s těžším zrakovým postižením: *a) ano b) ne*
12. Již se mi někdy dostalo poučení o tom, jak komunikovat s osobou se zrakovým postižením: *a) ano b) ne*

3. část

13. Nejvyšší dosažené vzdělání: *a) (dosud) žádné b) základní*
c) středoškolské nebo středoškolské s maturitou d) vyšší odborné
e) vysokoškolské f) jiné _____
14. Můj věk: *a) do 18 let b) 19 až 60 let c) 61 a více*

Za vyplnění dotazníku děkuji.
Vyhodnocené odpovědi budou součástí diplomové práce na vysoké škole.

PŘÍLOHA Č. 4: Otázky pro řízený rozhovor

1. část:

1. Myslím si, že osoby bez zrakového postižení dokáží komunikovat s osobami se zrakovým postižením: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
2. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením dokáží komunikovat s osobami bez zrakového postižení: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
3. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením dávají přednost komunikaci přímé (tváří v tvář) před komunikací zprostředkovanou (např. e–mailem, telefonem...):
a) ano b) většinou c) občas d) ne
4. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením v současnosti využívají ke komunikaci Braillovo písmo: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
5. Myslím si, že osoby se zrakovým postižením využívají ke komunikaci počítač: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*

2. část

6. Dávám přednost komunikaci přímé (tváří v tvář) před komunikací zprostředkovanou: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
7. Při mluvené komunikaci je pro mě nejdůležitější:
a) rychlost a plynulost řeči
b) hlasitost řeči c) intonace d) výška hlasu
e) melodie hlasu f) jiné _____
8. Vyjadřuji-li slovy své myšlenky, vhodná slova nacházím vždy bez obtíží: *a) ano b) ne*
9. Při přímém rozhovoru, když se druhý potřebuje vzdálit, upozorní mě na to: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
10. Nejsm-li spokojen/a s komunikací úředníka/ce či zdravotníka/ce, dokáží se s ním/ní domluvit, aby se mnou jednal/a, jak potřebuji, či mi poskytl/a potřebné informace: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
11. Při samostatném pohybu se ptám na cestu či jiné potřebné informace: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
12. Požádám-li někoho mimo svůj domov o radu, je mi poskytnuta: *a) ano b) většinou c) občas d) ne*
13. Používám Braillovo písmo: *a) ano b) ne*
14. Používám zvětšovací lupy: *a) ano b) ne*
15. Využívám předčitatelské služby: *a) ano b) ne*
16. Ovládám/používám tyto formy zprostředkované komunikace:
a) mobilní telefon b) telefon (pevná linka) c) fax d) rozhlas e) televize
f) knihy (zvukové, černotisk nebo Brail) g) časopisy (zvukové, černotisk nebo Brail)
h) noviny (zvukové, černotisk nebo Brail) i) počítač j) jiné _____

17. Pokud bych měl/a možnost, využíval/a bych ještě ke zprostředkované komunikaci:
- a) mobilní telefon b) telefon (pevná linka) c) fax d) rozhlas e) televize*
f) knihy (zvukové, černotisk nebo Braill) g) časopisy (zvukové, černotisk nebo Braill)
h) noviny (zvukové, černotisk nebo Braill) i) počítač j) jiné _____
18. Pokud používám počítač, využívám na něm tyto formy komunikace:
- a) e-mail b) ICQ (Miranda atd.) c) Skype d) fóra, konference a blogy*
e) sociální sítě (Facebook aj.) f) získávání informací z www stránek
g) jiné _____
19. Pokud používám počítač, nejvíce využívám ke komunikaci:
- a) zvětšovací programy b) hlasový vstup a výstup*
c) Braillský řádek d) jiné _____
20. Pokud používám počítač, vzdal/a bych se dobrovolně jeho používání: *a) ano b) ne*
21. Při komunikaci zprostředkované přes počítač bych ještě uvítal/a: _____
22. Kdybych mohl/a něco změnit, co by mi usnadnilo komunikaci, bylo by to (kromě zdraví): _____
23. Význam komunikace pro mě je zejména v tom, že: _____

3. část

24. Moje zrakové postižení je:
- a) vrozenou vadou (získané do tří let) b) získané znevýhodnění*
25. Stupeň závažnosti mého zrakového postižení:
- a) nevidomost b) zbytky zraku c) těžká slabozrakost d) lehká slabozrakost*
26. Nejvyšší dosažené vzdělání:
- a) (dosud) žádné b) základní*
c) středoškolské nebo středoškolské s maturitou d) vyšší odborné
e) vysokoškolské f) jiné _____
27. V současnosti:
- a) studuji*
b) pracuji
c) jsem nezaměstnaný/á a zaměstnání sháním
d) jsem nezaměstnaný/á
e) jsem ve starobním důchodu
28. V současnosti:
- a) pobírám invalidní důchod z důvodu invalidity I. stupně*
b) pobírám invalidní důchod z důvodu invalidity II. stupně
c) pobírám invalidní důchod z důvodu invalidity III. stupně
d) nepobírám invalidní důchod
29. Můj věk:
- a) do 18 let b) 19 až 60 let c) 61 a více*